

BEELDEN VAN ELKAAR

De eigen weg van Afrikaanse christenen in het
licht van westerse kerkelijke dienstverlening

WERELD EN
ZENDING
1990/2

WERELD EN ZENDING

Oecumenisch tijdschrift voor
missiologie en missionaire praktijk,
voor Nederland en België

19e jaargang 1990 - 2
ISSN 0165-988X

Redactie

uit Nederland en België

kernredactie

drs. Hans Schravessande, voorz.

dr. Henny Groenen, secr.

Toon van Bijnen

dr. Jaap van Slageren

drs. Arie Kramer, eindred.

dr. Piet Bouman

dr. Roelf Haan

dr. Jan Jongeneel

dr. Jan Joosten

drs. Berma Klein Goldewijk

drs. Jaap Kraan

dr. Jan van Lin

drs. Eric Manhaeghe

mw. Marieke Milder

drs. Gerard Siebert

drs. Jan Voshaar

dr. Anton Wessels

drs. Frans Wijsen

Directie

Henny van Dolderen, voorz.

drs. Huib Lems, secr.

Jozef Bergmans

Ivo Guisson

**Wereld en Zending verschijnt vier maal
per jaar en wordt uitgegeven door
de Nederlandse Zendingsraad (NZR)
de Nederlandse Missieraad (NMR)**

Druk: Verhaak B.V., Grave

Adres redactie

drs. A.J. Kramer

Parklaan 9

5211 JH 's-Hertogenbosch

tel. 073-136761

Voor toezending artikelen (in tweevoud)
en boeken ter recensie

Abonnementsprijs

f 35,- / Bfrs 650,- per jaar

Buiten Europa f 40,- / Bfrs 745,-

Studentenabonnement f 25,- / Bfrs 450,-

Losse nummers f 12,50 / Bfrs 210,-

(incl. porto)

Administratie voor Nederland

Prins Hendriklaan 37

1075 BA Amsterdam, tel. 020-717654

Voor opgave abonnementen, adreswijzi-

gingen. Losse nummers bestellen door

overmaking van f 12,50 op postgiro

5635338 t.n.v. Wereld en Zending, Am-

sterdam of telefonisch 020-717654

Administratie voor België

CMI, Brialmontstraat 11/01

1030 Brussel, tel. 02/2192971

Voor opgave abonnementen en adres-

wijzigingen. Losse nummers bestellen

door overmaking van Bfrs 210,- op post-

rekening 000-1036109-52 t.n.v. CMI,

Brialmontstraat 11/01, Brussel of telefo-

nisch 02-2192971

Copyright

Overname van artikelen alleen met toe-
stemming van de redactie en met bron-
vermelding

Beelden van elkaar. De eigen weg van Afrikaanse christenen in het licht van westerse kerkelijke dienstverlening

<i>Arie Kramer</i>	Ten geleide	105
<i>Rita Rahman</i>	Ombuigen naar eigen beslissingen. Profiel-schets van kerkelijk ontwikkelingswerk in Afrika	107
<i>Ad van Veldhoven</i>	Vastenactie Nederland, een internationaal netwerk met kleine lokale groepen die eigen ontwikkeling beheren (tekst in volgend nummer)	
<i>Roel Aalbersberg</i>	Het beeld van Afrika, een beeld van belang. Onderzoek "Image of Africa"	115
<i>Elsie Ayeh</i>	Snel verwestersen schaadt onze ontwikkeling. Een interview	123
<i>Sam Abrahams</i>	Ketterij in de zending/missie. Geen "remote control" in ontwikkelingswerk. Een gesprek	127
<i>Sjef Donders</i>	Afrika en onze menselijke hoop	132
<i>Kate Akrofi</i>	Zonder lagune verdwijnt onze geschiedenis en zijn we dood. Een gesprek	142
<i>Jan van Doggenaar</i>	Ontwikkelingswerk van Anglikaanse Kerk van Oeganda is vervreemd van de basis. Een onderzoek door Frank Rwakabwohe	147
<i>Shirley Dewolf</i>	Zimbabwe: de bevrijdingsstrijd en zijn weerslag op de kerk	151
<i>Nelleke Janse-van Zessen</i>	Het christendom in de spiegel van de Afrikaanse roman	157
<i>Mpho Ntoane</i>	<i>Drie reflecties bij voorgaande artikelen</i> Afrika: beelden en waarnemingen, een Afrikaans antwoord	162
<i>Wiel Eggen</i>	Afrika en onze religieuze zelfbeeld. Want als zijn beeld heeft God de mens gemaakt	166
<i>Pier Magré</i>	Elkaar kritisch bevragen om bergen te verzetten. Kanttekeningen uit de kring van zendings/missie-organisaties	172
	KRONIEK	
	De Wereldconvocatie in Seoul; mislukking en/of nieuw begin? – Het Derde Oog; afscheidscollege prof. Camps Nijmegen – Via de Derde Wereld naar één wereld; afscheidscollege de Santa Ana Amsterdam – Het spannende werk van DISK – Rouwen in Afrika, een tentoonstelling	178
	VARIA	
	Van San Antonio aan Manilla. Een brief met belangrijke evangelikale aandachtspunten	186
	BOEKBESPREKINGEN	192
	ENGLISH SUMMARIES	200

Ten geleide

Beelden van elkaar. De eigen weg van Afrikaanse christenen in het licht van westerse kerkelijke dienstverlening

Wie zich enige tijd serieus met (kerkelijke) ontwikkelingssamenwerking bezig houdt, zou zich erover kunnen verbazen, waarom alle toch uitgebalanceerde visies op samenwerking, partnership, gelijkwaardigheid, overdracht van verantwoordelijkheden, zelfbeschikking over eigen ontwikkeling in de Derde Wereld, enzovoort, telkens toch weer in discussie komen. Extra gevoelig kan dit liggen in kringen van zending/missie, omdat de idealen er hoog worden gesteld, er aan de goede bedoelingen en de inzet van de betrokkenen niet getwijfeld hoeft te worden en de deskundigheid in ontwikkelingszaken doorgaans van goed en vaak van zeer hoog gehalte is. Het zou wel eens kunnen zijn, dat die hoge evangelische idealen, die grote betrokkenheid en inzet en die goede deskundigheid, hoezeer ook noodzakelijk, nu juist een blokkering betekenen om te ontdekken, dat in de relaties tussen christenen uit het Westen en uit de Derde Wereld nog andere aspecten van doorslaggevend gewicht kunnen zijn.

Meer dan weloverwogen visies en keuzes bepalen vaak de **"beelden van elkaar"**, het beeld dat we van onszelf en van de ander hebben, de inhoud en het karakter van ons handelen en van onze relaties met elkaar.

Deze beeldvorming gaat doorgaans vooraf aan deskundig en ook wetenschappelijk overleg en bepaalt niet zelden de richting ervan. De **"beelden van elkaar"** kunnen als onbewuste context de relaties tussen westerse en Afrikaanse christenen positief maar ook erg negatief beïnvloeden. Ze spreken een taal onder de gesproken en geschreven woorden door. De onthulling van de **"beelden van elkaar"** kan een cultureel-psychologisch dekolonisatieproces zijn dat gelukkig op gang komt. In een samenleving waarin we zo graag in vrije mondigheid met elkaar omgaan, erkennen we niet gemakkelijk, hoeveel onderhuidse **"beelden van elkaar"** als vooroordelen naar onszelf en de ander de relaties feitelijk bepalen.

Nemen en krijgen Afrikaanse christenen de ruimte om onder hun en onze beeldvorming uit te komen om een eigen weg te gaan? Daarover gaat dit themanummer.

Rita Rahman zet uiteen, hoe kerkelijke organisatie- en ideeën-circuits in protestantse kring vaak nog belemmeren, dat de keuze van en verantwoordelijkheid voor ontwikkelingsprogramma's bij de betrokkenen in de Derde Wereld zelf liggen. Afhankelijkheidsrelaties blijven bestaan onder alle in overleg gemaakte planningen.

Ad van Veldhoven geeft aan, hoe de rooms-katholieke Nederlandse Vasten-actie als ontwikkelingsorganisatie een netwerk van relaties naar zeer lokale, kleine groepen heeft kunnen vinden. Blijft de vraag, welke ontwikkeling zij onder eigen verantwoordelijkheid zelf kiezen. (Door overmacht is de tekst

van dit artikel nu niet beschikbaar. In het volgende nummer wordt deze afgedrukt).

Roel Aalbersberg geeft een samenvatting van een groot onderzoek "Image of Africa" naar de beeldvorming over Afrika in het Westen. Het zijn vaak de economische belangen die in de beeldvorming bepalend blijken.

Elsie Ayeh uit Ghana vertelt in een gesprek met Rita Rahman, hoeveel verborgen afstanden en tegenstellingen nog schuilen in de wederzijds goedbedoelde relaties tussen westerse ontwikkelings- en zendings/missie-werkers/sters en hun Afrikaanse omgeving.

Sam Abrahams uit Zuid-Afrika laat er in een gesprek met Jaap van Slageren geen twijfel over, dat de mensen ter plekke om wie het gaat in de ontwikkelingssamenwerking aansprakelijk moeten kunnen zijn. Er is nog teveel "remote control".

Sjef Donders schetst op inspirerende manier de breuklijnen en valse beelden en de hoopvolle signalen tussen westerse en Afrikaanse mensen die elkaar in Afrika, in Europa en in de Verenigde Staten tegen komen.

Kate Akrofi uit Ghana vertelt aan Joop Visser het verhaal van het Ada-volk, zoutwinners in de Songor-lagune. Kunnen gelovige eeuwenoude levensvisies aansluiting vinden bij de strijd tegen moderne industrialisatie?

Jan van Doggenaar doet verslag van een onderzoek door de Oegandees Frank Rwakabwohe over het ontwikkelingswerk door de Anglikaanse Kerk in Oeganda. De relatie tussen machthebbende geldgever en afhankelijke ontvanger is in Afrikaanse ogen een voortzetting van koloniale verhoudingen.

Shirley Dewolf beschrijft het zoeken naar een eigen Afrikaanse weg van Zimbabweaanse christenen na het bereiken van de onafhankelijkheid in 1980. Wilden en konden de koloniale kerken die verandering ten volle meemaken?

Nelleke Janse-van Zessen zocht naar het beeld van het christendom in de Afrikaanse roman. Als Afrikaanse auteurs over christelijk geloof en kerken schrijven duikt vaak het beeld op van onderdrukking en soms van bevrijding.

Vanuit drie invalshoeken volgen **drie reflecties op de voorgaande artikelen**: een reactie van de Afrikaanse predikant **Mpho Ntoane** die al een aantal jaren werkt in een "samen op weg gemeente" in Rotterdam, een theologische analyse en beschouwing door **Wiel Eggen** en kanttekeningen uit de kring van zendings/missie-organisaties door **Pier Magré**.

VARIA

In de rubriek "varia" geven wij de volledige tekst van de brief "**Van San Antonio aan Manilla. Een brief met belangrijke evangelikale aandachtspunten**". Vanuit de wereldzendingconferentie te San Antonio verzonden een groot aantal verontruste deelnemers deze brief naar de deelnemers van de andere wereldzendingconferentie kort er na in Manilla. Het is een brief van bruggenbouwers tussen oecumenikale en evangelikale christenen. Dit document kan blijvende betekenis hebben. De publicatie ervan in "Wereld en Zending" is een aanvulling op ons themanummer 1989/4 over San Antonio en Manilla.

Aan de samenstelling van dit themanummer werkte een redactie-groep: W. Eggen, J. Heijke, J. van Hezewijk, R. Rahman, J. van Slageren, A. Kramer.

Arie Kramer, eindredacteur

Rectificatie

In het vorige nummer van "Wereld en Zending" 1990/1 werd aan auteur Schippers bij vergissing op bladzijde 2 en 81 en in de inhoudsopgave een verkeerde voornaam gegeven. Zijn voornamen zijn Kor Anne.

Rita Rahman

Ombuiging naar eigen beslissingen. Profielschets van kerkelijk ontwikkelingswerk in Afrika

Geld moet zo rechtstreeks mogelijk naar de basis, waar de verantwoordelijkheid moet liggen. Maar is samenwerking van westerse ontwikkelingsorganisaties met de lokale groepen in dorpen en stadswijken in Afrika wel haalbaar, hoe mooi het ideaal ook is? Rita Rahman stelt de vraag vanuit haar ervaringen als algemeen secretaris van het Bureau Wereldiakonaat van de Nederlandse Hervormde Kerk in Nederland. De westerse ontwikkelingsorganisaties en hun werkers/sters in Afrika hanteren nog steeds een eigen circuit van ideeën en beslissingen en dringen nauwelijks door in het onderlinge circuit van Afrikaanse ontwikkelingsorganisaties en hun lokale werkers/sters, ondanks wederzijdse pogingen. Het selectiemechanisme voor programma's en projecten moet eindelijk in handen komen van de mensen om wie het gaat.

1. Denken over ontwikkeling

Wanneer wij ons buigen over de praktijk van het ontwikkelingswerk in Afrika, zullen wij eerst even stil moeten staan bij het denken over ontwikkeling in Afrika. In deze eerste zin kan volgens sommigen een contradictie zitten. Vele solidaire mensen, zo moet ik tot mijn eigen verbazing bekennen, betwijfelen het bestaan van een authentieke visie op ontwikkeling onder de bewoners van het Afrikaanse continent en van de andere niet-Westerse continenten. Nog te weinig beseffen wij, dat mensen over de gehele wereld, in alle menselijke samenlevingen nadenken over hun samenleving.

We zullen moeten accepteren dat mensen, mannen en vrouwen (Caraiïbische Indianen, Tanzaniaanse Kukujus, Tibetanen, Papoea's) voortdurend nadenken over hun eigen gemeenschap. Dat denken kan normatief zijn: men houdt zich bezig met vragen over hoe een ideale samenle-

ving eruit zou moeten zien. Ofwel, wat ideaal leiderschap is, hoe een ideale relatie tot de natuur zou moeten zijn of een ideale relatie tot hogere machten... tot God. De idealen en deze denkbeelden worden met de medemensen in de eigen samenleving gedeeld. Dat gebeurt per samenleving verschillend. Het kan zijn via zang en dans, via meditatie, een klaslokaal of via de beeldbuis.

Het denken over de menselijke samenleving kan ook empirisch gericht zijn: men probeert op basis van concrete handelingen en gedragingen van medemensen (zowel in het verleden als in het heden) te verklaren en te voorspellen, hoe de samenleving is en hoe de samenleving zal worden.

Overal levensbesef

Beide typen denken over de menselijke samenleving zijn dus niet voorbehouden aan de blanke mens in het Westen, ook al wordt in het Westen vaak gedaan alsof. Beide typen denken zijn evenmin voorbehouden aan

wetenschappers, of anders gezegd: ook een eenvoudige Indiaanse vrouw in een bergdorp in Peru evalueert regelmatig haar handelen en heeft zowel wensen voor een ideale samenleving, als een scherp besef van onrecht.

Belangrijk is het ook vast te stellen, dat de spelregels voor handelingen en gedragingen in alle menselijke samenlevingen *voortdurend* onderhevig zijn aan verandering en daarbij speelt de relatie tot de natuur doorgaans een belangrijke rol. Dit besef en onderkennen is van immens belang voor een ieder die wil bijdragen aan internationale solidariteit. Wat wel betwijfeld mag worden is de vraag of dit proces van voortdurende sociaal-culturele verandering in alle samenlevingen wordt vertaald in termen van materiële vooruitgang en groeiende macht van mensen over de natuur; termen die in de Westerse samenleving een centrale plaats innemen.

Ontwikkeling

In de Westerse samenleving staat *ontwikkeling voor vooruitgang* in termen van materiële welvaart. Dat was al zo, nog voordat de landen overzee de naam "ontwikkelingslanden" kregen. Het begrip ontwikkeling als zodanig is geen uitvinding van de volkeren in de zogenaamde Derde Wereldlanden. Het is een begrip dat terugvoert tot de tijd van de Verlichting in Europa.

De tijd van de bijzondere uitvindingen in de natuurwetenschappen en de tijd van het begin van de industriële revolutie. Groei, vooruitgang in materiële zin leek grenzeloos in die dagen. De landen en de volkeren overzee, die nu met de term ontwikkelingslanden worden aangeduid, hadden in die tijd op zijn best dezelfde rol als de stoommachine: een hulpmiddel ten bate van de materiële groei in het Westen.

Verwestering

Voor de landen overzee is het begrip

ontwikkelingslanden of ontwikkelingsstrategieën en -modellen een recent verschijnsel. Pas na de Tweede Wereldoorlog, en wel na de positieve ervaringen met het wederopbouwprogramma in Europa, ontstond er een brede belangstelling in het Westen om ex-kolonies tot ontwikkeling te brengen. Visies, strategieën en modellen van ontwikkelingssamenwerking waren dan ook sterk bepaald door de drang, dit proces van verwestersen in de landen overzee te bevorderen, niet in het minst vanuit de neiging de aardbol op te delen in invloedssferen.

Om verwestersen te bevorderen werd dan ook in de eerste plaats aangesloten bij voor het Westen *herkenbare* kernen in die landen:

- bij de verwesterde elite die het bestuur van de koloniale machthebbers hadden overgenomen;
- bij de eigen mensen in die landen, de missionarissen en de kolonisten;
- bij de instituten in die landen, die waren voortgekomen uit het eeuwenlange contact, waaronder met name dochter-ondernemingen, dochter-kerken en dochter-verenigingen.

Kentering

Een kentering hierin, waarbij meer ruimte kwam voor het aansluiten bij een eigen (niet-Westerse) identiteit ter plaatse is nog zeer recent en voornamelijk niet volledig of in enkele continenten nog nauwelijks doorgevoerd.

Dat er in de ontwikkelingssamenwerking meer ruimte hiervoor kwam, is bovendien het resultaat van uitdaging en strijd van de overzijde. In kerkelijke kring verwijs ik naar de strijd van predikers van de bevrijdingstheologie in Latijns-Amerika en de *educación popular* van Paolo Freire of de activiteiten rond *grassroot-development* en *people's participation* in kerkelijk Azië. Ook de strijd voor een zwarte theologie in Afrika en de deelname van kerken aan de anti-

apartheidsstrijd in zuidelijk Afrika. Ik verwijs ook naar de nieuwe organisatievormen die zijn ontstaan, zoals de christelijke basissgemeenschappen, de Volkskerk en de Independent Churches.

In niet-kerkelijke kring wordt verwezen naar de dependencia theorie in Latijns-Amerika en de theorieën over grassroot-development, people's participation, barefoot doctors en dergelijke in Azië, of naar Ujamaa, Harambee, multiracial society en dergelijke in Afrika.

Alternatieven

Tot op heden zijn deze visies nog maar slecht doorgedrongen in het Westen en worden ze al bij voorbaat bekritiseerd op tekortkomingen. Het aantal Europeanen dat zich volmondig achter deze visies schaart is ver onder de vijf procent. Daar komt nog bij, dat die alternatieven op één lijn worden gesteld met het marxisme dat zich als alternatief voor het westers kapitalisme in deze eeuw in Europa ontwikkelde maar nu alom als systeem in elkaar valt. Maar het westerse marxisme is niet hetzelfde als de niet-westerse varianten.

Als theorieën worden ze bekritiseerd in het Westen, maar als praxis worden ze in de landen overzee steeds meer toegepast. In die praxis ontwikkelen zich nieuwe inzichten en visies die gelukkig meer aansluiten bij de samenlevingen zelf en niet zijn tegen te houden ondanks politiek-economische boycot.

Een zekere scepsis ten opzichte van deze meer authentieke ontwikkelingsbeweging kan vrijwel niemand in het Westen worden ontzegd. Misschien is de koloniale geschiedenis daarvoor nog te jong. Misschien ook is ze teveel gerelateerd aan het Oost-Europese socialisme.

Een directe *consequentie* van de opmars van authentieke ontwikkeling in de landen overzee is voor de solidaire mens in het Westen, dat hij of zij in eigen westerse kring blijvend de strijd zal moeten aangaan voor het schep-

pen van tijd en ruimte voor die ontwikkeling. Dat is misschien onze meest dringende taak, willen we toestaan dat deze nieuwe visies en inzichten overzee zich verder kunnen ontwikkelen in concrete samenlevingsvernieuwing. Samenlevingsvernieuwing die dringend nodig is, nadat door de kolonisatie het interne evolutieproces in die samenlevingen ernstig is verstoord.

2. Internationale solidariteit

Solidaire christenen zullen deze authentieke ontwikkelingen in de zogenaamde Derde Wereld moeten herkennen als de tekenen van hoop waarop wij zo volledig mogelijk moeten afstemmen. Maar ook het afstemmen is niet zonder voetangels, het gebeurt niet op braak liggend terrein. Er is een praktijk van ontwikkelings samenwerking in kerkelijk Nederland, zowel inzake het financieren van projecten en programma's in de Derde Wereld als inzake de personele assistentie via uitzending. Een praktijk die zeker dertig jaar oud is en die tot op heden geen drastische, maar zeer geleidelijke verschuivingen laat zien. Als bijzondere verdienste in het kerkelijk ontwikkelingswerk in vergelijking tot het niet-kerkelijk werk moet echter worden benadrukt, dat zowel vanuit de Wereldraad van Kerken als vanuit verschillende bischoppen-conferenties in Zuid en Noord het zelfbeschikkingsrecht van volkeren in de Derde Wereldlanden al vroeg werd vertolkt, al was het vaker als visie dan als praktijk.

Naar de basis

In de jaren zestig bestond de praktijk in Afrika uit het opzetten en uitbouwen van structuren voor de overdracht van technische kennis en know-how, met een nadruk op de zorgsector, langzaam overgaand in economische activiteit. Een waterpomp hier, een schoolgebouw daar, een kippenfarm, een kliniek. In de jaren zeventig, met de opkomst

van de bevrijdingstheologie en het model van de educación popular in Latijns-Amerika, werd in Europa de discussie gevoerd over een volkskerk en over armen als agenten van hun eigen ontwikkeling, maar het projectenpakket in Afrika bleef vrijwel ongewijzigd. Hooguit probeerden uitgezonden en zich zo direct mogelijk te verbinden met de armen. Geld moest ook zo rechtstreeks mogelijk naar de basis en Raden van Kerken of particuliere ontwikkelingsorganisaties (NGO's) in de betrokken landen werden als een noodzakelijk kwaad, een tijdelijke intermediair of een tijdelijk absorptie-kanal gezien. Deze kanalen moesten doordrongen worden van de rol van de armen en het waren blanke solidaire christenen in Europa die zorg zouden dragen voor de manier waarop de armen in Afrika zich zouden ontdoen van de hiërarchische structuren in de eigen samenleving.

Opgave hier

Aan de andere vraag uit de Derde Wereld, de vraag naar het veranderen van structuren in de Westerse samenleving (politiek-economische én sociaal-culturele), die de ontwikkeling van armen in de Afrikaanse samenleving belemmerden, kwam men niet toe en dat werd bewust of onbewust even uitgesteld. Het gevaar dreigt thans, dat door de val van het socialisme in Oost-Europa zelfs de pogingen tot een meer menselijk internationaal kapitalisme op de achtergrond raken, terwijl het arm-rijk conflict onverminderd blijft voortbestaan.

3. De praktijk van het ontwikkelingswerk

Het is mogelijk twee hoofd-typen van organisaties (ideaal-typisch) te onderscheiden, waarmee in de loop der tijden relaties van ontwikkelings-samenwerking zijn ontstaan, te weten:

a. Maatschappelijke organisaties

Maatschappelijke organisaties, soms ook volksorganisaties genoemd. Dit zijn organisaties van de doelgroep, die veelal niet vanuit het ontwikkelingswerk zijn ontstaan maar wel enkele functies – in wat in het Westen ontwikkelingsrelevant werk heet – vervullen. Het zijn organisaties met een veelheid aan doelstellingen, waaronder culturele, recreatieve, economische, sociale en religieuze.

Er is doorgaans sprake van belangenbehartiging voor de leden van de maatschappelijke organisatie. Om enkele van deze organisaties op te noemen: kerkorganisaties, vakbonden, vrouwenorganisaties, boerenorganisaties, coöperaties, comité's op wijk- en buurtniveau, comité's van ouderen, stamorganisaties, gebedsverenigingen, dansverenigingen, theatergroepen, volksbewegingen en christelijke basisgemeenschappen behoren tot dit type. Zoals uit de opsomming moge blijken, gaat het zowel om organisaties die uit de traditionele cultuur voortkomen, als om organisaties die zijn ontstaan uit wat nu eens het moderniseringsproces wordt genoemd en dan weer de kolonisatie of de incorporatie.

De ontstaansgeschiedenis van deze maatschappelijke organisaties dateert meestal van vóór de periode van de ontwikkelingssamenwerking à la de jaren zestig, hetgeen ook verklaart, waarom de doelstelling van deze organisaties niet altijd als ontwikkelingsrelevant wordt gezien of in een enkel geval (met name bij de meer traditionele organisaties) zelfs als ontwikkeling-belemmerend wordt benaderd.

In Latijns-Amerika worden ze samengevat in de term: sectores popular. In kringen van ontwikkelingssamenwerking in het Westen worden de maatschappelijke organisaties onderscheiden in:

eerstelijns organisaties: dat zijn basis-organisaties op dorps- of wijkniveau;

tweedelijns organisaties: dat zijn vakbonden, kerkorganisaties, enzovoort;

derdelijns organisaties: dat zijn koepelorganisaties van eerste- en tweedelijns organisaties.

Donororganisaties hebben in de praktijk vooral contacten met tweede- en derdelijns organisaties, maar zeggen in hun doelstellingen dat zij vooral mikken op de contacten met eerstelijns organisaties, de zogenaamde grassroots. Een mijns inziens niet erg haalbaar ideaal, dat bovendien voor de grassroots zelf uiterst belemmerend zou werken bij een mogelijke autonome ontwikkeling.

b. Ontwikkelingsorganisaties

Deze organisaties vormen het gros van de relaties tussen ontwikkelings-samenwerkingsorganisaties in het Westen en organisaties in de Derde Wereld. Ze zijn meestal ook voortgekomen uit de aanpak vanuit het Westen en opereren *ten behoeve van de gemeenschappelijke "doelgroep"*. Hun doelstelling is maatschappelijk gezien vrij smal en past in het ontwikkelingsjargon van het Westen. Ze zijn meestal klein qua opzet en worden aangeduid met de termen: NGO (niet- gouvernementele organisaties) of intermediaire organisaties. In hun dienstverlening aan de "doelgroep" zijn accent-verschillen waar te nemen:

a. Ze stellen het promoten en versterken van maatschappelijke organisaties (sectores popular) centraal, waaronder ook het bevorderen van de oprichting van basisorganisaties.

b. Ze ondernemen activiteiten die meer ondersteunend voor tweede- en derdelijns organisaties zijn, waaronder kadertraining, projectadviesing, evaluatie, enzovoort.

c. Ze voeren zelf projecten uit (irrigatie, model-boerderijen, bouwwerken, gezondheidszorgklinieken, vormingscursussen, enzovoort).

Ook de ontwikkelingsbureaus van

Raden van Kerken in Afrika kunnen tot dit tweede type relaties gerekend worden. Deze ontwikkelingsorganisaties zijn doorgaans beter aanspreekbaar voor het Westen. Ze zijn herkenbaar in hun werkmethode, in het vakjargon én in de ontwikkelingsvisie die vanuit het Westen aan hen is overgedragen.

Wantrouwen en onbehagen

Ik ga daarom nu wat dieper in op onze relatie met hen. Want, hoewel wij het meest met hen werken, is er een groot wantrouwen onzerzijds. Wij blijven ons afvragen of ze wel echt met de armen bezig zijn en we willen zelf de mythe in stand houden dat wij rechtstreeks met de armen bezig zijn. De gevoelens van onbehagen zijn echter wederzijds. Doordat wij ze voortdurend bevragen en doordat zij financieel bijna altijd volledig afhankelijk van ons zijn, leggen wij een zwaar stempel op hun programma's. Ze staan voortdurend onder druk om zich te bewijzen en zijn voor hun voortbestaan, vaak ook persoonlijk, van ons afhankelijk. Anderzijds kunnen zij financierders tegen elkaar uitspelen en ook uitzendende organisaties.

Kentering

Gelukkig is er de laatste tijd sprake van een zekere kentering in dit gespannen samenspel. Deze wordt bepaald door het groeiend wederzijdse inzicht, dat ons ontwikkelingswerk alleen kans van slagen heeft als het aansluit bij de eigen identiteit van de "doelgroep". Een identiteit die historisch en cultureel bepaald is. Een onderkennen dat maakt dat wij hun rol moeten herwaarderen en dat wij verantwoordelijk zijn voor de ruimte en de tijd die wij aan hen geven om meer aansluiting te zoeken bij de doelgroep. Een onderkennen onzerzijds ook van het feit, dat het niet mogelijk is om vanuit Europa rechtstreeks met de doelgroep te werken, niet alleen vanwege de geografische afstand, maar vooral vanwege de erfenis uit

het verleden.

Tussen de Afrikaanse mens en de blanke westerling gaapt een diepe historische en nog steeds doorwerkende kloof van uitbuiting en vernedering, van bedrog en misleiding die niet is te dichten door simpele toezeggingen over solidariteit. Ook niet door het schijnbaar belangeloos ter beschikking stellen van fondsen of het uitzenden van enthousiaste vrijwilligers. Zeker niet tegen de achtergrond van het feit dat op hetzelfde moment de kapitaalstroom van Zuid naar Noord in de internationale economische circuits groter is dan omgekeerd en hun produkten en grondstoffen door ons worden opgekocht tegen prijzen die eenzijdig in de blanke wereld bepaald worden. Reden genoeg, zou ik denken, om niet vol dankbaarheid en met gevoelens van warme solidariteit met de mensen van westerse (kerkelijke) ontwikkelingsorganisaties in zee te gaan.

4. De praktijk van het kerkelijk ontwikkelingswerk

Mijn ervaringen komen uit protestant-christelijke kringen.

In het geval van het kerkelijk ontwikkelingswerk in Afrika is het goed nog even stil te staan bij het ontstaan van de kerkelijke ontwikkelingsbureaus. Deze bureaus, aangehaakt bij nationale Raden van Kerken, zijn grotendeels in de jaren zestig ontstaan, in de zogeheten tweede dekolonisatiegolf.

De nationale Raden van Kerken vormden de verbinding op nationaal niveau van een veelheid aan plaatselijke kerken. Ontwikkelingsbureaus werden opgericht op aandrang van kerkelijke donororganisaties en vertegenwoordigers uit kringen van de Wereldraad van Kerken. Met de oprichting van de bureaus hoopte men het zendingswerk (onderwijs en gezondheidszorg) uit te bouwen in de richting van wat in het Westen in die tijd als ontwikkelingswerk werd gezien. Ontwikkelingsbureaus, voor-

zien van ontwikkelingsdeskundig personeel, moesten voor de lokale kerken, die zich ontwikkelden tot volkskerken met een hechte vertakking tot op het basisniveau in de dorpen, projecten en programma's faciliteren.

Doorgeefluik

Op financieel-technisch gebied hadden ze voor donoren de functie van doorgeefluik naar de lokale kerken en het verzorgen of stimuleren van de gewenste administratie (rapportage en dergelijke). Belangrijk is de vaststelling dat het westerse verstaan van de ontwikkeling van Afrika hierbij centraal stond. Dat verklaart, waarom in een tijd waarin in Latijns-Amerika "educación popular" en christelijke basisgemeenschappen hoog op de programmalijst stonden en Azië zich boog over community development, voor Afrika het gros van de voorgestelde programma's bestond uit meer technische projecten als een waterput, een grandmill, een schoolgebouw of een kippenfarm, ofwel de overdracht van know-how en het creëren van een infrastructuur ter bevordering van een materiële welvaart. Uiteraard speelt daarbij ook een rol, dat Afrika als continent, na de kortstondige maar hevige kolonisatie, was achtergebleven met een veel slechtere moderne infrastructuur dan de overige continenten.

Juist omdat overdracht van meer technische know-how centraal stond, werden veel technische deskundigen uitgezonden. Het aantal uitzendingen naar Afrika is nog steeds het hoogst in vergelijking met de andere continenten. Tegelijkertijd is juist in dat continent de breuk tussen blank en zwart, ook cultureel, nog het sterkst, al is het alleen maar omdat nog tot op heden in grote delen van het continent de zwarte mens dagelijks wordt geconfronteerd met de diepe vernedering van het racisme. Ik denk hierbij vooral, maar niet uitsluitend, aan zuidelijk Afrika.

Hardnekkige beeldvorming

Ook in het kerkelijk ontwikkelingswerk in Afrika leeft die diepe breuk tussen blank en zwart nog goeddeels door. Het verleden wordt in de contacten tussen solidaire blanken en Afrikanen het liefst verzwegen, maar leeft voor menige zwarte kerkelijke werker voort. Het leeft voort in de vele vragen die worden gesteld over de projecten en over de financiële verantwoording, maar ook bij de projectbezoeken in het veld. Niet openlijk, maar wel voelbaar. Ze zijn voor het gros van de blanke westerlingen "primitieven" gebleven. Grappig, zoals Sjimmie in de verhalen van Sjors en Sjimmie. Ze houden van gezelligheid en zijn goedlachs, maar brengen weinig bevredigende resultaten. Wie deze beeldvorming nog eens bevestigd wil zien, moet hiervoor de vele reisverslagen bij donororganisaties en bureaus voor Wereldiakonaat maar nalezen. Een beeldvorming die bovendien nog dagelijks versterkt wordt door de massa-media. Een beeldvorming die wij vervolgens via de sateliet ook nog eens een keer aan de Afrikaan in eigen land voorhouden.

Wij staan voor de uitdaging om de relatie op te schonen in plaats van ons te verschuilen achter de vaststelling dat het een generatie eerder was. Wanneer hebben wij met de geschiedenis afgerekend?

Authentieke ontwikkelingen

Projectwerkers en uitgezondenen beklagen zich wel eens tegenover mij, dat men zo wantrouwend is in Afrika of zo overgevoelig. Weer anderen beklagen zich over het feit dat het zo moeilijk gaat met het werk. Waarom blijven onze relaties daar zo vasthouden aan de meer technische projecten? Waarom zien wij in kerkelijk Afrika niet een verschuiving in de richting van community development en van moderne volksorganisaties. Moeten we misschien andere bondgenoten zoeken? Zijn die er wel?

Ik durf te beweren dat er wel degelijk authentieke ontwikkelingen gaande zijn in zwart Afrika. Maar die ontwikkelingen zijn heel moeilijk door westerse mensen te verstaan, omdat ze juist die relatie met het Westen diep raken.

Ik duid op de anti-apartheidsstrijd, de opkomst van de zwarte theologie en van de independant churches. Hierin zit de kern van de strijd van zwarte Afrikanen voor hun zelfbeschikkingsrecht en autonome ontwikkeling. Hierin zit tevens de strijd voor een breuk met het vernederende verleden. Maar in het kamp van de vijand zit de blanke mens uit het Westen, hoe hard dat voor solidaire mensen ook overkomt. En dat is niet alleen de blanke mens in Zuid-Afrika. Of, zoals Julio de Santa Ana dat zegt: "Is het wel voldoende tot de protestantse kerken in Europa doorgedrongen, dat bijkans tweederde van de protestanten op aarde zwart zijn en in Afrika wonen? Daarmee verandert het gezicht van de kerk niet alleen, maar ook de leer".

Twee circuits

In de praktijk van de relatie met kerkelijke ontwikkelingsbureaus in Afrika hebben wij er mede voor gezorgd, dat er twee gesloten circuits zijn ontstaan, zoals we ook twee kerken doen ontstaan. Het ene circuit is het circuit van onze communicatie en ons omgaan met de werkers van de bureaus en de algemeen-secretarissen van de Raden van Kerken in Afrika. Met hen delen wij één jargon en zij leveren projectbeschrijvingen en verslagen volgens onze conceptie. Het andere circuit is het circuit waarin zij een relatie hebben met de lokale kerken en kerkorganisaties. Een circuit waarin een andere taal wordt gesproken en waarin wij niet kunnen doordringen, al wordt het met name vanuit donororganisaties veelvuldig geprobeerd.

Het bestaan van de twee gescheiden circuits heeft vele nadelen voor alle betrokkenen. Zo kunnen ontwikke-

lingswerkers en algemeen-secretarissen van Raden van Kerken op twee gescheiden manieren verantwoordelijkheid afleggen van activiteiten. Ook kunnen ze hieraan een machtspositie ontleen, met name omdat zij de toegang hebben tot fondsen. Gelukkig kan het in positieve zin ook betekenen, dat zij hun participanten kunnen beschermen ten opzichte van organisaties en personen in het Westen die proberen om een autonome ontwikkeling in de Afrikaanse landen te beheersen en te sturen. Maar in zijn geheel bezien blijkt dit systeem vooral stagnatie te veroorzaken en belemmering van creativiteit, zowel bij de betrokken medewerkers van Raden van Kerken als bij de mensen in de lokale samenleving.

Frustraties

Door het bestaande systeem van relaties rond ontwikkelingsprojecten en -programma's wordt ook de verdere spreiding van de anti-racisme beweging en de zwarte theologie in kerkelijk Afrika bemoeilijkt, temeer omdat het hier om een programma van bewustwording en vorming aan de basis gaat. Afrika schijnt hier noch de tijd noch de ruimte voor te krijgen. De roep om een moratorium in 1968 vertaal ik als een roep vanuit de Afrikaanse kerken om even tijd en ruimte te krijgen om te reflecteren over autonome ontwikkeling om de eigen programma's daarop af te kunnen stemmen. Die tijd en ruimte is hun toen niet gegund; er is vanuit kerkelijke donororganisaties zelfs fel kritisch gereageerd en de kerken in Afrika hadden zich te schikken naar het voor hen bedachte ontwikkelingsmodel.

We zijn nu twintig jaar later op een punt beland, waarbij steeds meer solidaire blanke westerlingen onder frustraties van het mislukken gebukt gaan. Zo delen zij zonder het goed

te begrijpen in het lijden in Afrika. Vooral omdat niet alleen goede technische resultaten uitblijven, maar ook warme vriendschap en wederzijds vertrouwen.

Dringende uitdaging

Concluderend wil ik vaststellen dat noch de uitzending van personeel noch het financieren van projecten op de oude voet voort kan gaan. Wij staan nu voor de uitdaging van een drastische ombuiging en dat zal nu eens een keer in nauwe samenspraak met onze counterparts moeten gebeuren.

Onze counterparts zullen meer ruimte moeten krijgen om hun zelfgedragen ontwikkeling waar te maken. Daarin past een reflectie onzerzijds op de rol van cultuur in ontwikkeling. Cultuur in de diepere betekenis van zingeving. Cultuur in de betekenis van het in voortdurende verandering zijnde geheel van normen en waarden, waarin menselijke samenlevingen verworteld zijn. Een cultuur die wordt beïnvloed door het contact met andere culturen, door het contact met de westerse cultuur. Maar een goede beïnvloeding veronderstelt, dat de ontvangende samenleving het selectiemechanisme beheert, opdat men ook de veranderingen kan beheersen en sturen. Wij worden nu meer dan ooit uitgedaagd om het *selectiemechanisme* eindelijk te leggen in handen van diegenen om wie het gaat.

Drs. R. Rahman, geboren op Aruba, opgegroeid in Suriname waar zij actief was in de basisbeweging van vrouwen en kleine boeren. In 1980 kwam zij naar Nederland. Zij studeerde wiskunde en ontwikkelings sociologie. Van 1983-1986 was zij coördinatrice en algemeen secretaris van IK-VOS (Interkerkelijk Vormingswerk Ontwikkelingssamenwerking), van 1986-1989 hoofd beleidsburo en studie-secretaris bij ICCO (Interkerkelijke Coördinatie Commissie Ontwikkelingsprojecten). Vanaf maart 1989 is zij algemeen secretaris van het Buro Werelddiakonaat van de Nederlandse Hervormde Kerk te Driebergen.

Roel Aalbersberg

Het beeld van Afrika, een beeld van belang. Onderzoek "Image of Africa"

Het beeld dat Europeanen hebben van Afrikaanse mensen wordt meer bepaald door wat Europeanen van zichzelf denken dan door de Afrikaanse werkelijkheid. Als wij van onszelf menen de rijke goede gever te zijn, dan móet aan de andere kant de arme, domme (en dankbare en afhankelijke) Afrikaan leven. Aalbersberg geeft de resultaten weer van een groot onderzoek naar de beeldvorming over Afrika. Het lijkt erop, dat de politiek-economische verhoudingen tussen landen in sterke mate de beeldvorming bij mensen bepalen.

"Image of Africa" is de titel van een onderzoekproject van media en hulporganisaties dat werd uitgevoerd in 1987.¹ Het onderzoek richtte zich op de beeldvorming over Afrika, zoals die in de periode 1984-1986 via de media en via de publiciteit van de hulporganisaties tot stand kwam en strekte zich uit over zeven landen in Europa en zes in Afrika. Het project werd afgesloten met een conferentie die van 1-5 februari 1988 in Rome werd gehouden en waar de bevindingen vanuit de diverse landen werden gepresenteerd aan de hand van een serie onderzoeksrapporten per land of van landengroepen. De inhoud van dit artikel is grotendeels gebaseerd op deze bevindingen.

Oki Noki

Oki Noki. Deze exotische naam siert het potje chocoladepasta op één van de schappen van onze supermarkt. Een groepje negertjes voert een vrolijke dans uit rondom het potje. Enkelen zijn met behulp van een liaan aan het touwtje springen. Een aap springt vrolijk mee. Een eindje verder slaat een (blank) tarzan-mannetje krachtig met een stok tegen een palmboom, waaruit prompt een kokosnoot neerploft, precies op het hoofd van één der negertjes, die daarbij een komi-

sche grimas trekt.

Oki Noki. Wat het met chocoladepasta van doen heeft weet ik niet, maar wel geven de naam en het bijbehorende plaatje naar mijn gevoel goed weer wat in Europa het stereotype beeld van de Afrikaan nog altijd ten diepste is: dom, wild en hulpeloos. Het zal niemand veel moeite kosten om soortgelijke Oki Noki-beelden in onze samenleving aan te treffen.² Natuurlijk, geen zinnig mens zal die beelden als zodanig serieus nemen, maar blijkbaar appelleren ze nog steeds met succes aan het beeld dat we in ons onderbewustzijn over Afrika meedragen. De reclame-branche voelt dat als geen ander aan.

Van professionele journalisten, hulp- en ontwikkelingsorganisaties mag verwacht worden, dat zij een ander beeld uitdragen van Afrika en van de Afrikaan, een beeld dat meer recht doet aan de werkelijkheid. Slagen zij er inderdaad in, de bestaande stereotype beelden weg te nemen, of die op z'n minst te veranderen, te nuanceren? En herkennen Afrikanen zich in dat beeld?

Eenzijdig

De onderzochte periode, 1984-1986 was een tijd waarin Afrika sterk in de publieke belangstelling stond. De

voedselcrisis die een deel van het continent trof, was in Europa aanleiding voor hulpacties van een ongeken- de schaal, waarin de media en de particuliere hulporganisaties een centrale rol speelden. Live Aid, Band Aid en in Nederland "Eén voor Afrika", brachten niet alleen tientallen miljoenen bijeen, maar deden ook organisaties voor het eerst de handen ineenslaan en bereikten groepen in de samenleving die zich nooit eerder met Afrika hadden beziggehouden. Welk beeld van Afrika werd in deze periode gevestigd? De rapportages van de diverse deelonderzoeken in Europa wijzen haast zonder uitzondering in één richting: er is opnieuw een eenzijdig, stereotiep beeld gevestigd, of liever: het oude, bestaande beeld is opnieuw bevestigd. De onderzoekingen tonen aan, dat voor verreweg de meeste ondervraagden Afrika nu staat voor Ethiopië, voor honger en armoede, voor chaos en apathie. Hét beeld dat opdoemt bij het woord Afrika is dat van een Ethiopische moeder met een van honger stervend kind in de armen: toonbeeld van hulpeloosheid. Dat is – opnieuw – Afrika: arm, onmachtig en hulpeloos. Oki Noki.

Een voor de hand liggende verklaring voor deze beeldbevestiging is, dat (nood)hulporganisaties in hun communicatie nu eenmaal uit zijn op de portemonnee van hun publiek. En die gaat sneller open als met behulp van schrijnende beelden van leed een beroep kan worden gedaan op 's mensen liefdadigheid en edelmoedigheid.

Maar ook daar waar bewust getracht is om in de gebruikte beelden recht te doen aan de realiteit en de Afrikaan in zijn waarde te laten, blijkt de beeldbevestiging te hebben plaatsgevonden. De feitelijk gebruikte beelden blijken slechts een minimale rol te spelen ten aanzien van de reeds bestaande beelden van het publiek.

Stereotiepen

In Engeland werd onder scholieren

het volgende onderzoekje gedaan. Men selecteerde een aantal foto's die een positief beeld moesten oproepen van Afrika: foto's van blije, gezonde, ja welvarende Afrikanen. Aan de scholieren werd gevraagd de foto's zelf van onderschriften te voorzien. Enkele resultaten: een foto van een vrouw, werkend op een goed onderhouden akker, kreeg als bijschrift: "Dankzij het hulpprogramma leren de mensen in hun eigen voedselbehoeften te voorzien". Een foto van een gezonde en stralend lachende familie voor een huis kreeg dit mee: "Met onze hulp kunnen deze mensen de toekomst weer met vertrouwen tegemoet zien". Een foto van een boer die zijn oogst op een vrachtwagen laadt, bleek ook omgekeerd geïnterpreteerd te kunnen worden: "De voedselhulp komt rechtstreeks bij de boeren terecht".

Deze en soortgelijke tests lijken uit te wijzen, dat bestaande en geïnternationaliseerde beelden niet licht te beïnvloeden, laat staan te vervangen zijn door nieuwe beelden. Het is eerder zo, dat nieuwe beelden, zelfs al wijken ze duidelijk af van de oude, zó geïnterpreteerd worden dat ze de bestaande stereotiepen bevestigen.

Afrikaanse correcties

Het meest opmerkelijke in de Afrikaanse commentaren op de beeldvorming in Europa met betrekking tot hun continent is wel, dat hun kritiek zich niet primair richt op ons beeld van Afrika, maar op het beeld van onszelf. Met beleefde erkenning van de Europese bijdragen aan het oplossen van de voedselcrisis, uit men scherpe kritiek op de Europese zelfingenomenheid, op het eenzijdige zelfbeeld van de Europeanen als redders in de nood. Het is daaraan, dat men zich het meeste ergert. Dat beeld gaat totaal voorbij aan de realiteit dat het voedselprobleem in de eerste plaats door de Afrikanen zelf werd en wordt aangepakt.

Ook het favoriete Europese beeld van de Afrikaanse vrouw als slachtoffer

wordt genadeloos omvergehaald: juiste vrouwen spelen in heel Afrika een sleutelrol in de voedselproductie en hebben in vele landen een dreigende hongersnood afgewend. Vanuit Senegal, Burkina Faso en Zimbabwe worden voorbeelden genoemd van de creativiteit en de onderlinge solidariteit waarmee de eigen bevolking, met slechts geringe hulp van buiten, de voedselschaarste heeft opgelost.

Wie is donor?

De Europese hulp aan Ethiopië, waarover Europa zelf graag in superlatieven spreekt, moet vooral in de juiste proporties worden gezien. Allereerst kwam de hulp veel te laat, nadat een jaar lang alle waarschuwingen en alarmsignalen vanuit Afrika waren genegeerd, terwijl toegezegde buffervoorraden niet werden geleverd. Toen de hulp eenmaal kwam, bestond die voor een groot deel uit (ongevraagde) Europese vrijwilligers en voertuigen. Uiteindelijk ontving Ethiopië per hoofd van de bevolking nog minder dan een aantal andere Afrikaanse landen standaard ontvangt uit Europa. Ook in dit opzicht was er sprake van een sterk vertekend beeld. Europa zou er goed aan doen om in plaats van zich op te blazen over de marginale hulp die zij geeft aan een Afrika dat grotendeels zijn eigen boontjes dopt, zich te werpen op het werkelijke probleem: de verslechterende handelspositie van Afrika, de schuldenlast, kortom de ongelijke machtsverdeling in de wereld die ertoe leidt, dat er niet alleen honger in Afrika, maar ook overvloed in Europa is. "Het beeld van Afrika waarop wij allen kritiek hebben is een produkt van het bestaande donor/ontvanger-patroon, dat het feit maskeert dat Afrika per saldo een 'donor' voor het Noorden is".³

Tegenover de stereotiepe beelden van een achterlijk, chaotisch en op Europese hulp aangewezen Afrika wordt hier een beeld geschetst van

een Afrika dat zelfstandig problemen aanpakt en vanwaar een netto voedsel- en kapitaalstroom naar Europa vloeit.

Beeld en belang

Het beeld van Afrika klopt dus niet. Het wordt op basis van vele feiten aangevochten en weerlegd door de Afrikanen zelf. Maar daarmee is het beeld nog niet veranderd. En we zeggen al eerder dat ook bewuste pogingen om een positiever beeld op te roepen weinig méér bereiken dan een bevestiging van bestaande stereotiepe beelden. Wat maakt die vertekening in ons beeld van Afrika zo hardnekkig?

Europa heeft belang bij het beeld dat het van Afrika oproept, zo is uit verschillende analyses op te maken. Dat beeld wordt niet in de eerste plaats geboren uit de realiteit zoals die in berichten of via berichtgevers tot ons komt, maar wordt vooral bepaald door onze behoefte aan een bepaald beeld. Dat beeld moet passen bij het beeld van we van onszelf hebben. Niet zo verwonderlijk dus, dat de Afrikaanse kritiek zich primair op ons zelfbeeld richt. De "chaos in Afrika" onderstreept de efficiëntie van ons hulpaanbod, de "wrede natuur" onderstreept ons technisch meesterschap over de natuur, de "arme kindertjes" onderstrepen het a-politieke karakter en de belangeloosheid van onze hulp.

De verbinding tussen beeld en belang is overigens geen nieuw verschijnsel. In zijn artikel "*Beeldvorming en ontwikkeling*" zet de cultureel antropoloog Nederveen Pieterse uiteen, hoezeer de Europese beeldvorming ten aanzien van Afrika zich in de loop der eeuwen voortdurend heeft aangepast aan de belangen die Europa bij dit continent had. In zijn conclusie noemt hij het Europese beeld van Afrika "geen beschrijving van reële verhoudingen maar een reflectie van Europese belangen".⁴

Afspiegeling

Een fraaie illustratie bij deze stelling vinden we in de door prof. G. Derkinderen samengestelde "Atlas van Belgisch Congo en Ruanda- Urundi", een prachuitgave van Elsevier, dateerend uit 1955. De beelden die daarin worden opgeroepen zijn één grote onderstreping van de juistheid en de waarde van de koloniale verhoudingen. Het (in dit geval Belgische) belang bij Afrika vraagt om dit beeld van Afrika. Eén van de hoofdstukken is in zijn geheel gewijd aan de blanke. Het begint met deze zin: "Zonder de blanke zou de neger nooit losgekomen zijn uit zijn bloedige veten en zou hij zijn achterlijkheid en zijn ellendige demografische toestand nooit zijn te boven gekomen".⁵ Wanneer de auteur in zijn verhaal aan de rol van kolonisten, belanghebbers bij uitstek, toekomt, wordt het beeld in nog fellere tinten aangezet: "Zij leiden, vaak ver van hun centra, een eenvoudig bestaan. Zij leven haast uitsluitend onder negers en genieten dan ook hun volledig vertrouwen. Zij treden op als scheidsrechter bij hun geschillen, als raadsman en soms als geneesheer. Zij geven zich geheel aan de inlanders van wie zij houden zonder het te durven bekennen. Uit dit dagelijks contact halen de kolonisten hun voordeel, terwijl de neger van hen niet alleen nuttige dingen doch ook heel de schoonheid van een eenvoudig, arbeidzaam en geregeld leven leert. Hoe waardiger en menselijker de kolonist zich toont, des te meer bevordert hij de samenwerking tussen blanke en neger (...). Van haar kant wordt de vrouw van de kolonist bestendig in het oog gehouden door de inlandse vrouw en gaandeweg, zonder dat zij het gewaar wordt, verricht zij een sociaal werk: hier een klein verbandje op een wonde, daar een glimlach, een wandeling in het arbeiderskamp of in het inboorlingendorp, elk gebaar wordt besproken, gewaardeerd en draagt zijn vruchten".⁶ Het hier opgeroepen beeld doet nu,

slechts enkele decennia later, absurd en karikuraal aan.⁷ Maar als het waar is dat dit beeld werd opgeroepen door het koloniale belang, dan roept deze constatering zelf weer belangwekkende vragen op voor het huidige beeld van Afrika. Is bijvoorbeeld het feit dat veel traditionele beelden van Afrika (dom, wild, chaotisch) zo lang doorwerken een afspiegeling van het feit "dat er geen fundamentele verandering heeft plaatsgevonden in de belangenverhoudingen tussen het Westen en Afrika"?⁸ En is het huidig accent in die beeldvorming – denk aan de moeder met het stervend kind – op uitzichtloze armoede en hulpeloosheid wellicht een afspiegeling van het afnemende economische en geo-politieke belang van Afrika, waarvan al gesproken wordt als van het "verloren continent"?

De (on)macht van het beeld

"Dawn... and as the sun breaks through the piercing chill of the night on the plain outside Korem, it lights up a biblical famine, now, in the twentieth century. This place, say workers here, is the closest thing to hell on earth".⁹

Met deze woorden zet de film in van Michael Buerk en Mohammed Amin, waarmee in 1984 schokkende beelden over de hongersnood in Noord-Ethiopië in de Europese huiskamers werden gebracht. In korte tijd werden zo'n 500 miljoen mensen met deze beelden geconfronteerd. Het vormde het startpunt voor de meest omvangrijke Europese hulpactie in de geschiedenis en illustreert daarmee de macht van het beeld. Maar, aldus het Britse onderzoeksrapport, uitgebracht door OXFAM, de gepresenteerde beelden "confirmed rather than challenged (the) traditional perceptions of Africa and Africans".¹⁰ De macht van het beeld, althans van deze beelden, moet dus niet zozeer worden gezocht in het nieuwe, het andere, maar veeleer in de bevestiging, in het appèl op het reeds bestaande beeld van Afrika. De beves-

ting van dit bestaande negatieve beeld van Afrika is tegelijkertijd een bevestiging van het positieve zelfbeeld van Europa: zij op de rand van de hel, wij aan de poort van de hemel. De kansen voor nieuwe beelden om oude, bestaande beelden te verdringen of te veranderen moeten, zoals we zagen, klein worden geacht. Het invoeren van een 'code' voor hulpen ontwikkelingsorganisaties teneinde het gebruik van denigrerende en vertekende beelden tegen te gaan is beslist nodig. Maar wonderen mogen er zeker niet van worden verwacht.

Verandering van beeld

Als bestaande vertekende, ja racistische beelden niet of nauwelijks te corrigeren blijken met juiste en positieve beelden, hoe komen we dan van onze Oki Noki-beelden af? De constatering, dat beeldvorming nauw samenhangt met economische belangen helpt ons wellicht verder. Het zou kunnen betekenen, dat beelden juist en genuanceerder worden naarmate de economische verhoudingen intensiever en gelijkwaardiger worden. Een voorbeeld dat in die richting wijst is de beeldvorming in het Westen ten aanzien van Japan. Met de opkomst van Japan als economische macht waarmee rekening gehouden moet worden, is de beeldvorming grondig veranderd: de aanvankelijk neerbuigende houding van het Westen heeft zich in korte tijd ontwikkeld tot een houding van respect, of zelfs van vrees. De Nikkei-index en de koers van de yen verschijnen dagelijks in ons 'beeld'.

Het zal interessanter zijn te volgen wat het Europa van na 1992 teweeg gaat brengen in onze beeldvorming over landen in Zuid-Europa. Wordt dat beeld ook genuanceerd en bijgesteld naarmate die landen meer binnen onze belangenhorizon verschijnen? De in snel tempo verdwijnende politieke en economische waterscheiding tussen Oost- en West-Europa heeft nu reeds een enorme invloed op de beeldvorming. Het Oost-

blok blijkt 'opeens' een rijk geschaakt palet van volken, landen en belangen te vertonen.

Somber perspectief

Wanneer dit inderdaad het patroon is waarlangs de verandering in beeldvorming zich voltrekt dan ziet het er voor onze beeldvorming over Afrika slecht uit. Het continent dreigt van de economische wereldkaart te verdwijnen. Het feit dat zelfs internationaal gerenommeerde dagbladen geheel Afrika menen te kunnen 'coveren' met één correspondent in Nairobi spreekt in dit verband boekdelen. Als ons beeld van Afrika inderdaad vooral een beeld van ons belang bij Afrika is, dan moet worden gevreesd, dat we nog voor geruime tijd vast zullen zitten aan het beeld van een hopeloos en hulpeloos Afrika, dat nog slechts één Europees belang dient: het versterken van ons schone zelfbeeld als redder van Afrika. Een somber stemmend perspectief. Dat ontslaat ons uiteraard niet van de plicht om zo bewust mogelijk met beelden om te gaan en elkaar daarbij op een goede gedragscode aan te spreken. Wel moeten we erop rekenen, dat de correctie die van die inspanning uitgaat slechts marginaal zal blijven. Het beeld dat recht doet aan Afrika zelf zal pas echt wortel schieten wanneer aan Afrika in wereldeconomisch opzicht recht wordt gedaan.

1. Het project "*Image of Africa*" was een initiatief van een consortium van drie Italiaanse hulp- en ontwikkelingsorganisaties, CRIC, Crocevia en Terra Nuova. Doel van het project was een evaluatie uit te voeren van de informatiestroom die Europese organisaties en media over Afrika produceerden tijdens en na de voedselcrisis van 1984-1985. Onderzocht werd de beeldvorming van het Europese publiek over Afrika en de effecten van de geproduceerde informatie (in het bijzonder beelden) op die beeldvorming. Aan Afrikaanse zijde werd onderzocht welke aspecten van de Afrikaanse werkelijkheid in deze informatiestroom veronachtzaamd werden en welke indruk de grootscheepse Europese hulpacties in Afrika hebben achter gelaten. In hun rapportages geven zij echter allereerst aandacht aan de werking van de voedselcrisis zelf.

Aan het project werd deelgenomen door de vol-

gende organisaties en instanties: Association des "Six-S" (Burkina Faso), ENDA-TM, Thiès (Senegal), Gabinete de Comunicação Social (Mozambique), Organization of Rural Associations for Progress (Zimbabwe), prof. Eshetu Chole, Institute for Development Studies (Ethiopië), Comité Français Contre la Faim (Frankrijk), Danchurchaid (Denemarken), Deutsche Welthungerhilfe (BRD), OXFAM (Groot Britannië), SOS-Faim (België), Trocaire (Ierland), CRIC, Crocevia en Terra Nuova (Italië). Adviezen werden gegeven door de Freedom From Hunger Campaign van de FAO. Het project werd gefinancierd door de Europese Gemeenschap, het Italiaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken en de deelnemende Europese organisaties.

Tijdens de afsluitende conferentie werden vanuit de verschillende landen rapporten met bevindingen gepresenteerd en besproken. Van de conferentie zelf is helaas geen verslag verschenen.

Aansluitend op het artikel van Aalbersberg geven wij uit de samenvattende rapportage van vier Afrikaanse landen de conclusies en aanbevelingen. (Red.)

2. Zie ook J.P. Nederveen Pieterse, *Wit over Zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire kultuur*. Amsterdam 1990. Dit boek begeleidt de gelijknamige tentoonstelling in het Tropenmuseum.

3. Image of Africa, Report from the Working Group NGO and Media, Rome, februari 1988, blz. 4.

4. J.P. Nederveen Pieterse, Beeldvorming en ontwikkeling in: *IMWOO Bulletin*, 17 (1989) no. 4, blz. 8.

5. G. Derkinderen, *Atlas van Belgisch Congo en Ruanda-Urundi*, Elsevier, Brussel 1955, blz. 143.

6. Idem: blz. 144.

7. Het zou in dit verband te ver voeren, maar het is uitermate boeiend om hier even een blik te werpen op de beeldvorming bij de 'wederpartij', met andere woorden op het beeld dat de Afrikaan van de blanke kolonist en van zichzelf heeft. Wat het eerste betreft is er in het begin van de zeventiger jaren door M. Schipper-de Leeuw belangwekkend onderzoek verricht naar dit 'spiegelbeeld'. In haar proefschrift "*Le blanc et l'occident au miroir du roman négro-africain de langue française*" concludeert zij, dat de blanke er in de zwarte beeldvorming slecht afkomt: "Le Blanc, c'est l'étranger, l'opresseur qui s'impose, l'exploiteur assoiffé de richesses, le patron qui agit arbitrairement et dont il faut se méfier. Ils impudent alors au Blanc à peu près les mêmes traits barbares que, depuis des siècles, celui-ci avait réservés aux Noirs et autres 'sauvages'; par exemple, sa bestialité, sa paresse, son incapacité, son envie de voler, sa ressemblance avec le singe, sa puanteur (...). La femme blanche, paresseuse et saugrenue, est d'ordinaire peu fidèle à son mari (si elle n'est pas trompée par lui) et bourrée de préjugés raciaux" (Van Gorcum, Assen, 1973, blz. 183).

8. J.P. Nederveen Pieterse: idem als voetnoot 4, blz. 8.

9. Michael Buerk, BBC TV news, 23 oktober 1984.

10. Image of Africa/OXFAM, Summary of the United Kingdom Report, Rome, februari 1988, blz. 1.

Drs. R.S. Aalbersberg (38) studeerde niet-westerse sociologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. In 1976 trad hij in dienst bij ICCO, de Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelings-samenwerking in Zeist. Negen jaar werkte hij als projektmedewerker voor Oost-Azië en Oceanië. Sinds 1985 is hij hoofd van de afdeling Voorlichting.

In aansluiting op het artikel van Aalbersberg hier de tekst van de conclusies en aanbevelingen uit het samenvattende document van de vier rapportages uit Burkina Faso, Ethiopië, Senegal en Zimbabwe, uitgebracht als deel van het grote onderzoek "Image of Africa".

Conclusies

1. De (voedsel)crisis 1984/1985 is niet een gebeurtenis maar een proces dat plaats vindt in gegeven economische, politieke en sociale machtsstructuren, nationaal en internationaal. Of een crisis wel dan niet een catastrofe wordt, hangt af van de reacties van de verschillende interne en externe betrokkenen.

2. De plattelandsbevolkingen in de betreffende landen hebben in het algemeen op een positieve en creatieve manier op de crisis gereageerd, door een aantal mechanismen van solidariteit in te schakelen, door alternatieve ontwikkelingsstrategieën op te zetten en te organiseren en door een boerenbeweging te starten.

3. De politiek van de regering ten opzichte van de landbouw-crisis verschaft vaak niet voldoende steun en is in sommige gevallen een bedreiging voor de aanpak van het volk zelf, omdat de regeringen worden beperkt door internationale financiële druk en door machtsrelaties op nationaal vlak.

4. Hoewel de tijdens de crisis verschaftte noodhulp ongetwijfeld vele levens heeft gered en veel lijdens heeft verlicht, was deze hulp onvoldoende gericht op en verbonden met rehabilitatie en ontwikkeling. Het effect naar de oorzaken van de landbouwcrisis werd beperkt en was in sommige gevallen negatief, door een serie factoren van donor-belangen tot onbillijke en inefficiënte verdeling.

5. Ontwikkelingshulp van particuliere organisaties (NGO's) neigt er toe, in haar tegenwoordige opzet en vormen, de voor ontwikkeling noodzakelijke sociale veranderingen eerder te blokkeren dan de programma's en organisaties van boeren te steunen.

6. Het feit dat een "hongerend Afrika" de publiciteit van de media aantrekt en fondsen oplevert, versterkt dit valse beeld van Afrika ten koste van een waarachtiger en dynamischer beeld van Afrika.

Aanbevelingen

Afrikaanse NGO's

1. De belangrijkste rol van de Afrikaanse particuliere ontwikkelingsorganisaties (NGO's) bestaat er in, de plattelandsbevolking te helpen bij het bedenken, formuleren en uitvoeren van alternatieve ontwikkelingsprogramma's om aldus een aantal hindernissen te overwinnen die hun vermogen, om deel te nemen in het totstandbrengen van gunstige voorwaarden voor ontwikkeling, blokkeren.

2. Afrikaanse NGO's moeten bekwaamheid ontwikkelen om deze alternatieve ontwikkelingsprogramma's heel direct te ondersteunen, met

name door stelling te nemen tegen vormen van hulp die schadelijk zijn voor een proces van eigen machtsvorming.

3. Afrikaanse NGO's moeten hun bekwaamheid vergroten om de relaties tussen lokale, nationale en internationale situaties en machtsstructuren te analyseren, door over de barrière tussen Afrikaanse intellectuelen en plattelandsbevolking heen te stappen.

4. Afrikaanse NGO's moeten een actievere aanwezigheid tonen ten opzichte van de lokale media.

Relaties tussen Afrikaanse en Europese NGO's

1. Europese NGO's die partnership serieus nemen, moeten de vorm en modaliteiten van hun hulp herzien en weerstand bieden tegen de neiging van donors om hun acties door de invloed van eigen voorkeuren en eigen organisatorische belangen te laten misvormen; de Europese NGO's moeten bewerken, dat donors er op uit zijn, die soort van ondersteuning te bieden die aansluit bij de bewegingen van het volk.

2. Meer uitwisseling moet plaats vinden tussen Afrikaanse en Europese NGO's over de beeldvorming in Europa en de initiatieven in Afrika om daardoor verbindingen op te bouwen tussen ontwikkelingseducatie in Europa en de opkomst van alternatieve ontwikkelingsprogramma's in Afrika.

Regeringen

Regeringen moeten accurate en tijdige systemen opbouwen om dreigende voedseltekorten aan te kondigen en moeten de distributie van voedselhulp op een evenwichtige en effectieve manier organiseren.

Op de langere termijn zijn een moedig en samenhangend regeringsbeleid en een klimaat van politieke democratie vereist om de veranderingen tot stand te brengen die nodig zijn om landbouwcrises op te lossen. Omdat de vrouwen op het platteland een sleutelrol betekenen voor de oplossing van voedselcrises in Afrika, moeten voorzieningen worden getroffen om de status van vrouwen te verhogen, niet alleen in mooie woorden maar ook door verplichte actie.

Media

Afrikaanse media moeten een toonaangevende rol spelen in het gebruiken van de voedselcrisis als een goede gelegenheid om de discussie over de oorzaken aan te zwengelen. Om dit te bereiken moeten deze media hun stedelijke vooroordelen afleggen en de aandacht meer richten op punten die voor het volk van belang zijn. De media moeten vermijden, overdreven aandacht te geven aan hulp en, integendeel, gedetailleerd verslag doen van de inspanningen en initiatieven die het volk zelf onderneemt als reactie op de voedselcrisis.

Elsie Ayeh

Snel verwestersen schaadt onze ontwikkeling. Een interview

Westerse ontwikkelingswerkers en missionarissen moeten geduldig zijn met zichzelf en vooral geen overdosis sympathie voor hun Afrikaanse omgeving etaleren. Er schuilen nog zoveel verborgen afstanden en tegenstellingen. Rita Rahman in gesprek met Elsie Ayeh uit Ghana.

Elsie Ayeh is een Ghanese landbouwkundige, geboren in Nigeria. Ze verbleef ruim een half jaar in Nederland als deelnemster aan een postdoctorale studie rurale ontwikkelingsplanning op het Institute for Social Studies (ISS) in Den Haag. Met vermelding "zeer goed" behaalde zij het ISS-diploma in de specialisatie "Women in rural development." Binnenkort hoopt ze naar haar man en twee kinderen in het noorden van Ghana terug te reizen.

In Noord-Ghana werkt Elsie als trainer van boeren en planner voor de agrarische ontwikkeling in de streek. Dat werk gebeurt vanuit een landbouw bevordering- en proefstation. Het programma van het station wordt voor een belangrijk deel gefinancierd door ICCO, terwijl het werelddiakonaat van de Hervormde Kerk bijdraagt aan speciale programma onderdelen. Elsie is actief belijdend lid van de Presbyteriaanse kerk en op zondagmorgen is zij zondagschoolleidster.

De remigratie van het ouderlijk gezin van Nigeria terug naar Ghana, beschouwt Elsie, toen een tiener, als een belangrijke blikverruimende en flexibiliteit stimulerende ervaring. Het heeft haar geholpen om als stadsmens uit Accra, in weinig tijd aansluiting te vinden met de mensen in de plattelandsgemeenschap, waar ze nu werkt. Mensen die zowel qua taal

als cultuur verschillen van de stedelingen in het zuiden van Ghana.

Ontwikkeling

Hanteer je in je werk in het veld een definitie van het begrip ontwikkeling?
Ik heb in ieder geval in Den Haag, weg van het veld, over het begrip ontwikkeling nagedacht en ben bezig erover te schrijven. Voor mij is ontwikkeling het vermogen van mensen in een gemeenschap om hun eigen materiële en immateriële situatie te verbeteren. Dat vermogen omvat het inzicht in de dingen die kunnen veranderen, gevolgd door het initiatief om zaken te veranderen. Het is een proces waarbij buitenstaanders wel kunnen stimuleren, bijvoorbeeld door prikkels te geven, maar de gemeenschap moet zelf de vorm ontwikkelen en het proces sturen en beheersen. Ik ben dan ook beducht om mensen te stimuleren tot snel verwestersen. "Easy westernizing" leidt tot het verlies van identiteit in plaats van geleidelijke verandering van de identiteit. Verlies van identiteit leidt tot apathie en demotivatie.

Heb je de ervaring dat jouw definitie van ontwikkeling overeenkomt met de definitie van ontwikkeling bij donororganisaties in Nederland?

In grote lijnen wel. Natuurlijk is er een verschil, we leven tenslotte in ver-

schillende werelden. Maar ik heb met ICCO goede ervaringen op het vlak van samenwerken en het sporen van doelen. Neem bijvoorbeeld de aanvraag van het proefstation aan ICCO om graanmolens te financieren. ICCO was bereid, maar men stelde een kritische vraag naar de betrokkenheid van vrouwen bij totstandkoming en beheersing van het project. Het zijn tenslotte de vrouwen die de molens zullen gebruiken. Die vraag van ICCO was voor ons een eye-opener. Ik besloot in overleg te gaan met de vrouwen zelf. Na een kort proces van bewustwording en organisatie besloten de vrouwen zelf om de aanvraag in te dienen. Hun ontwikkeling werd zo een zelf-gedragen ontwikkeling.

Participatie

Bedoel je met het laatste dat ontwikkeling deelname van de doelgroep vereist?

Participatie is niet iets dat kan worden afgedwongen. Je kunt mensen in een dorp niet een opdracht geven om deel te nemen aan een ontwikkelingsactiviteit. Zelfs niet wanneer de donororganisatie dat graag heeft. Participatie kun je ook niet inplanten. Het is iets wat groeit. Ik heb bijvoorbeeld gewild, dat de vrouwen als een groep met de graanmolens zouden werken maar dat wilde men niet. Het duurde weken voordat ik begreep wat het probleem was. Ik ben van opvoeding dan wel een Ghanese, maar niet een plattelandsmens. De vrouwen moesten zelf zoeken naar hun vermogen en de meerwaarde die zij door bepaalde veranderingsprocessen konden behalen. Groei van eigenwaarde is een proces van de mensen zelf en het is méér dan materiële vooruitgang. In het begin oordelen de vrouwen over zichzelf in termen van: "We are just women" hetgeen betekent, dat je vasthoudt aan een tweederangs positie. Maar gaandeweg werden ze zich bewust van hun situatie en hun mogelijkheden en kwam men met allerlei alternatieve

en creatieve voorstellen. Mijn rol daarbij was, dat ik bij de voorstellen en ideeën commentaar gaf over de haalbaarheid. "I was looking at the pitfalls". Zo'n proces kost tijd en het kost ook fouten maken en leren van die fouten. Ik heb er zelf ook veel van geleerd, niet altijd plezierig, wel nuttig. En je leert wat een context-gap is en dat je zelf ook je eigen vooroordelen kwijt moet raken. Vooroordelen van je eigen achtergrond. In het werk leer je beseffen, dat we allemaal naakt geboren zijn; blank en zwart.

Frustraties

Sporen deze ervaringen van jou met de inzichten en de wensen van donor-organisaties in Europa?

Er zijn verschillen, maar niet onoverkomelijk. Mijn ervaring met donor-agency-stafleden en met uitgezonden (missionarissen én ontwikkelingswerkers) is, dat er goed begrip en onbruikbaren onder zijn. Goede ervaringen heb ik met die mensen die een belangeloze belangstelling voor andere samenlevingen, voor mensen met een andere huidskleur en een andere cultuur opbrengen. Ze willen de andere context leren kennen, nemen daar de tijd voor en proberen voor zichzelf twee werelden tot één te maken in harmonie en met geduld. Dit soort mensen kom je niet zo vaak tegen, want het betekent dat ze bewust werken aan omvorming van hun eigen identiteit. Ze moeten daarvoor ook langere tijd in die andere wereld wonen en zich niet afsluiten, maar ook niet "over-sympathetic" zijn. "Over-sympathetic" noem ik het, wanneer Europeanen in Ghana komen werken en dan aan hun naaste medewerkers veel vrijheid en veel materiële goederen geven in een poging aardig en lief te zijn; natuurlijk in het besef dat het tijdelijk is. Die naaste medewerkers gaan zich bovendien in feite steeds onderdaniger naar de Europeaan gedragen en steeds arroganter naar de eigen samenleving. Die Europeaan

krijgt haast vanzelf het gevoel, dat hij alles beter weet. Wanneer vervolgens een Ghanese het werk moet overnemen, als de Europeaan vertrokken is, komen de grote problemen. De medewerkers van de Europeaan accepteren hun Ghanese baas niet en bovendien kan men niet meer verwend worden.

Sommige ontwikkelingswerkers gedragen zich "over-sympathetic", omdat ze zich schuldig voelen, vanwege de armoede in Ghana, de geschiedenis van het kolonialisme en de welvaart in Europa. Lastig is het, dat ze zelf dan nog niet bereid zijn te luisteren en zich te verdiepen in de plaatselijke situatie. Weinig Europeanen hebben het geduld om dingen anders te laten lopen dan bij hen thuis in Europa.

Eigenlijk is er sprake van een "hidden antagonism". De dingen kunnen met de beste wil van de wereld niet zo georganiseerd worden als in Europa en meestal niet volgens hun invulling van het begrip efficiency. Aan de andere kant weten plaatselijke mensen voor onze context héél efficiënt te improviseren. De missionarissen en ontwikkelingswerkers verbieden echter het improviseren. Partijen staan tegenover elkaar en beide groepen voelen zich gefrustreerd. Een antagonisme.

Gelijkwaardigheid

Hoe zit het met gelijkwaardigheid in de relatie tussen Ghanese ontwikkelingswerkers zoals jij en donor-agency-staf of uitgezondenen?

Er is niet altijd sprake van acceptatie van gelijkwaardigheid van partijen in de relatie. Met agencies in Nederland waaronder ICCO, heb ik heel positieve ervaringen. Maar ik heb bij andere proefstations gezien hoe donor-agencies domineren als het om planning gaat. Toch is dat niet het grootste probleem. De meeste donor-agencies hebben allang geleerd, dat je de projectpartner in zijn waarde moet laten en we zijn beiden afhan-

kelijk van elkaar. Wel is het een probleem, dat sommige Europeanen in het begin van de samenwerking op alles van de Ghanese projectpartner ja zeggen, totdat de relatie gestabiliseerd is; daarna wil men dan plotse-ling nieuwe regels voor samenwerking introduceren. Dat is naïef, want de projectpartner beseft heel goed wat de dynamiek van het spel is.

Regeringen en particulieren

Hoe zie je de rol van de Ghanese regering in het ontwikkelingsgebeuren in je land?

Onze huidige regeringsleider Mr. Rawling heeft, zoals hij dat verwoordt, goede ideeën over de ontwikkeling van de samenleving, maar zijn grote probleem is het tot uitvoering brengen van de ideeën. Uiteindelijk worden we plaatselijk met iets heel verschillends geconfronteerd. Zijn grass-root- participation-ontwikkeling wordt soms zo uitgevoerd, dat op een plaatselijke inspraak-vergadering nog niet eens de taal van de plaatselijke bevolking wordt gesproken. De winst van een dergelijke gebrekkige uitvoering is voor de oude politiek. Deze vertegenwoordigt het belang van een kleine élite en heeft weinig op met het lot van de armen.

Sceptisch

Komt jouw inzicht over de rol van jullie regering in het ontwikkelingsgebeuren overeen met de visie van de regering en de diensten voor ontwikkelingssamenwerking in Nederland?

Ik ben misschien ten onrechte heel sceptisch over ontwikkelings-samenwerking. De belangen-verstrengeling in Nederland is onoverkomenlijk. Ik geloof nauwelijks in de humanitaire beweegredenen. Dat doe ik alleen bij de hulp van kerken en kerkelijke organisaties. In heel Noord-Ghana zijn het voornamelijk kerken en kerkelijke organisaties die helpen en ik heb vertrouwen in hun motieven. Die zijn veel meer belangeloos. Ik heb geen moei-

te om te accepteren dat de particuliere hulporganisaties in Nederland géén individuen maar groepen en organisaties willen helpen, al ben ik het er niet helemaal mee eens. Maar bij de hulp van overheden blijf ik sceptisch.

Uitdagingen

Heb je inzake de relaties met die particuliere ontwikkelingssamenwerking nog ideeën over het veranderen van de mogelijkheden en de aanpak? Ik denk bij deze vraag aan je eigen definitie van ontwikkeling.

Er zijn twee belangrijke uitdagingen. In de eerste plaats moeten mensen in het Westen leren accepteren, dat we onze fouten zullen maken en ervan leren. In het Westen moet men daarom afleren om, zodra er ook maar een klein ding misgaat, de hele zaak te veroordelen en zich ervan af te keren. Men moet in Nederland leren ophouden met het vergelijken van onvergelykbare zaken.

In de tweede plaats gaat het om het onderwijzen van onze mensen in Ghana. Die moeten meer leren beseffen dat ze potenties hebben om zelf hun problemen op te lossen. Wij kij-

ken vaak neer op onze eigen mogelijkheden en talenten.

Ben je optimistisch ten aanzien van de toekomst van je samenleving?

Niet als ik de internationale ontwikkelingen van vandaag zie. Er moet nog veel veranderen in de internationale verhoudingen; anders blijft het gebeuren dat wij plaatselijk één ding veranderen, bijvoorbeeld betere landbouwproductie, maar tegelijk een nieuwe serie problemen creëren, bijvoorbeeld afzet.

Hoe ervaar je jouw verblijf in Nederland?

Er is een grote werklast op het instituut. Veel informatie wordt samengepropt. We hebben geen tijd om ons in de Nederlandse samenleving in te leven. Daardoor verlang je steeds meer naar huis. Je moet als mens tot een gemeenschap behoren.

1. E. Ayeh, "Participation as a strategy and its effect on the adoption of innovations. A study of women in the Bawku East Area of Ghana", scriptie voor het post-graduate diploma van het ISS te Den Haag, 1990.

Interview door R. Rahman

Sam Abrahams

Ketterij in de zending/missie Geen "remote control" in ontwikkelingswerk Een gesprek

Ontwikkeling van heel de gemeenschap, ook van groepen die niet met de christelijke gemeente verbonden zijn, dat is de opgave van zending/missie, van echte ontwikkeling. Aldus ds. Sam Abrahams uit Zuid-Afrika in een gesprek met Jaap van Slageren. De mensen ter plekke om wie het gaat in alle ontwikkeling moeten aansprakelijk kunnen zijn, zonder controlerende anonieme machten op afstand.

Ds. Samuel Abrahams behoort tot de groep bekende en invloedrijke predikanten van de NG, de Nederduits-Gereformeerde zendingkerk in Zuid-Afrika. Hij was één van de opstellers en mede-ondertekenaars van de nota "Op weg naar Damascus". Zijn docentschap Oude Testament aan de Universiteit van Fort Hare combineert hij met een predikantschap in King Williamstown. Tevens is hij voorzitter van de commissie Justice and Reconciliation – Mission and Evangelism van de Raad van Kerken van Zuid-Afrika in de "Boarder Region". In maart 1990 verbleef hij enkele weken in Nederland voor afrondende besprekingen van het proefschrift "Justice and Divine Anger" waarop hij in juni aan de theologische faculteit van de Universiteit van Amsterdam hoopt te promoveren. We treffen hem aan, bladerend in zijn manuscript. Tijdens het onderhoud brengt hij scherp zijn visie op missionaire presentie en actie in Afrika naar voren.

Nicodémieten

Allereerst dit: in Zuid-Afrika bestaat onder de zwarte christenen een grote huiver ten aanzien van de begrippen zending, missie en allerlei daarmee

verwante uitdrukkingen, zoals evangelisatie en kerkplanting. Voor ons roept dat beelden op van achteruitstelling en westerse dominantie. Het beginsel van apartheid kan wel worden gezien als eerste vrucht van de zending: dit woord, dat zoveel onheil heeft gezaaid in Zuid-Afrika, bloeide voor het eerst op tijdens een zendingconferentie in 1950. En dan grijpt u wel waar de weerstand vandaan komt. Mijn indruk is trouwens, dat wat ik van Zuid-Afrika weet, mutatis mutandis geldt voor heel Afrika. Of de zending nu aan de leiband liep van het koloniale regime of in de gelegenheid was een eigen trend te zetten, het was steeds hetzelfde liedje: zwarten zijn secundaire wezens, die geheel van onze geestelijke en materiële hulp afhankelijk zijn.

De gevolgen die dit voor het hele zwarte continent gehad heeft, zijn u intussen bekend. Onder goedkeurend oog van zendinginstanties en mensen te velde voltrok zich een proces waarin de schepping werd gestoord en de hele cultuur aan het wankelen gebracht. Door de export van goederen werd een monocultuur gesanctioneerd, waarmee de wereld voorgoed werd verdeeld in arm en rijk, zwart en wit en je de onoverbrugbare tegenstelling kreeg tussen Zuid

en Noord. Hoezeer de zwarte mens aan het begrip zending heeft geleden, zie je aan de wankelende toestand waarin heel Afrika zich vandaag bevindt.

Neutraliteit

Toch meen ik, dat de verliezende partij allereerst de zending zelf is. Alles wat zending is, zou ik graag willen typeren met de term Nicodémieten. In navolging van Calvijn gebruikten de Franse hugenoten in hun strijd voor geestelijke emancipatie deze uitdrukking om zich teweer te stellen tegen medestanders die zich huldten in neutraliteit. Nu vertegenwoordigt de evangelische figuur van Nicodémus waar deze term aan ontleend is, wel een van de diepste lagen van de betekenis van het evangelie. Volgens Joh. 3 wordt Nicodémus in het nachtgesprek met Jezus de weg van de Unio Mystica opgevoerd. Dezelfde Nicodémus zien wij weer optreden bij de laatste etappe van de kruisgang van Jezus. Hij stelt zijn eigen graf voor hem beschikbaar. Het probleem hierbij is, dat hij nooit echt tevoorschijn komt. Bij hem verkeert de nacht niet in de morgen van de opstanding. Hij weet niet te kiezen en daarom blijft hij helemaal blank. De evangelische imperatief dat je partijdig moet zijn, werkt bij hem niet. Het kwalijke van de zending is, dat ze in heel haar diepzinnige betoog over bekering en wedergeboorte en herschepping van mens en wereld de keuzes voor een rechtvaardige sociale en solidaire wereld stelselmatig uit de weg is gegaan.

Verguizing

Hiermee wil ik niet zeggen, dat er geen groepen en individuele personen binnen de missionaire geschiedenis zijn aan te wijzen die deze uitdaging niet uit de weg zijn gegaan. Maar dat voltrok zich niet vanzelfsprekend. Binnen de missionaire wereld voert persoonlijke positiekeuze in deze vaak tot miskennig en verguizing. De missionaire geschiedenis

staat bol van verhalen van mensen die er op die manier onderdoor zijn gegaan. Wat mij in de Nederlandse situatie opvalt, is dat vele educatieve processen in gang zijn gezet om gemeentes en parochies medeplichtig te maken aan een wereldwijde missionaire verantwoordelijkheid, die tevens ernst maakt met de situatie die zich hier voordoet. De houding ten aanzien van vreemdelingen en etnische minderheden is daarbij van beslissende betekenis en de vraag is dan of evangelische overtuigingen ook politiek kunnen worden doorvertaald.

Verkiezingen

In dat opzicht waren voor mij de gemeenteraadsverkiezingen van 21 maart een schokkende ervaring. Via een goede kennis mocht ik kennismaken met de gang van zaken in een stemlokaal. Onvoorstelbaar, wat mensen hier in vrijheid een politieke voorkeur mogen uitspreken! In Zuid-Afrika is nog nooit om mijn politieke overtuiging gevraagd. Maar dat velen die dag verstek lieten gaan, veroorzaakte bij mij wel de grootste schok. In de situatie van Zuid-Afrika zullen ons in de nabije toekomst zeker politieke vrijheden worden toegekend. Maar wat dan? Zullen wij ook op een verantwoorde manier met die vrijheden kunnen omgaan? Zullen de kerken in staat zijn om het politieke-sociale bewustwordingsproces gaande te houden of op puur geestelijke zekerheden gaan terugvallen, met als inzet de keuze voor het eigen groepsbelang. Een falend missionair beleid zou voor de kerk en de samenleving van Zuid-Afrika desastreuze gevolgen kunnen hebben. Het zal er dus om gaan om Nicodémieten buiten de deur te houden. Alleen het principium wat zending wezenlijk is en de geestelijke moed om het met die grondslag te wagen, biedt ons met Gods Hulp de waarborg dat er niet fundamenteel onjuist gekozen gaat worden.

Damascus

Kunt u uitleggen hoe het begrip zending vanuit de Zuid-Afrikaanse context wordt ingevuld?

In plaats van het begrip zending zou ik willen pleiten voor de uitdrukking "getuige zijn", om de roeping van de gemeente in de wereld te omschrijven. Dat is iets wat veel inspanning kost. In de eerste hoofdstukken van het boek Handelingen worden de getuigen van de opstanding door de publieke religieuze overheid gelijkgeschakeld met de gekruisigde en opgestane Heer. Ze worden blootgesteld aan dezelfde beschuldigingen. De vraag is dus, hoe je tegen aantijgingen te weer te stellen. Het is verre van eenvoudig om je in zo'n procesgang staande te houden. Ik ontdeed dat aan den lijve in 1976/77, toen ik als jeugdig predikant wegens uitspraken over apartheid in de gevangenis terecht kwam. Toen ik na drie maanden vrij kwam, stelde ik bij mezelf vast dat ik zo niet verder kon. Uit vrees voor nieuwe martelingen was ik niet in staat om mijn mond nog verder open te doen. Ik vluchtte dus met mijn gezin naar buiten. Het werd een geestelijk-theologische zoektocht. Eerst in Duitsland en toen in Groningen, waar ik mijn verblijf met een doctoraal examen theologie, hoofdvak Oude Testament, in 1984 afsloot. Mijn bedoeling was om meteen daarna te promoveren, maar halverwege de voorbereidingen kreeg ik de kans om naar Zuid-Afrika terug te gaan, voor een docentschap Hebreeuws en Oude Testament.

Grondvlak

In het contact met de studenten werd me gaandeweg duidelijk waar het begrip zending voor staat. Het is verworteld in een aantal Hebreeuwse grondwoorden zoals *èmèt*, dat is betrouwbaarheid, en *chèsèd*, dat is solidariteit. Toch werd ik mij er van bewust, dat theologische reflecties op academisch niveau in de lucht blijven hangen wanneer er geen brug wordt

geslagen naar de basis, de gemeente, en naar de vragen die op het grondvlak leven ten aanzien van het getuigen als bijbels mandaat. Immers, de theologie die je doceert krijgt zijn grondslag bij wat de mensen ter plekke ervaren.

Vandaar dat ik zelf mij een plaats heb veroverd in een plaatselijke kerk, de gemeente van King Williamstown, die niet over financiële middelen beschikte om een eigen predikant te beroepen. Het betreft hier een kleine gemeente met veel studerende mensen, bejaarden en werklozen, die reeds tien jaar lang vacant was geweest. Door mij voor honderd procent voor die gemeente in te zetten, heb ik opnieuw de eerste liefde voor de bediening van het ambt teruggevonden. De theologie kreeg hierdoor voor mij persoonlijk opnieuw vlees en bloed. Wat is gemeenschap, *koinonia*, anders dan liefde voor elkaar, naar elkaar omkijken, elkaars zorgen dragen en dit in praktijk brengen in de concrete context waarin je staat.

Gemeente

In het panorama van het heil zien wij dat het evangelie een weg gaat van Jeruzalem, Judea, Samaria tot aan de einden der aarde. Maar dat betekent dan wel dat je allereerst Jeruzalem als context serieus moet nemen. Jeruzalem fungeert niet alleen als horizon voor het gesprek met Israël, maar ook als concrete context waarin het evangelie gestalte moet krijgen. De gemeente kan zich niet losmaken van het hele culturele, religieuze, politieke gegeven dat binnen die context speelt. De gemeente is ook geaffilieerd aan het brede lichaam van mensen dat zich vooralsnog buiten de kerk beweegt. De gemeente is het zout der aarde, het zuurdesem en nooit een getto gebeuren.

Met die Jeruzalem-context proberen wij ook ernst te maken in de gemeente waar ik nu werkzaam ben. We zijn een samenwerkingsverband aangegaan met een stedelijk ontwikkelingsplan, dat tot doel heeft om in de

concrete situatie van een veranderend Zuid-Afrika een infrastructuur te scheppen voor een ontwikkelingsplan waarvan de kernpunten zijn: jongereneducatie, huisvesting en werkverschaffing. Binnen onze kerkgemeenschap bestaat reeds een goed functionerend model van jongeren en vrouwenwerk; hier worden kleren genaaid en andere producten vervaardigd waarvoor we al een afzetgebied hebben gevonden.

Herscheping

Maar dat alles moet een veel bredere strekking krijgen. Vanuit het perspectief van de zending willen we vooral holistisch bezig zijn, ons richten op de ontwikkeling van heel de gemeenschap, ook op groepen die niet met de gemeente verbonden zijn. Als je de hele mens bij de herschepping van de samenleving wilt betrekken, dan moet je daar niet alleen het geestelijk element bij halen. En als je als gemeente denkt, dat je de mens in zijn totaliteit kunt aanspreken, dan kun je dat als gemeente uiteraard niet alleen doen. Daarvoor heb je medestanders nodig, met wie je bereid bent te delen in een gezamenlijke verantwoordelijkheid. We zouden in ons zendingswerk tot ketterij vervallen, als we niet creatief zouden inspelen op de uitdagingen die vandaag aan heel de Zuid-Afrikaanse gemeenschap worden gesteld. Preluderend op de post-apartheid periode, zijn we zo bezig te herstellen wat we daarvoor op grond van ondeugdelijke evangelische motieven hebben fout gedaan. Het gaat niet aan om de mensen nog steeds te bespreken en uit te nodigen tot gebed en ze daarna hongerig en ziek heen te zenden. Zolang wij menen om die vraag heen te kunnen lopen, hebben wij als gemeente in de wereld gefaald.

Geen "remote control"

Hoe zouden organen van zending, diakonaat en ontwikkelingssamenwerking kunnen inspelen op die nieu-

we situatie van Afrika?

De zending van buiten, vanuit Europa, zal door een aantal barrières moeten heenbreken om opnieuw zicht op Afrika te krijgen. Er gaat nogal wat fout in het opzetten van ontwikkelingsprojecten, omdat de mensen ter plaatse niet voldoende geëfend zijn in de verantwoordelijkheid ten aanzien van de juiste besteding. Zij die ondersteuning ontvangen, moeten zelf van onderop daarvoor medezeggenschap verkrijgen. Het beginsel van de democratie wordt hier niet in voldoende mate toegepast. De realisering van een project wordt te veel aan mensen aan de top toevertrouwd. Op die manier leren de mensen om wie het gaat nooit, eigen aansprakelijkheid voor het welslagen van het project te aanvaarden. Mijsn inziens zou het een goede zaak zijn, als predikanten en theologen hoogstens als raadgevers bij projecten betrokken waren. Maar het echte werk moet door deskundigen, ook aan de basis, worden gedaan. Als de know-how daarvoor ontbreekt, zal daar allereerst in voorzien moeten worden. Hoe het ook zij, zo lang er geen mensen gevonden kunnen worden om een aanvraag toe te lichten en aan te tonen hoe een ontwikkeling feitelijk verloopt, hangt elk ontwikkelingsproject in de lucht.

Nerveuze haast

Nu zou het onjuist zijn, om de fout alleen te zoeken bij de ontvangende partij. Ook in Europese zendingskringen dient men zich op de uitgangspunten van zending en ontwikkeling te bezinnen. In deze kringen bespeur ik een zekere nerveuze haast, om te herstellen wat in het verleden is foutgegaan. In het verleden werd de zwarte mens als heiden gekwalificeerd en tot object van geestelijke materiële hulp gedegradeerd. Gelukkig is dit standpunt inmiddels verlaten. Wie zijn eigenlijk de heidenen? Vanuit het perspectief van Israël hebben we geleerd, dat wie zending bedrijft met of zonder geld, sowieso

blijft behoren tot de wereld van de heidenen.

Anonieme machten

Iets anders is, dat er mechanismen werkzaam zijn, waardoor die vroegere geschiedenis zich op een of andere manier toch weer herhaalt. Een nieuw gevaar van een tot object maken van de ander, schuilt in de technologische aanpak van het ontwikkelingsvraagstuk in Afrika. Tussen de relatie van mens tot mens schuiven zich de computer, de telefoon, de telex en de fax als anonieme machten om controle op de ontvangende partij uit te oefenen. Ik noem dat een systeem van remote control; men ziet elkaars gezicht niet meer. Toch zal het nooit lukken om het geweten schoon te wassen met papieren en koude handgebaren. In het perspectief van de bijbelse zending en het getuige zijn, zijn rites van verzoening en herstel van verhoudingen nodig. Als we de ander recht doen, kunnen we niet aan het altaar voorbij gaan. Zijn wij wezenlijk bereid om op nederige wijze elkaars voeten te wassen?

Gemeenschappelijke idealen

In het huidige Afrika zijn veel stromingen zichtbaar; we zien een sterke opkomst van evangelicale bewegingen. Kan met hen worden samengewerkt? In de evangelicale these, dat het in

de zending vooral zou moeten gaan om bekering van het hart en het redden van de ziel voor de eeuwige zaligheid, kan ik mij moeilijk herkennen. De nadruk op ziel maakt het evangelie in de wereld zo volstrekt onzichtbaar, terwijl men vergeet, dat de dimensie van het persoonlijk hart bij lange na niet overeenstemt met wat God met de mensen voorheeft. Puur individuele verkondiging strookt niet met de notie van de christelijke gemeenschap; de mensheid als lichaam en de schepping als kosmos waarop het evangelie zich toespitst. Maar dat wil niet zeggen dat de evangelicalen in Afrika geen ontwikkeling doormaken. Dr. Frank Chicane, voorzitter van de Zuid-Afrikaanse Raad van Kerken, vindt zelf zijn oorsprong in de Pinkstergemeente. De banden met die gemeenschap heeft hij nooit doorgesneden. Ook zij proberen zijn ontwikkeling op de voet te volgen. Onlangs hebben ze nog verklaard: "jij bent onze voorganger, jij bent onze profeet". Zo zie je maar weer, dat de dingen in Afrika verder gaan. Afrika is een gistend continent. Geestelijk, maatschappelijk en politiek staat er veel te gebeuren. Ik ben er van overtuigd, dat wat zich straks in een Zuid-Afrikaanse post-koloniale fase gaat voltrekken, een geweldige uitstraling zal hebben op geheel zuidelijk Afrika en op het hele zwarte continent.

Interview door J. van Slageren.

Sjef Donders

Afrika en onze menselijke hoop

"Beelden van elkaar": westerse en Afrikaanse mensen. Ze komen elkaar tegen in Afrika, in Nederland en België, en zeker ook in de Verenigde Staten. Sjef Donders heeft als Nederlandse missionaris de breuklijnen, desillusies en valse beelden, maar ook de hoopvolle signalen naar elkaar in Afrika en in de Verenigde Staten ervaren. Het is erg van anderen te horen dat je inferieur bent. Het is vreselijk dit te voelen als die andere in de buurt is. Maar wij behoren elkaar toe, de ene levensboom vormend.

Mag ik met een persoonlijke herinnering beginnen.
Enkele maanden geleden zat ik op een vliegveld in West-Afrika.
De plaats naast me was leeg
tot er een man naast me kwam zitten,
die een gesprek begon
niet met mij,
maar met iemand aan de andere kant.
Hij bevestigde bijna onmiddellijk wat ik aan zijn accent al gehoord had,
hij was een Nederlander.
Hij vertelde hoe hij op een zakenbezoek was
naar enkele West-Afrikaanse landen.
Hij vertelde dat hij juist een land bezocht had, Mali,
dat niet veel uitzicht bood op goede zaken.
Hij zei,
het land is arm,
vreemd georganiseerd,
en de mensen zijn er erg trots.
Hij gebruikte het engelse woord "proud".
Ik meen dat er in die enkele opmerkingen
veel van het probleem van onze relatie
met Afrika en de Afrikanen
opgesloten zit.
Uit op zaken,
en financieel gewin,
– iets wat men in de Verenigde Staten de "bottomline" noemt –,
ontmoeten we mensen
die niet op diezelfde manier
uit zijn op zaken,
en voor wie de "bottomline"
ergens anders schijnt te liggen.
Het is binnen die context
dat missionarissen en zendelingen,
en in dit geval Nederlandse missionarissen en zendelingen,
tekenen van hoop kunnen zijn.
Ik denk niet dat ze dat noodzakelijk zijn,
ik meen dat ze dat *kunnen* zijn.

Missionarissen noemen zich vaak
"Tekenen van Hoop".

Zo worden ze beschreven door de mensen die hen in Afrika omringen.

De hoop die ze bieden
schijnt soms maar dunnetjes te zijn.
Het is bijna een hopen tegen alle hoop in.
Het lijkt op het vasthouden van de hand
van iemand die stervende is,
of in ieder geval doodziek.
"Ik kon ze alleen maar een hand geven,
dat was alles".

Hoe is het dat Afrika in deze situatie terecht gekomen is?

Dat is te meer een vraag omdat de opmerking
die ik hoorde op dat vliegveld,
dat Afrika namelijk zo arm is,
eigenlijk niet waar is.

Het ging in dat geval over Mali,
inderdaad een van de minst westers ontwikkelde landen in de wereld,
maar het is geen arm land.

Het heeft een enorm potentieel,
het westen van Mali zit vol aardolie,
het heeft grote hoeveelheden steenkool, uranium,
naar schatting 600 miljoen ton ijzer
tussen de 150 en 220 duizend ton zink,
van het aanwezige bauxiet
kan meer dan 1000 miljoen ton geëxploiteerd worden,
de reserve aan mangaan is 4,5 miljoen ton,
in de Niore-streek is koper,
er is nikkel in Hoggar,
er zijn waarschijnlijk 20 miljoen ton fosfaten,
er is goud, zilver,
en er zijn diamanten
in dat arme Afrikaanse land.

Wat waar is voor Mali als een land,
is waar voor Afrika als een continent.
De voorraden van ontginbare olie en aardgas
- om maar een voorbeeld te noemen -
zijn groot.

Op het ogenblik produceert Afrika 11 percent
van de wereldproductie in aardolie,
en 3 percent van het aardgas,
maar ze gebruikt daar zelf maar respectievelijk
2 en 0.45 percent van.

En hoewel dat wellicht in de toekomst niet meer het geval zal zijn,
vanwege de ontginning van de oceaan bodems en de daar aanwezige
rijke voorraden modules vol met nikkel, ijzer, mangaan en cobalt,
hangt de Westerse communicatie- en transport-industrie nu af van de
import van deze en andere zeldzame metalen uit Afrika.

Hebt u zich ooit proberen voor te stellen
wat er met de westerse,
maar vooral de Europese industrie zou gebeuren
als de toevoer uit Afrika uit zou vallen?

Hoe is het dan mogelijk dat dit kontinent
maar niet tot zichzelf komt?

Voorals de laatste jaren zijn rampzalig geweest,
het is het enige werelddeel waar de voedselproductie omlaag ging,
waar ieder jaar het gemiddelde inkomen daalt;
waar volgens de Wereldbank
50 tot 75% van de bevolking in absolute armoede leeft;
waar de wanverhouding tussen buitenlandse schuld en nationaal inkomen
voor Sub-Sahara Afrika van 30% in 1980 omhoog ging naar 70% in 1987;
waar een steeds kleiner percent van de jeugd naar school gaat;
waar 30% van geschoolde specialisten het kontinent verlaten hebben;
waar een kader van slechts 200.000 academisch
en technisch geschoolde mannen en vrouwen,
diensten proberen te verlenen
aan een bevolking van ongeveer 500.000.000;
waar de buitenlandse schulden steeds groeien
en nu over de US\$ 200.000.000.000 zijn;
waar sinds het begin van deze eeuw 47 oorlogen gevoerd zijn;
waar Oost en West, Noord en Zuid elkaar voortdurend confronteren;
waar honger en oorlogsgeweld
tientallen miljoenen mensen op de vlucht hebben gedreven;
waar de eerder afnemende kindersterfte nu weer aan het toenemen is;
waar de gemiddelde levensduur – 42 jaar – de laagste is in de wereld;
waar besmettelijke ziekten de hoogste tol eisen;
waar het grootste gedeelte van de bevolking geen werk heeft.

In Afrika zijn de armen geen minderheid,
ze vormen daar de overgrote meerderheid.
Er zijn miljoenen Afrikaanse kookpotten gebarsten.
"The cookingpots of millions have been broken".
verklaarde een van de deelnemers
aan een Conferentie in maart 1988 in Khartoum
onder de titel:
*"On the Human Dimension
of Africa's Economic Recovery and Development"*.

Ik vroeg hoe het mogelijk is
dat Afrika niet tot zichzelf kwam;
er is die andere vraag,
hoe de wereld,
en hoe met name Europa
deze situatie tolereert.

Ik ga hier niet de hele geschiedenis oprakelen,
maar ik wil u er wel even aan herinneren,
dat iedere bezoeker in ons land
die in Amsterdam de wereldberoemde rondvaart in de grachten doet,
gewezen wordt op de huizen en rijkdommen
– van vaak nog met name genoemde handelslui –,
die betrokken waren bij de slavernij,
voor zo'n aanzienlijk deel de basis
van de westerse ontwikkeling en welvaart.
Volgens sommige specialisten in de geschiedenis van de economie,
waren Afrika en Europa op hetzelfde niveau van ontwikkeling,
toen de slavenhandel Afrika begon leeg te roven van menselijk potentieel.

In 1885 werd Afrika rond een tafel in Berlijn opgedeeld door de Europese koloniale mogendheden, zonder ook maar het minste inzicht in de demografische samenstelling van dat werelddeel. Men deed eenvoudigweg alsof er geen mens woonde. De geschiedenis van het kontinent werd volkomen over het hoofd gezien. Duitse filosofen hadden die geschiedenis trouwens als niet bestaand verklaard. De gevolgen waren hopeloos.

Na dertig jaar Duitse bezetting van Togo in West Afrika, van 1885 tot 1914,

was 75 percent van de bevolking van dat land vermoord.

In 1904 gaf Generaal von Trotha

een "Vernichtungsbefehl"

en in wat nu Namibia is,

werd 75 percent van alle Herreros vermoord.

Van Koning Leopold II van België,

werd gezegd dat hij over zijn Congo regeerde

met een stukje "rode vlakgom".

Afrika werd voor een groot gedeelte

een *'great gray cemetery under the moon'*.

Het is een geschiedenis van verkrachting en vernedering

die nog niet afgelopen is,

niet alleen niet in Zuid Afrika,

maar ook niet in bijna al die delen van de westerse wereld

waar Afrikanen in de diaspora leven,

ook in Nederland en België, in de Verenigde Staten.

En als ze zich als mensen gedragen,

zoals wij mensen zijn,

en geteld willen worden,

zoals wij geteld willen worden,

dan valt vaak de naam *'trots'* en *'arrogant'*.

Ik vertel dit niet om mezelf vrij te pleiten.

Ik weet dat ik zelf ook meegetekend ben

door dit racistische,

of wat Maarten Schlemper¹ in ons land wel noemde,

"genetische" wereldbeeld.

Maar er is meer.

Immers niemand zou op dit ogenblik van onze geschiedenis

graag toegeven racistisch, genetisch of fascistisch te zijn.

Zelfs als we van onszelf overtuigd zijn

dat voor ons de huidskleur geen reden meer is om te discrimineren,

– al was het alleen maar omdat we steeds bereid zijn

tegen de apartheid in Zuid Afrika te protesteren –,

dan blijven we de Afrikaan

toch nog vaak behandelen

als *"niet ter zake doende"*.

Op de al vermelde vergadering in Khartoum,

onder de auspiciën van de United Nations Economic Commission for Africa,

stelden de 200 deelnemers een verklaring op

die dat de rest van de wereld in alle toonaarden verweet:

"Veel te veel van deze structurele saneringsprogramma's, of ze nu natio-

naal georganiseerd zijn, ofwel in samenwerking met de Wereldbank, het Internationale Monetaire Fonds of de hulporganisaties, scheuren het weefsel van onze Afrikaanse Gemeenschap stuk. In plaats van de menselijke conditie te verbeteren, hebben sommige van die programma's de zaak erger gemaakt, omdat ze onvolledig, mechanistisch en te kort van tijdspectief zijn".²

We stoten hier op een inzicht
dat ook ons aangaat.
Het inzicht dat het menselijk leven in de gemeenschap
boven alles gaat.

Voor de Afrikaanse deelnemers aan die conferentie
zijn niet *zaken* de "bottomline",
de "bottomline" is het *leven*.

Ze merkten op, dat zelfs vanuit een puur economisch oogpunt
men eerst aan het welzijn van de mens dient te denken, want
ondervoede, zieke en onopgevoede mensen
kunnen geen productieve bijdrage leveren
aan hun land en zelfs niet aan hun eigen leven.

Het gaat om dat leven.
Het is hier dat vanuit Afrika
onze eigen situatie aangesproken wordt.

Als wij in Afrika zaken boven mensen en leven stellen,
dan is dat een visie
die ook in ons eigen land
onheus zal werken binnen onze eigen groep.

In de Verenigde Staten is het vaak duidelijk
dat de regering gekidnapped,
of gehijacked is door een bedrijfsleven,
– inclusief de anti-leven wapenindustrie –
dat alleen maar uit is op winst,
zelfs ten koste van het menselijk leven
en van het leven hier op aarde in het algemeen.

Een situatie waarin een regering de vijand wordt
van de bevolking,
en van het nationale welzijn.

Als er uit Afrika een protest komt
tegen die verkeerde optie,
dan is dat protest niet alleen de hoop van Afrika,
maar ook onze eigen hoop!

Wat mensen van de wereld denken
vormt niet alleen hun wereldbeeld
maar ook hun levensstijl.

Afrikanen zijn hierin geen uitzondering.

Over het algemeen ervaren Afrikanen zich vanuit hun traditie
als opgenomen in de natuur.

Ze hebben volgens westerse waarnemers in Afrika,
– ethnologen, antropologen, sociologen, filosofen en theologen –
het idee en gevoel

dat ze samen met de natuur één geheel vormen,
dat het geheel van de natuur als het ware één lichaam is,
en dat het niet aangaat
dat ieder alleen maar aan zichzelf denkt.

Het leven wordt gezien als een gift van God,
en deze houding was vaak de reden
dat wetenschappelijke en technische ontwikkelingen
geblokkeerd werden vanwege hun respect
voor het leven en de natuur
zoals die geschapen werden door God.

Hoewel dit inzicht ook vaak nuttige ontwikkelingen
bemoeilijkte,
is het een intuïtie waar het Westen
– die haar op haar tocht schijnt verloren te hebben –
veel van kan leren.

Ik vind het bijna beledigend
om er nogmaals aan te herinneren
dat de wereld zoals wij die in het Westen ontwikkeld hebben,
en verder aan het ontwikkelen zijn,
niet uitgebreid zou kunnen worden
tot het geheel van de mensheid.
Ze biedt dus geen hoop,
ze is een illusie,
of misschien nog iets forser,
ze is een leugen.

Paus Johannes Paulus II spreekt in dit verband
van een over-ontwikkeling,
gekenmerkt door ethisch onjuiste structuren.

Het is niet zo
dat wij als westerse missionarissen
geen boodschap hebben aan de Afrikanen.

De inzichten die zij hebben
aangaande hun onderlinge, sociale verhoudingen,
en ten opzichte van de natuur,
waren meestal
beperkt tot hun eigen ethnische groep,
en hun eigen omgeving.

Anderen telden vaak nauwelijks mee.

De vroegere president van Tanzania, Julius Nyerere
merkte dat vaak op,
en hij wilde dat corrigeren.

Hij gebruikte in dat verband de term "to extend", uitbreiden.
Hij wilde dat wat mogelijk was binnen dezelfde familie,
of binnen dezelfde ethnische groep "uitbreiden" tot het hele land,
tot heel Afrika,
en uiteindelijk tot de hele wereld.

Het is wellicht in deze context interessant te horen,
dat – volgens een onderzoek aan de Universiteit van Nairobi –
een van de meest invloedrijke verhalen uit het evangelie
in het leven van veel nieuwe Afrikaanse christenen
het verhaal is van de barmhartige Samaritaan,
de man die door Jezus geprezen werd
omdat hij een niet-volksgenoot hielp.

Het doopsel is een initiatie-rite
in een leven waar God de *Oorsprong* van allen is,
waar we allen geschapen zijn in dezelfde *Voortkomst*,

onder de invloed van dezelfde goddelijke *Levensadem*.

Dit sluit meteen ook een andere verandering mee in,

Men wordt zo op een nieuwe manier

verantwoordelijk voor eigen leven, persoon en gemeenschap.

In de oudere levenshouding werd te veel

aan God, of aan het lot overgelaten.

Ik kan me nog goed de morgen herinneren

dat mijn loopjongen aan de Universiteit van Nairobi

me vertelde,

– nadat hij een erg ongelukkige vergissing gemaakt had –

dat hij daar niets aan kon doen,

omdat hij onder een vloek leefde.

Ik vroeg hem naar de aard van die vloek,

en hij vertelde me

dat ik dat toch moest weten.

Het stond allemaal in de bijbel,

hoe het zwarte ras vervloekt was,

vanwege Noach en zijn zonen.

Hij leed van wat men in de literatuur wel noemt

"the African Syndrome".

Het is erg van anderen te horen

dat je inferieur en vervloekt bent.

Het is vreselijk een dergelijke opinie

tot je eigen opinie over jezelf te maken.

De gevolgen van een dergelijke verinnerlijking

zijn duidelijk zichtbaar

onder de mannelijke zwarte bevolking van de Verenigde Staten.

Terwijl de nieuwe immigranten uit Zuid-Oost-Azië,

onmiddellijk de handen uit de mouwen steken

en druk zaken aan het doen zijn in de straten van New York,

staan te veel Zwarte Amerikanen in diezelfde straten te bedelen.

Die Aziaten hebben niet eeuwen lang gehoord

dat ze tot niets in staat waren,

en de Afrikanen wel.

In het begin van dit betoog zei ik

dat missionarissen

tekenen van hoop kunnen zijn.

Ze zijn dat als ze hun Afrikaanse vrienden

tot zichzelf brengen.

Bekend is die episode in het evangelie,

waar Jezus zich tot zijn vrienden groep keert en hen vraagt:

"Wat zeggen jullie van me?"

Hij vroeg om hun mening,

ze hadden lang genoeg naar hem geluisterd,

nu wilde hij naar hen luisteren.

Het is deze benadering

die men op het ogenblik

'conscientisatie' noemt,

en die de kern uitmaakt

van iedere bevrijdingstheologie.

Het is een benadering

waar regering en kerk moeite mee hebben.

Het is een benadering

die in alle gezonde ontwikkelingsprogramma's
ingebouwd dient te zijn,
en dat dan ook hoe langer hoe meer is.

Het is de enige manier
om Afrika op de been en gezond te krijgen.
Iedere ontwikkelingshulp die deze benadering
niet garandeert
loopt op niets uit
en zal steeds op niets uitlopen.

Het is een benadering die niet gemakkelijk is.
Hoe moeilijk had Mozes het
om zijn volk te overtuigen van hun mogelijkheden.
Hij kon het voor het godsdienstig ingestelde Joodse volk
alleen maar doen met een direct beroep op God.

Het schijnt me dat
dit ook de enige mogelijkheid is in Afrika.
Ik sprak eens met de Kenyaanse minister van financiën
over ethische prioriteiten van hun nationaal vijfjarenplan,
niet gezien vanuit regeringsstandpunt,
maar zoals gezien door de plaatselijke gemeenschappen.
Hij zei, dat een onderzoek door zijn ministerie uitwees,
dat geconfronteerd met een keuze-pakket
bestaande uit school, ziekenhuis, landbouwproject, cattledip, kerk, enzo-
voort,
de kerk meestal als eerste voorkeur uit de bus kwam.
Logisch, vond hij,
het maakte de rest mogelijk.

Nogmaals, dat is alleen waar,
meen ik,
als de godsdienstige leiders,
missionarissen inbegrepen,
hun rol juist spelen.
God zij dank
opereren missionarissen meer en meer
op deze manier,
door mensen in hun religieuze context
te verzekeren dat ze meetellen,
dat ze in zich alles hebben,
om in onze wereld
een bijdrage te leveren
aan het welzijn en leven
niet alleen van hun eigen gemeenschap
maar van heel Afrika
en van de hele mensheid.

Het leven dat zij leven
is nog steeds doorvlochten
met duizenden draden
die ons met de oudste menselijke traditie en wijsheid verbinden.
Zonder hen zouden we nauwelijks meer weten
wie we zijn.

Shiva Naipaul
een van de meest bewonderde Derde Wereld schrijvers,
die in 1985 – veertig jaar oud – stierf

schreef eens,
dat als je aan een tocht begint
je niet noodzakelijk weet,
waar je naar toe gaat,
of zelfs ook maar waarom je gaat.
Bedoelingen en intenties
komen vaak uit een diepte
die ook onszelf duister is.

Je hoopt van zo'n tocht, schreef hij,
dat deze zichzelf rechtvaardigt,
dat deze nieuwe vormen vindt,
dat deze onverwachte mogelijkheden onthult,
en dat zijn betekenis,
zijn steeds dieper liggende betekenis
geleidelijk aan je wordt geopenbaard,
– terwijl je verder trekt,
vertrouwend op je geluk,
je intuïtie,
je verwachtingen
en je vermoedens.

Ik meen dat wij missionarissen en zendelingen
steeds zo uitgetrokken zijn.
We wisten waarom we gingen,
maar we wisten dat maar gedeeltelijk.
Het gevoel en dat weten
dat we uit moeten trekken,
komt van *lets* binnen in ons,
of misschien is het van *iemand* in ons.

Het is als een verre echo
van een goddelijk woord dat ooit over ons gesproken werd.
Het is als een vaag spiegelbeeld
in onze eigen psyche

van wat Isaias
en zeker Jezus
heel duidelijk zagen:
hoe we allemaal bij elkaar behoren,
hoe we samen zullen komen,
hoe we gezamenlijk brood zullen breken
wijn zullen drinken
en samen in een huis
met heel veel verschillende kamers
zullen wonen;
hoe we tezamen
de levensboom vormen.

We kunnen dat inspiratie noemen,
een vermoeden, een intuïtie,
of een vrome droomwens.

Op het ogenblik is het veel meer dan dat.
Het is niet alleen een vermoeden meer,
het is de werkelijkheid van onze wereld,
het is de realiteit van ons samen zijn
op sociaal, economisch, politiek, religieus,

wetenschappelijk en zelfs medisch gebied.
Hoewel onafhankelijk,
hangen we onderling van elkaar af.
In het Engels kun je dat heel mooi zeggen,
niet langer *dependent*,
zijn we ook niet meer *independent*,
maar *interdependent*.

Het is daarom
dat we een integrale ontwikkelingssamenwerking
nodig hebben,
om *te kort en te veel*
aan te kunnen
op een nationale schaal,
maar ook op een wereldschaal.

1. Zie *Bewustzijnsverruiming en magie, structuur en beleving, inzicht en uitzicht*, Nederlands Gesprekscentrum, red. van L. Smits, Bosch en Keuning, 1986.

2. Far too many of these structural adjustment programmes, whether nationally conceived or in collaboration with the World Bank, the International Monetary Fund and the donor community, are rending the fabric of African Society. Rather than improve the human condition, some structural adjustment programmes have aggravated it because they are incomplete, mechanistic and of too short a time perspective. Salim Lone, *Adjustment Programmes Under Fire*, Africa Recovery, Vol.2, No. 2, June 1988, blz. 1.

Dr. J.G. Donders, in 1929 in Tilburg geboren, werd in 1957 priester in de congregatie van de Missionarissen van Afrika (de Witte Paters). Hij studeerde filosofie in Rome, waar hij in 1961 promoveerde aan de Gregoriana. Aan verschillende Nederlandse seminaria doceerde hij daarna. In 1969 werd hij hoogleraar (later ook voorzitter van de afdeling) filosofie en godsdienstwetenschappen aan de staatsuniversiteit van Kenya te Nairobi. Hij werd daar ook studentenpastor. Sinds 1984 is hij hoogleraar missie en transculturele vraagstukken aan de Washington Theological Union.

Kate Akrofi

Zonder lagune verdwijnt onze geschiedenis en zijn we dood. Een gesprek

Een eigen Afrikaanse weg is meer dan vasthouden aan oude tradities. In de strijd tegen moderne massale industrialisatie is vaak de eeuwenoude levensvisie van een gemeenschap in het geding. Kunnen en willen gelovige overtuigingen van moslims en christenen daarbij aansluiten? Joop Visser hoorde van Kate Akrofi het verhaal van zulk een strijd van het Ada-volk, zoutwinners in de Songor-lagune aan de kunst van Ghana. En hij sprak er over met haar.

Voor het Afrika Centrum te Cadier en Keer, Zuid Limburg, stond 1989 in het teken van "*De strijd om land in Afrika*". In dit kader was er op 18 november een soort afsluitende dag, geheel gewijd aan de ervaringen en strijd van een coöperatie in zuidelijk Ghana die al jaren vecht voor het behoud van haar traditionele rechten op zoutwinning en vissen in een lagune, de Songor.

Kate Akrofi, één van de leidsters van de coöperatie, officieel de *Ada Songor Co-operative Salt Miners Society Limited* geheten, was uitgenodigd om te getuigen van die strijd. Zij zou ook aan het einde van deze dag het eerste exemplaar van een door de coöperatie uitgegeven (in Nederland door BijEEN geproduceerd) boek over deze strijd "*Who killed Maggie?*" in ontvangst nemen. Met haar zullen we een gesprek hebben over wat meer achtergronden en de motivaties die een rol spelen in de strijd.

Op het Afrika Centrum

De zaal is gevuld met meer dan honderd mensen waaronder een groot aantal Afrikanen uit verschillende landen. Er is een panel gevormd waarin naast de speciale gaste Kate Akrofi, één van de leidsters van de coöperatie, ook zitting hebben een Ghanese jurist die de situatie ter plekke goed

kent en de juridische aspecten van de strijd belicht, en twee Nederlandse missionarissen die zich op hun eigen manier solidair hebben verklaard met de mensen rond de lagune.

Als Kate de zaal binnenkomt, valt ze meteen op. Ze heeft zich uitbundig gekleed. Dit is voor haar een feestdag, een stuk erkenning van de waarde van de strijd van haar volk. Ze staat daar als een brok Afrikaanse vitaliteit. Ze belichaamt optimisme en keihard volhouden. De hele dag zal die indruk alleen nog maar versterkt worden. Met gevoel voor detail en vol emotie getuigt zij van de strijd. Ze zingt er over met felheid en overtuiging. Vele malen herhaalt zij, dat de strijd door zal gaan. Iedere aanwezige komt onder de indruk van de pracht van deze vrouw. Ze is opgepakt geweest, opgesloten, mishandeld; ze heeft tijden gekend dat ze iedere avond in een ander bed moest slapen om uit handen van de politie te blijven. Maar deze moeder van twee kinderen is niet gebroken, ze straalt als een lichtend voorbeeld voor anderen. Het moet de moeite waard zijn om meer te weten te komen over de diepe beweegredenen die haar motiveren.

Helder en indrukwekkend vertelt zij, wat er op haar geboorte-grond rond de Songor-lagune aan de hand is.

1. De Songor-Lagune en zoutwinning

De Songor-Lagune ligt op ongeveer 70 kilometer afstand ten oosten van de hoofdstad van Ghana, Accra. Het behoort tot het woongebied van de Ada-bevolking. De lagune is indrukwekkend groot en strekt zich uit over meer dan 30 km². Er omheen hebben zich in de loop der tijden zo'n twintigtal dorpen genesteld. De inwoners houden zich al vele generaties lang bezig met vissen, zoutwinning en wat landbouw op stukken grond die minder onderhevig zijn aan de invloed van het zout.

Ieder jaar voltrekt zich direct na het regenseizoen een adembenemend schouwspel van eindeloze vlaktes geleidelijk kristalliserend zout. Dit gaat gepaard met sterk wisselende kleurschakeringen. Als na onderling overleg besloten is, dat het zout goed genoeg is om gemijnd te worden en de lokale traditionele priester de voorgeschreven rituelen heeft voltrokken, wordt de toegang tot de lagune vrij gegeven en kan een ieder die geïnteresseerd is en die zich aan de regels wil houden, het zout winnen. Van heinde en ver komen er dan ook mensen die een extra centje willen verdienen.

Traditie

De zoutwinning geschiedt tot op de dag van vandaag met eenvoudige, lokaal geproduceerde werktuigen. Dat zijn manden, korte bezems, houten schrapers. De natuur helpt een handje en levert de kalebas. Deze wordt gebroken en de delen worden gebruikt om het zout mee op te scheppen. Zo eenvoudig als de werktuigen is het werken zelf in de lagune echter niet. De zon is fel en wordt weerkaatst door de zoutlagen. Het doet pijn aan de ogen. Zoutlagen kunnen hard zijn en de voet verwonden. Het natte zout uit de lagune brengen om het daarbuiten op te drogen vraagt veel lichaamsenergie. Wij Ada's hebben een rijke traditie

opgebouwd die niet alleen is gebaseerd op de zoutwinning, maar evenzeer op een bloeiende handel tot ver buiten de grenzen van ons woongebied. Al in de vorige eeuw hadden wij onze depots langs de Volta-rivier en zo vindt men langs vele handelswegen in Ghana kleine groepjes Ada's die zich daar blijvend hebben gevestigd. Eens per jaar komen we samen om uitbundig en met veel dans en muziek onze eenheid als gemeenschap te vieren. Maar al jaren lang hangt er een zware schaduw over deze feesten.

2. Kapers op de zoutkust

In 1974, tijdens het bewind van kolonel Acheampong, kwam een zoutmaatschappij zich aandienen. Deze wist gedaan te krijgen, dat de hele lagune, met inbegrip van het woongebied van verschillende dorpen, in een pachtvereenkomst voor 90 jaar aan haar werd afgestaan. Buiten de lagune werden zoutpannen aangelegd en de Ada's, aan wie het nu verboden was om zelf in de lagune te werken, werden min of meer gedwongen voor een hongerloon te gaan werken in die zoutpannen. Om te voorkomen dat de mensen zich nog in de lagune durfden wagen, werden gewapende wachtposten uitgezet met de opdracht, een ieder te arresteren en op te sluiten die zich toch op "verboden terrein" zou begeven. Zelfs elkaar over water per kano bezoeken, was nu onmogelijk en ten strengste verboden. Niet alleen een stuk land, maar een hele bevolkingsgroep leek voorgoed verpacht aan de eigenaar van de zoutmaatschappij die zich *Vacuum Salt* ging noemen.

Verzet

Dan ontstaat een geschiedenis met vele zwarte bladzijden. Onteigening, opsluiten van lokale leiders, molesteren en arrestatie van mensen, mishandeling en verlies van veel mensenlevens. Een van de meest wrede

methodes om mensen te straffen was hen te dwingen zilt water te drinken of puur zout te slikken. Bij zwangere vrouwen resulteerden deze methodes in spontane abortus. In de tachtiger jaren, mede onder invloed van een revolutionair proces dat zich toen in Ghana voltrok onder leiding van de op 31 december 1981 aan de macht gekomen luchtmacht officier Jerry Rawlings, begint het verzet de kop op te steken en raakt de strijd georganiseerd. In oktober 1982 wordt de zoutmaatschappij bezet en overgenomen door de zogeheten volksverdedigingscomité's. Een jaar later echter grijpt de regering in en neemt de maatschappij over. In april 1984 begint bij ons een coöperatieve beweging op gang te komen. Geleidelijk dringt de beweging door tot in alle dorpen rond de lagune. Het besef is doorgebroken, dat alleen een gezamenlijk front ooit een verandering teweeg kan brengen. Het zijn vooral jonge intellectuelen die de rol van gangmakers zullen gaan spelen.

Overval

17 Mei 1985 staat diep gegrift in de harten van onze mensen. Op die dag vindt een politieoverval plaats op een grote groep mensen die dan in de lagune aan het werk zijn. De politie die zich moed had ingedronken op het kantoor van de zoutmaatschappij, raakt overmoedig en begint met scherp te schieten. Een jong zwanger meisje, Margareth Kuwornu, wordt dodelijk getroffen. De strijdlieiders maken plaats voor rouwklachten en de politie trekt zich terug. Eindelijk schrikt de regering wakker en stelt een onderzoekscommissie in die meer dan een jaar nodig heeft, voordat haar rapport klaar is. Maar tot op de dag van vandaag, drie jaren na de overhandiging van het rapport, zijn de resultaten van het onderzoek niet openbaar gemaakt. Het conflict sleept zich voort en is al weer in een andere fase terechtgekomen. De in 1989 ingestelde districtsraden

worden een nieuwe partij in het conflict. Al na een paar maanden wordt duidelijk, dat ook dit nieuwe politieke orgaan zijn macht wil aanwenden om de zoutindustrie te monopoliseren. Weer vallen er slachtoffers; voorstanders van de coöperatieve gedachte worden op dictatoriale wijze ontslagen uit hun functies bij de districtsraad.

Botsing oud en nieuw

Het slepende conflict heeft ook de rangen van onze coöperatie zelf niet onberoerd gelaten. Er is te weinig tijd geweest om de aandacht naar binnen te richten. Sommige leden hebben de gelegenheid te baat genomen, zich schandelijk te verrijken met geld toebehorend aan de coöperatie. Ambitie steekt de kop op en conflicten verzieken de sfeer. Een kleine groep moet alle zeilen bijzetten om de coöperatie bij elkaar te houden en door de kinderziekten te loodsen. De strijd rond de lagune is steeds ingewikkelder geworden. Steeds meer partijen en machtsgroepen hebben zich aangediend en proberen troefkaarten in handen te krijgen. Het belangrijkste succespunt in de lange strijd is, dat de echte zoutwinners aan dezelfde speeltafel zijn teruggekeerd en in ieder geval meedoen. De Songor-lagune strijd kan worden vergeleken met zovele andere waar de botsing plaats vindt tussen traditionele rechten van een gemeenschap die haar eigen toekomst wil bepalen en wil vasthouden aan haar natuurlijke omgeving en cultuur en het proces van industrialisatie waarin men alleen uit is op economische winst. Groot-schaligheid en ideeën als modernisering en efficiëntie overschaduwden en beknellen de rechten van hele gemeenschappen. Na de bijeenkomst praat ik met Kate Akrofi nog door.

Hoe belangrijk is nu eigenlijk die lagune voor de mensen?

Heel even lijkt ze de vraag niet te begrijpen; voor haar is dat zo duidelijk.

Maar dan komt recht toe recht aan haar antwoord. De lagune betekent alles voor ons. Ze is de bron van ons bestaan. We halen er vis uit en veel zout dat we verkopen. Zonder lagune hebben we niet te eten. Maar de lagune is nog veel meer. Onze hele cultuur, onze geschiedenis als Ada's, ons denken en doen is er door beïnvloed. Als je de lagune van ons afneemt, worden we een volk zonder geschiedenis. Dan zijn we eenvoudig dood.

Respect

Vertel eens wat meer over die geschiedenis.

De lagune is door de godin Yomo aan onze voorouder, de jager Korley gegeven. Hij heeft moeten beloven om een aantal taboes in ere te houden. We dragen bijvoorbeeld nooit gouden sieraden rond de lagune. Ook zijn er regels ter bescherming van het heilige bos en nog meer van dat soort zaken. Als die niet worden onderhouden, zal het slecht gaan met ons volk. Je zag het meteen toen Vacuum Salt op het toneel kwam. Die lui hebben geen respect voor onze geschiedenis, ze kunnen en willen het niet kennen. De directeur van dat bedrijf zei ons, dat we maar in het oostelijk deel van de lagune moeten gaan mijnen. Maar daar precies huist de godin, daar gaan we niet. Hij heeft het hele strand overhoop gehaald, diepe sleuven gegraven om meer zeewater in de lagune te krijgen. Hij verstoort daarmee de eeuwenoude relatie tussen lagune en zee. Die hadden hun eigen ontmoetingen, op gezette tijden.

En wat betekende de komst van Vacuum Salt voor de mensen?

Velen trokken naar de stad, op zoek naar werk. Vele meisjes eindigden noodgedwongen in de prostitutie. Alom werkloosheid en een lange periode van armoede en ziektes. Je kunt rustig zeggen, dat onze religie, onze leefgewoontes, bijna alles geleidelijk werd afgebroken en kapot ging.

We gingen de dood tegemoet.

Geraakt

Hoe raakte jij zelf, Kate, bij de strijd betrokken?

Ik zag van heel dichtbij wat er met mensen gebeurde en dat raakte me heel diep. Ik heb met eigen ogen moeten zien, hoe een aantal politiemensen een vrouw in elkaar sloegen. Zo verschrikkelijk. Ze werd gedwongen over de grond te rollen en iedere keer als haar buik boven kwam, sloegen ze er op. Ze heeft nooit meer een baby gehad. Dat is afschuwelijk voor een Afrikaanse vrouw. Dat weet jij. Andere mensen raakten spoorloos, verdwenen, soms voor vijf weken in een legerkamp. Ik wil dat allemaal niet beschrijven. Dagelijks nog worden we in de dorpen geconfronteerd met de akelige gevolgen: mensen die half blind zijn, doof of anderszins kampen met hun gezondheid als gevolg van mishandeling. Zo iets kan niet, mag niet. Ik moest er tegen in verzet komen.

Geloof

En hoe houdt je dat vol, want er lijkt nog geen einde in zicht?

Ik ben een Ada en ik ben trots op mijn geschiedenis. Het is de ziel van ons volk. Zonder die geschiedenis bestaan we niet. Ik ben er helemaal mee verweven. Ten tweede ben ik moslim, maar dat komt als motivatie op de tweede plaats. Het helpt me, want het werpt licht op mijn geschiedenis en zet me aan tot dienstbaarheid voor mijn naaste. Maar als de geschiedenis wegvalt, licht er ook niets meer op. Geloof kan de strijd intensiveren wanneer ze ons mensen serieus neemt.

Wat is dan de bijdrage geweest van de religieuze gemeenschappen en van de kerkgemeenschappen, aan de strijd?

Als groep helemaal niets, alleen enkele individuen. Ook zij interesseren zich bitter weinig in onze geschiedenis. Ze hebben denk ik een bood-

schap vanuit een andere geschiedenis, alsof ze de onze willen vervangen. Tijdens die lange geschiedenis van onmenselijkheid hebben ze als groep nooit een stem laten horen. Er is zelfs een apostolische kerk die ons beschuldigt van afgoderij omdat we een standbeeld voor Maggie (Margareth Kuwornu) opgericht hebben. Maggie was gewoon één van onze vele jonge meisjes, onbekend in de strijd. Door haar dood is ze onze geschiedenis binnen getreden. Ze roept op tot de strijd. In de officiële kerken is zo veel angst, naar binnengekeerdheid, bewaken van goede posities. Alleen een paar missionarissen die door de katholieke kerk aan de kant waren gezet, hebben zich solidair met ons opgesteld. Dat zegt genoeg.

Kate, er zijn nog al wat tegenslagen geweest, ook in de coöperatie zelf. Hoe ga je daarmee om?

Het is erg pijnlijk, als je merkt dat

sommigen hun macht misbruiken of zich verrijken. Dat is gebeurd en ik heb het daar heel moeilijk mee. Ik word stil, trek me terug. Soms spui ik al mijn opgekropte woede in één grote boze bui. Dat helpt. Het is soms net alsof we de geschiedenis van onderdrukking in onszelf voortzetten. Door veel samen praten en eerlijk zijn moeten we dat in de gaten blijven houden. Het kwaad dat van binnen toeslaat, is veel pijnlijker en moeilijker te aanvaarden.

Hoe lang moet die strijd doorgaan?
Kate glimlacht, kijkt me heel veelbetekenend aan en barst uit in één van haar vele lachbuien. Zo lang er nog één Ada in de Songor woont, en nog niet zijn laatste adem heeft uitgeblazen, gaat de strijd door.

Interview door J. Visser

Jan van Doggenaar

Ontwikkelingswerk van Anglikaanse Kerk van Oeganda is vervreemd van de basis.

Een onderzoek door Frank Rwakabwohe

Hoe sterk kunnen de relaties tussen kerkelijke organisaties hier en in de Derde Wereld worden bepaald door geldstromen voor ontwikkelingswerk. Het "beeld van elkaar" wordt gemakkelijk dat van machthebbende besluitnemer en geldgever tegenover de afhankelijke ontvanger. In Afrikaanse ogen is dat een voortzetting van koloniale verhoudingen. Van Doggenaar geeft een samenvatting van het onderzoek door Frank Rwakabwohe van het ontwikkelingswerk door de Anglikaanse Kerk van Oeganda. De weg van professioneel ontwikkelingsbureau naar de betrokkenen in de dorpen en stadswijken is ook in Oeganda zeer lang.

In discussies over de kwaliteit van ontwikkelingshulp wordt, ook vanuit regeringskringen, nogal eens het werk van de particuliere organisaties wat dit betreft geprezen. Niet zelden wordt met name van kerkelijke medefinancierings- en hulporganisaties gezegd, dat deze de basis, dat wil zeggen het niveau van de dorps- of wijksamenleving, het best bereiken. Via parochies en kerkelijke gemeenten zijn natuurlijke partners van deze kerkelijke organisaties (namelijk kerken, raden van kerken en hun ontwikkelingsbureaus) zelf deel daarvan. Daar komt bij, dat de medewerkers in dienst van kerken of kerkelijke organisaties, vergeleken met overheidsorganisaties, goed gemotiveerd zijn en een grotere opofferingsgezindheid aan de dag leggen dan hun collega's van een bureaucratie die creativiteit en flexibiliteit, zo nodig in het ontwikkelingswerk, belemmert.

Zelfonderzoek

Het hoeft weinig betoog dat per land

en kerk de situatie verschillend is. De Oegandees Frank Rwakabwohe stelde zich recentelijk bij het schrijven van zijn doctoraalscriptie aan het Institute of Social Studies in Den Haag, dan ook niet tot taak in z'n algemeenheid te bestuderen of dat beeld van kerken en ontwikkelingshulp wel juist is, maar hij beperkte zich tot de Anglicaanse Church of Uganda. Des te verdienstelijker, omdat hijzelf al een geruim aantal jaren staf lid is van het ontwikkelingsbureau van deze kerk, het Planning, Development and Rehabilitation Office (PDRO). Het ging dus om een kritische zelfreflectie. Niet geheel zonder risico, want na z'n studie zou hij z'n werk binnen diezelfde organisatie weer moeten oppakken.

De situatie waarin het PDRO werkt, Oeganda, is die van een straatarm land van Afrika (het op elf na armste ter wereld volgens de statistieken van de Wereldbank) waar 64% van de bevolking beneden de armoedegrens

leeft. Een land dat in de periode 1970-1986 onder Idi Amin en Milton Obote tot volstrekte desintegratie is gebracht, zowel economisch als sociaal. Waar interne rust nog nauwelijks bereikt is en de militair Yoweri Museveni met financiële hulp van het IMF orde op zaken tracht te stellen.

Scriptie

Rwakabwohe baseerde zijn scriptie "*The involvement of the Church of Uganda in development: a case of dependent relationships*" op literatuurstudie. Jammer is dat hij het geheel niet kon illustreren en versterken met een of enkele case-studies uit de praktijk van het werk. Daarvoor was Den Haag toch te ver van Oeganda.

Centraal in het onderzoek staan de relaties tussen enerzijds het PDRO en de projectfinanciers in het Westen en tussen het PDRO en de armen op het platteland, in vakjargon: de doelgroep van de ontwikkelingsinspanningen. Kort belicht Rwakabwohe ook nog de relatie tussen het PDRO en de Oegandese overheid. De programma's van het PDRO spelen zich immers af binnen het sociaal-economische kader van de Oegandese staat. Volgens hem brengt dit al een eerste beperking met zich mee en wel deze, dat de activiteiten niet op radicale transformatie gericht kunnen zijn – dat zou niet geaccepteerd worden door de overheid – maar op verbetering van de levensomstandigheden van de doelgroepen. Dat een overheid als de Oegandese de ontwikkelingsactiviteiten van de Church of Uganda toelaat, schrijft Rwakabwohe voornamelijk toe aan het feit dat de overheid eenvoudigweg niet in staat is om al die activiteiten voor haar rekening te nemen. Eerder tolerantie dan acceptatie dus. Op dit aspect komt hij niet terug in de verdere uitwerking van het onderzoek.

Geschiedenis

Ruime aandacht geeft Rwakabwohe

aan de geschiedenis van de Church of Uganda en het Planning Development and Rehabilitation Office. Hij doet dit, omdat hij in die geschiedenis de wortels bespeurt van de huidige afhankelijkheid en vervreemding van het volk die de positie en het werk van het kerkelijk ontwikkelingswerk kenmerken.

Terugkijkend op een eeuw Oegandese kerkgeschiedenis durft hij dan ook de stelling te onderschrijven, dat "The missionaries were the most effective agents of colonialism".

De komst in 1877 van missionarissen van de Engelse Church Missionary Society werd twee jaar later al opgevolgd door Franse Witte Paters. De twee zendingskerken hebben elkaar, en ook de moslims, vanaf het begin fel beconcurrerd. Tot in de traumatische periodes van Amin en Obote toe! Daarbij zijn godsdienst en politiek altijd nauw verweven geweest. Zo is de Church of Uganda altijd nauw verbonden geweest met het Uganda People's Congress, de partij van Obote, en de Rooms Katholieke Kerk met de Democratie Partij, altijd een belangrijke oppositiepartij. De twee kerken omvatten vrijwel alle Oegandese christenen (de Rooms-Katholieke Kerk omvat 50% van de 16 miljoen Oegandesen, de Church of Uganda 26%, terwijl traditionele Afrikaanse godsdiensten 13% van de bevolking als aanhanger hebben en de Islam 7%).

Monopolie

De kerken monopoliseerden het onderwijs (tot de nationalisatie van de scholen na de onafhankelijkheid in 1962), hadden belastingvoorrechten, kregen land van de lokale chiefs, leiders en geld uit Europa. Het onderwijs dat de kerken opzetten, had vooral tot doel om eigen kader op te leiden. Tot op heden, zo stelt Rwakabwohe, is het onderwijs westers, stedelijk en dus niet ontwikkelingsrelevant voor een land waar de massa van de bevolking op het platteland een bestaan vindt in de landbouw.

Onderwijs en evangelisatie hebben in hoge mate geleid tot de vorming van een elite die vervreemd is van het volk.

Ontwikkelingsbureau

Het ontwikkelingswerk van de Church of Uganda zoals we dat nu kennen in de vorm van het Planning Development and Rehabilitation Office heeft z'n begin in 1967. Van een adviesorgaan van de kerk, met één staflid in 1974 is het uitgegroeid tot een officiële raad (Board) met een bureau waar 15 stafleden en 30 administratieve medewerkers werken. Waren de bisdommen (nu in totaal 20) aanvankelijk vooral met bilaterale steun bezig met diakonale- en ontwikkelingsactiviteiten, nu worden zij geacht in één nationaal ontwikkelingsprogramma mee te doen waarbij het PDRO de fondsen zowel werft als toekent aan de projecten en programma's die goedgekeurd zijn in dit nationale programma. Dat dit forse spanningen geeft, werd nog eens heel duidelijk in juni 1989, toen tijdens een consultatie van de Church of Uganda en noordelijke partners, een beleidsstuk dat het bilateralisme sterk bekritiseerde door vertegenwoordigers uit verschillende bisdommen onder vuur werd genomen.

Buiten spel

Rwakabwohe schetst, hoe de groei van het PDRO, in aantal medewerkers zowel als in dollars, de buitenlandse hulp en de professionalisering van de staf hebben geleid tot bureaucratisering en vervreemding van de basis.

PDRO is volkomen afhankelijk van de buitenlandse donororganisaties. Daardoor wordt het beleid gevormd door de wensen van de geldgevers, worden prioriteiten van buitenaf bepaald en kan PDRO zelfs als voorwerp van experimenten worden gebruikt. Daarbij tekent zich het beeld af van PDRO-medewerkers die druk zijn met het schrijven van projectvoorstellen voor de donororganisa-

ties en de medewerkers daarvan, die hun uren vullen met het tot zich nemen van voortgangsrapporten en het uitdenken van nieuwe ontwikkelingsconcepten. Buiten spel blijven degenen om wie het allemaal begonnen is, de arme bevolking. Haar participatie (cruciaal in wezenlijke ontwikkeling van de gemeenschap) wordt door buitenlandse financiering afgebroken: de besluitvorming voltrekt zich uiteindelijk buiten haar om, haar fysieke of financiële bijdrage is nog nauwelijks van gewicht, haar ideeën komen nauwelijks door.

De professionalisering op landelijk niveau werkt een meer technische en bourgeois-benadering van rurale ontwikkeling in de hand. Specialisatie op deskundigheden leidt tot meer papier, meer vergaderingen en sterkere hiërarchie. De kloof tussen landelijke PDRO en de diocesane bureau's (met meestal slechts één "development coördinator") is nog te overzien, die tussen PDRO en de lokale gemeenschappen nauwelijks.

Conclusies

Ondanks zijn kritische analyse komt Rwakabwohe niet tot de conclusie, dat al het werk van het PDRO tot niets heeft geleid. Zonder dit hard (= meetbaar) te kunnen maken, stelt hij dat door die activiteiten het inkomensniveau van doelgroepen gestegen is, dat gezondheids-, voedings- en huisvestingssituaties verbeterd zijn en dat het alfabetisme toegenomen is. Maar daarnaast zijn er de niet zichtbare bijdragen:

- door onderwijs en training is de bewustwording bevorderd;
- diocesen zijn geholpen zich beter te organiseren en te mobiliseren;
- programma's voor noodhulp en rehabilitatie zijn uitgevoerd;
- bronnen (helaas voornamelijk van buitenlands geld en kenis) zijn aangeboord.

Omvorming PDRO

Naar de overtuiging van Rwakabwohe zal het PDRO echter moeten

werken aan zijn eigen omvorming om te worden tot een werkelijk ontwikkelingsrelevante organisatie die geworteld is in een Oegandese basis. Daarbij zal rekening gehouden moeten worden met diverse beperkingen en dilemma's. Alleen al vanuit de kerk zelf noemt hij er een aantal:

- er is afgunst vanuit andere kerkelijke organen die minder buitenlandse belangstelling en steun krijgen dan het PDRO;
- de lokale pastores hebben onvoldoende tijd om zich diepgaand bezig te houden met het ontwikkelen van de eigen gemeenschap;
- er is in de kerkelijke hiërarchie een aangeboren afkeer van leken in leidende posities binnen de kerk, zoals in het geval van het PDRO;
- veel kerkleiders zien het PDRO als een melkkoe die zij kunnen benutten om inkomsten voor de kerk zelf te kunnen verwerven.

Aanbevelingen

Uiteindelijk komt Rwakabwohe tot een aantal aanbevelingen en conclusies. Van fundamenteel belang vindt hij, dat gewerkt wordt aan "human development", gericht op de praktijk van de Oegandese samenleving. Daartoe behoort verandering van het huidige onderwijssysteem. Daarnaast moet de huidige top-down benadering vervangen worden door een benadering van onderop. Professionalisering op lokaal niveau kan in dit verband nuttig zijn. Rwakabwohe pleit niet voor een moratorium, wel voor een serieuze dialoog tussen PDRO en buitenlandse partners en

tussen PDRO en lokale gemeenschappen over wat hun relaties nu wezenlijk inhouden. Want, zo stelt hij, de hulpverlening heeft de kerken en kerkelijke organisaties in het Noorden al te lang afgehouden van verantwoordelijkheden als het strijden voor gerechtigheid en voor een nieuwe internationale sociale en economische orde. Rwakabwohe pleit voor nieuwe vormen van partnerschap, waarbij sprake is van wederkerigheid en respect voor elkaars identiteit en cultuur. Partnerschappen die ruimte bieden aan ideeën die aan de basis leven en waarin die basis ook een volwaardige rol speelt.

Rwakabwohe's scriptie laat zien, dat wat betreft de Church of Uganda het ideale beeld van kerkelijke ontwikkelingshulp in de praktijk lang niet gehaald wordt. Het is de verantwoordelijkheid van deze kerk en de leiders ervan om te werken aan de nodige transformatie. Voor kerkelijke hulporganisaties in Europa houdt de scriptie echter ook huiswerk in, wil er sprake kunnen zijn van werkelijk partnerschap. Want, zo schrijft Rwakabwohe, donororganisaties en het PDRO zijn voor het overleven op elkaar aangewezen.

Jan van Doggenaar, sociaal-geograaf, is vanaf 1979 werkzaam bij het Werelddiakonaat van de Nederlandse Hervormde Kerk en verantwoordelijk voor contacten met Oost- en West-Afrika alsmede voor beleidsgerichte studie. De scriptie van Frank D. Rwakabwohe, "The involvement of the Church of Uganda in development: a case of dependent relationships" werd najaar 1988 aan het Institute of Social Studies, Den Haag, geschreven.

Shirley Dewolf

Zimbabwe: de bevrijdingsstrijd en zijn weerslag op de kerk

In de aanloop op de toen aanstaande onafhankelijkheid organiseerden Namibische kerkleiders en andere oecumenische gesprekspartners in januari 1989 een bijeenkomst in Harare, de hoofdstad van Zimbabwe, dat na een lange strijd in 1980 onafhankelijk werd. Hoe hadden de christenen, de kerken, in Zimbabwe de strijd naar onafhankelijkheid meegedaan en de negen jaren van onafhankelijkheid meegemaakt? Hadden de koloniale kerken een eigen Afrikaanse weg gevonden? De Namibische kerkleiders wilden kennis nemen van de Zimbabweaanse ervaringen. Het volgende verhaal van positieve en negatieve ervaringen van een geëngageerde groep Zimbabweaanse christenen werd op die bijeenkomst in Harare gepresenteerd.

A. Buriro/Esizeni: een dorsvloer

In 1980 kwam een kleine groep christenen van Zimbabwe bijeen om een verband te vormen, dat zij Buriro/Esizeni, dat is "De dorsvloer" noemden. Zij waren leden van diverse kerken en hun geloofsleven was diep getekend door de ervaringen in de bevrijdingsstrijd en door beloften van een nieuw leven, nu het verspreide volk van Zimbabwe terugkeerde om aan de bevochten onafhankelijkheid gestalte te geven. In de overtuiging dat velen in hun christelijk geloof wakker geschud, bemoedigd, omgevormd en vernieuwd waren door de historische ervaringen, meenden zij dat naar hun verhalen en geloofsgetuigenissen geluisterd moest worden, opdat de natie en de kerk er hun voordeel mee konden doen. De snelle groei van het aantal leden van Buriro/Esizeni getuigde van de bezorgdheid om "de kloof tussen de evangelieverkondiging, de eredienst en het structurele kerkbestel enerzijds, en de religieuze, culturele en politieke werkelijkheid van het volk anderzijds". Er werd naar een plek gezocht om die relatie tussen geloof en praxis "uit te

dorsen", niet in oppositie tot het gangbare kerkwerk, maar wel in de hoop dat deze gerichte bezinning de officiële kerkorganen zou beroeren.

Buriro/Esizeni zag zijn taken voor eerst als volgt:

1. Zich bewust worden van de historische band tussen christenen en de revolutionaire beweging.
2. De verhalen noteren van christenen wier geloof gegroeid was door de ervaring van de bevrijding.
3. Luisteren naar de vragen die bij de revolutie waren opgekomen als uitdaging aan de kerk.
4. Nagaan of de kerk bereid is, de vragen en uitdagingen uit de overgang tot de onafhankelijkheid in haar theologie en zending toe te laten.
5. De theologische basis zoeken om die uitdaging aan te gaan.
6. Een weg vinden om de praktische implicaties van een theologie van het volk werkbaar te maken.
7. Naar ervaringen en getuigenissen zoeken van christenen in andere revolutionaire situaties en een band met hen aangaan.

B. Samentreffen van kerken met de bevrijdingsstrijd

Veel is gezegd en geschreven over de kerk en de bevrijdingsstrijd in Zimbabwe. De internationale stem van de kerken weerspiegelde vooral het westerse wereldbeeld en het debat over gerechtvaardigd geweld tekende sterk de vrij algemene uitspraken over het mensonterend gedrag van het Rhodesische regime. Tijdens de oorlog hebben een aantal kerkleiders openlijk tegen het regime geprotesteerd; maar de kerk heeft daarbij beslist niet met één stem gesproken.

Heel wat plattelandsgemeenten hebben hun werk moeten stoppen, omdat het samenkomen verboden werd of het kerkgebouw in beslag genomen was. Vaak riskeerden christenen hun leven door de avondklok te trotseren om erediensten bij te wonen of de doden te begraven. Na de oorlog werden de verhalen verteld over gebedsdiensten thuis en over de christelijke vorming die men thuis aan de kinderen had gegeven. De priesters en leken, onder Smith gevangen en/of gedood, getuigden van de christelijke deelname in de strijd.

De kerk had in koloniale tijden opvoeding en gezondheidszorg van de regering overgenomen, zodat de meeste opstandelingenleiders door de kerkleer gevormd waren en sommigen later bekenden, dat de bijbelse boodschap over de waardigheid van de mens hen aangemoedigd had in hun verzet tegen een onderdrukkend en duidelijk zondig bestel. Veel overtuigde christenen werden door hun geloof aangezet om in de guerrilla mee te vechten of zich in het buitenland in te zetten voor de vluchtelingen. Ze zongen daar liederen om het moreel hoog te houden en kerkhymnen werden aangepast aan de guerrilla-ervaringen.

C. Het volk vertelt zijn bevrijdingsverhaal

Begin 1980 eindigde de oorlog en keerden de vluchtelingen en strijders terug voor de onafhankelijkheid en vrije verkiezingen. Het was een emotionele terugkeer. Bussen vol jonge mensen staken de grens over en in de doorgangskampen werd 's avonds geestdriftig gepraat over de ongelooflijke ervaringen. Christelijke sociale diensten waren, in samenwerking met VN-mensen, verantwoordelijk voor de opvang in die kampen.

Men sprak er over de vallei des doods die men zegevierend overgetrokken was. Families vonden elkaar terug en mensen die elkaar gisteren nog naar het leven stonden werden opgeroepen zich als broeders te verzoenen. In die tijd, toen Zimbabwe een nieuwe verwoording van zijn socialistische doelstellingen uitwerkte, had de kerk de rijkdom aan ervaringen kunnen vergaren om haar leven en dat van de wereldkerk te bevruchten. Daarentegen dankte men God dat alles weer bij het oude was, terwijl de natie allerminst tot het oude terugkeerde, doch een nieuwe en zinnigere levensorde wilde scheppen!

D. Wat weerhield de kerken?

De kerk keerde terug naar het oude, terwijl de samenleving voorbijstormde. Terugkijkend zien we veel factoren die ertoe bijgedragen hebben dat de kerken zo onvoorbereid waren.

1. Men was niet gewend geloofsuitingen uit de eigen ervaringen in Zimbabwe te erkennen als waardevolle stappen om eigen theologische stellingen uit te bouwen.

2. De kerk was onder het oude regime haast de enige instelling geweest waarlangs de oppositie georganiseerd kon worden. Die belangrijke rol

ging nu verloren en mensen begonnen snel hun eigen groepen te vormen. De politiek wist mensen nu beter te groeperen dan de pastor. De kerk ondervond een identiteitscrisis waarop een reflexieve theologie een antwoord had kunnen geven.

3.

Veel kerkleiders hadden tijdens het koloniale regime protest aangetekend tegen de regering, onder het motto dat het Woord van God meer gehoorzaamd moest worden dan dat van de regering. Men vond het moeilijk die oppositierol op te geven en waarschuwde ertegen "op de rijdende trein te springen". De kerk heeft wellicht teveel tijd besteed aan klachten over de fouten die in de revolutie gemaakt zijn, zodat ze onvoldoende bedacht was op haar rol in de nieuwe socio-economische orde. Hoewel dit vroeger haar werkterrein was, ontbrak het aan kennis op dit gebied, waardoor de kerken meegesleurd werden door de verkettering van het marxisme en geen ruimte konden maken voor een dialoog met het socialisme.

4.

De kerken stonden nog te dicht bij de missionaire fase om een prekende werkwijze te kunnen vervangen door een dialogerende, die veronderstelt dat je, ongeacht je eigen gelijk, ook kunt luisteren naar de ander; wellicht waren ze nog niet bij machte het belang in te zien van luisteren naast spreken.

5.

Sommige kerken hadden een overwegend blank leiderschap, voor wie een meerderheidsregering een verwarrend idee was, zodat ze zich gingen afsluiten. Andere hadden leiders die voor een politieke groep gekozen hadden die niet gewonnen had.

E. Vragen van de revolutie aan de kerk

Een christen zei: "Wij zijn opgegroeid met de stelling, dat Christus het antwoord is. Maar we hebben de vragen nooit gehoord." De revolutie bracht vragen die de kerk niet kon ontlopen. Enkele van die vragen en uitdagingen zijn de volgende:

1.

De revolutie leerde mensen vragen stellen bij het gezag van boven. Er rees twijfel aan een kerk die namens God sprak zonder zich op een theologie van onderop te baseren. Iemand schilderde een Shona-moeder naast de blanke madonna op de kerkwand, als wilde hij zeggen: "Over Jezus en Zijn moeder willen wij ons eigen woordje meespreken".

2.

Self-reliance en onafhankelijkheid van externe beslissingen waren revolutionaire waarden die aan zekere kerken problemen bezorgden. Niet dat alle banden met buiten verbroken moesten worden, maar men wilde vanuit een idee van zelfbestuur erop toezien, dat goed bedoelde hulp uit het Westen geen obstakel werd om de eigen mogelijkheden te ontdekken en te ontwikkelen.

3.

De revolutie legde de kerkmacht open voor controle, bijvoorbeeld in het schoolwezen, waar de kerken bloot staan aan de verleiding die Jezus trof: misbruik maken van je macht om jezelf te handhaven.

4.

Een analyse die de maatschappij op socio-economische wijze benadert en die naar een socialistische verdeling van macht en rijkdom streeft, kon de kerken, ondanks alle protesten, niet ongemoeid laten. Als instellingen van het volk moesten deze onderzocht worden volgens revolutionaire principes, omdat men de beslissin-

gen over beleid, inkomen en verdeling van goederen niet kon overlaten aan een ontoegankelijke hiërarchie.

5.

De marxistische koers, die de regering als een zoektocht afkondigde, meer dan als een opgelegd systeem, werd door de kerken als een aanval op het Christendom gezien. De zaak werd toegespitst door een professor die stelde, dat het geestelijke enkel dood gewicht is, maar tegelijk verweet de President Banana de kerken, nagelaten te hebben, er voor te zorgen, dat het socialisme wordt opgebouwd met God als centraal gegeven.

6.

Terwijl de Premier verzoening tot het eerste doel maakte, kwamen de kerken die dit als een theologische zaak zagen, pas drie jaar later tot een gesprek hierover. Toen ontdekte men, dat die verzoening binnen de kerken grotendeels ontbrak: het verschil en de scheiding tussen zwart en blank bleven. Terwijl de samenleving toch al ver op die weg gevorderd was, bleef de roep om in het 'Lichaam van Christus' vervreemding en tegenstellingen op te lossen onbeantwoord en hield men zelfs racistische praktijken in stand, zowel bij de beloning als in de erediensten.

7.

De noden van de jongeren vormden een bijzondere uitdaging voor de kerk. Bij hun terugkeer hadden de kerken wel voor de fysieke behoeften gezorgd, maar de emotionele noden waren onvoldoende opgemerkt gebleven. Zij die elkaar tot naasten en verwanten waren geweest in de kampen en die steeds met angsten en gevaren hadden geleefd in de opwinding van de strijd, brachten bij hun terugkeer ervaringen en leefpatronen mee, waarop noch de familie noch de kerk antwoord wisten. Zij gingen daarom niet naar de dorpskerken, maar naar de sekten, waar meer sfeer

van opwinding en kameraadschap heerste.

8.

Op het platteland, in gebieden die aan blanke eigenaars hadden toebehoord maar nu herverdeeld waren, verzuimden de kerken de mensen te volgen naar hun nieuwe plaatsen. Een jonge vrouw begon in 1980 zelf diensten te organiseren en pas toen ze in 1988 aan een ziekte stierf kwam de kerk te hulp met een pastor en steun voor een kerkgebouw. Negen jaar na de onafhankelijkheid moeten de kerken bekennen onvoldoende beantwoord te hebben aan de revolutionaire uitdaging. Nu pas ontstaat een voorzichtige dialoog met het marxisme en een besef, dat op eigen kracht gebouwd moet worden, in plaats van op westerse partners. Inzake de raciale verzoening is het in enkele kerken slechter gesteld dan op het einde van de oorlog. Er is een nieuwe uitdaging nu het land in de organisatorische en morele problemen komt die altijd op revoluties volgen. Welke boodschap van hoop, welke toekomstvisie heeft de kerk te bieden, als de ontmoediging toelaat?

F. Een theologische basis vinden om de uitdaging op te nemen

Zoals gezegd, onderkende Buriro/Esizeni, "De dorsvloer", de behoefte aan een plek, waar de christenen, die een geëigende geloofsmissie wilden uitwerken, diep op de fundamenten van hun geloof konden ingaan en hun recht konden uitoefenen om te twijfelen aan de antwoorden van zomaar wat autoriteiten. Het Woord ontmythiseren, om een basisminimum over te houden dat echt eigen is en waarop verder gebouwd kan worden. Zo stelde iemand voor: "Laten we drie stevige stenen zoeken, waarop de kookpot van ons nieuwe leven evenwichtig staat". De mensen moesten leren geloven, dat ze het recht en het vermogen hadden om hun eigen

theologie uit te werken, een referentiekader in een voortdurende wisselwerking tussen reflectie en de praktijk.

Om in dit proces te helpen, nodigde "De dorsvloer" mensen uit van heel het land om via een klein tijdschrift hun ideeën en ervaringen uit te wisselen. Dit blad wordt gebruikt in de middelbare schoolklas, in opleidingen van ambtsdragers, in kerkelijke wijkbijeenkomsten en in sommige coöperaties. De theologie die zo bij het volk naar boven kwam werd door Buriro/Esizeni gebundeld in uiteenlopend materiaal voor verdere reflectie, als volgt samen te vatten.

1. God is leven en schepper. Alles wat God schept heeft leven. God is de almachtige basis van het leven, alwetend en zonder begin of einde. Tegelijk gaat God ook in onze strijd staan. Ik kan met God praten.

2. Jezus Christus is God, maar Hij is als een broer. Hij is God-in-onze-strijd. Hij werd in de wildernis geboren tussen de dieren, zoals onze babies gedurende de bevrijdingsoorlog. Toen onze kameraden sneuvelden en in onbekende graven geworpen werden, daalde Hij met hen neer. Toen wij na de oorlog thuis kwamen en maanden lang in doorgangskampen verbleven op zoek naar familieleden en naar een thuis, sloeg Hij Zijn tent op onder ons.

3. De Heilige Geest is moeilijk te vatten. Wij kennen Jezus die als een persoon tussen ons verbleef en het is Zijn geest die nu in ons leeft. Is dat hetzelfde als de Heilige Geest?

4. De bijbel is een verhaal over mensen zoals wij, geschreven door mensen zoals wij. Als we lezen hoe God hen door de moeilijkheden heen voerde en hoe Jezus hen leerde met elkaar

om te gaan, dan zien we dit ook met ons gebeuren. De bijbel opent onze ogen om helder de weg te zien.

5. God maakte ons naar Zijn beeld: om goeds te scheppen telkens als kwaad de kop opsteekt. Het geeft hoop, te weten dat Gods scheppende kracht in ons, steeds als het kwaad prikkeldraad rond ons zet, ons er overheen kan brengen naar iets nieuws en iets beters. Dat gaf ons de moed om tegen Smith, voor vrijheid te vechten.

6. Een persoon is meer dan wat wij met onze ogen zien. Hij is ook geest en dus zijn we allen deeltjes van de eeuwigheid. Wij zijn geschapen voor vrijheid en verzetten ons tegen verdrukking. Vanuit onze ketens roept onze geest, één met de geest van onze broers en zusters in Zuid-Afrika en Namibië.

7. God schiep ons als volk, niet enkel als losse individuen. Dit vraagt om bescheidenheid, want ik ben deel van anderen. Zonde komt, als we ons los maken van God en van het volk waarvan Hij ons een deel maakte. God vergeeft ons, als we ophouden op die wijze schade te doen en nieuwe banden smeden op grond van vernieuwde wederzijdse inzet. Ons geloof moet niet draaien rond het slechte nieuws van de zonde, maar rond het goede nieuws van de overwinning op die zonde.

8. Omdat ons geloof in God en Jezus voortkomt uit onze waarneming van Gods handelen in de menselijke geschiedenis, moeten wij in die activiteit deelnemen om in onze kennis van God te groeien. Goed doen is deelhebben in Gods werk in de geschiedenis, tezamen met onze mensen en erop toezien dat zij die gehinderd worden ook vrij worden hiervoor.

9.

De kerk is de gemeenschap van mensen die letten op de "tekenen des tijds", de tekenen van Gods handelen in de wereld, en die zich ten dienste stellen daaraan. Overal waar God is, dient de kerk te zijn. Handelskamers, militaire barakken, politieke bijeenkomsten, ze gaan alle de kerk aan en wij dienen ze te verstaan. We moeten er onbevreesd binnengaan, maar ook bescheiden, want we weten, dat de kerk soms zo machtig kan zijn, dat zelfs God belet wordt door ons te werken.

10.

Evangelisatie is het goede nieuws uitdragen, dat God ons bemint en uit gevangenschap leidt naar de vrijheid van een nieuw leven. Een evangelisatie die mensen koloniseert en kerktrannie stelt in plaats van de tirannie van vrees en zonde, frustreert die vrijheid. Het kritisch bewustzijn moet verhoogd worden, zodat het volk de tegenstellingen doorziet en zich duidelijk kan voegen in Gods schepende inzet tegen onderdrukkende structuren en stelsels. Anders gezegd: mensen helpen de zonden te onderkennen en bekennen, om Gods verlossing aan te nemen die henzelf ertoe aanzet, brengers van heil en verandering te worden.

11.

Het is Gods liefde die ons aanzet hem

te zoeken. Bijbelteksten en onze eigen verhalen zijn niet slechts toelichtingen op Gods liefde, zij zijn zelf uitingen van die liefde onder ons. Liefde zoekt steeds haar object op en dit bewijst dat het Gods liefde in ons is die ons tot elkaar brengt. Ook zij die zich vervreemd hebben van ons, moeten object van onze liefde zijn: de zonde van hun vervreemding wordt onze zonde als wij het er maar bij laten zitten.

12.

Theologie moet leven en groeien. Het is ons recht en onze plicht om de theologische verklaringen ooit in de geschiedenis gegeven, opnieuw te overwegen en te vernieuwen, als mensen geschapen naar Gods beeld. Wij begrijpen onze relatie tot God dankzij de verhalen over zijn betrokkenheid bij ons. Elk nieuw verhaal, elke ontmoeting moet onze theologie bevragen. Overlevering is belangrijk. Wat de voorouders ons doorgegeven hebben geeft ons hedendaags geloof diepte, en wij hopen dat onze nakomelingen de theologie die onze revolutie aangewakkerd heeft, niet zullen verwerpen doch er bovenuit zullen groeien.

Dit is een ingekorte vertaling van een tekst, die 25 januari 1989 in Harare werd gepresenteerd aan het Third Committee en de kerkelijke partners; in volledige versie werd de tekst gepubliceerd in *Wereldbrief*, mei 1989, p. 1-11. (Red.)

Shirley Dewolf, Harare, Zimbabwe.

Nelleke Janse-van Zessen

Het Christendom in de spiegel van de Afrikaanse roman

Schrijvers kunnen in hun romans vaak gevoelige overtuigingen van volken levend houden en stem geven. Nelleke Janse-van Zessen zoekt, welke rol kerken, christendom en bijbels geloven in de romans van Afrikaanse schrijvers hebben. "Beelden van elkaar": onderdrukking en uitbuiting en soms bevrijding is het beeld, dat Afrikaanse schrijvers van het kerkelijke christendom oproepen.

Hoe kijkt men in de Afrikaanse literatuur tegen christenen aan? Een moeilijk te beantwoorden vraag. Wie durft te beweren, dat hij de Afrikaanse literatuur overziet? De orale literatuur ontgaat ons als westerlingen en ook wat geschreven is in de vele Afrikaanse talen. We zijn afhankelijk van wat er in het Frans of Engels in Europa voorhanden is en dat is op zichzelf al zo veel, dat het moeilijk in kaart te brengen is. In de "*African Writers Series*" bijvoorbeeld is het werk van veel Afrikaanse auteurs gepubliceerd, met "*Thing Fall Apart*"¹ van Chinua Achebe voorop. En als het Christendom in een roman ter sprake komt, is de context telkens weer anders. Daarom heb ik literatuur uit Oost-, West- en Zuid-Afrika² gelezen met deze ene vraag: wordt het Christendom hier in verband gebracht met onderdrukking of bevrijding of met beide?

Vele auteurs blijken overigens helemaal niet in bijbel en Christendom geïnteresseerd. Het thema ontbreekt gewoon in hun werk.

Koloniale trekken

Het zal ons niet verbazen, dat in veel "klassieke" Afrikaanse romans uit de vijftiger jaren van onder andere Beti, Oyono en Achebe, de link gelegd wordt tussen kolonialisme en christendom. De auteurs laten zien, hoe kolonisatie en zending/missie met elkaar verweven zijn en attenderen ons

daarbij op de overeenkomsten tussen het koloniale bewind en de zending. Koloniale bestuurders worden gedreven door het besef van hun "*Mission*" en zendelingen gedragen zich soms als heersers. Ze beroven Afrikanen van hun grond, schuwen geen geweld en buiten de mensen uit. Meka, de hoofdpersoon uit "*Le Vieux Nègre et la Médaille*" van F. Oyono,³ heeft zijn grond aan de priesters "geschonken", maar pas nadat een blanke pater, "deurwaarder van de Almachtige",⁴ hem op die goddelijke bestemming had gewezen. Pater Drumont, wordt in "*Le Pauvre Christ de Bomba*"⁵ van Mongo Beti getypeerd als een autoritaire man. Al twintig jaar is hij missionaris in Afrika, maar in die tijd zijn veel christenen cynisch geworden: "Zij zeggen, dat een priester niet beter is dan een Griekse handelaar of iedere andere kolonist."⁶

Gezichtsverlies

In zijn bekeringsijver gebruikt hij ook lichamelijk geweld. Hij sleept de bekende tovenaars Sanga Boto uit zijn hut, door het dorp tot aan de communiebank in de kerk. Daarbij verliest Sanga Boto zijn schoenen, zijn lendendoek, kortom zijn menselijke waardigheid. Hulend knielt hij neer. Hij verliest zijn gezicht. De angst is voelbaar in de kerk en om te voorkomen, dat de mensen de kerk verlaten vóór de preek, worden de deuren op

slot gedaan... De sixa, een instituut, te vinden bij katholieke missieposten in Zuid-Kameroen, staat in het boek model voor uitbuiting van de kant van de missie. De verloofde meisjes die zich hier in afzondering voorbereiden op hun rol van christelijke huismoe-der, zijn verplicht om tien uur per dag zonder vergoeding te werken. Als de bouw van de pastorie en de kerk niet snel genoeg vordert, zet de pater ze ook daar in en verlengt voor dat doel hun verplichte "leertijd". Bovendien dwingt Rafaël, de catechist- direc-teur van de sixa, de meisjes tot prostitutie, zonder dat de pater iets daar-van vermoedt. De arts die het uitbre-ken van syfilis in de sixa onderzoekt, spreekt in zijn rapport veelzeggend over het "vrouwenkamp".⁷

Zelfrespect

Het al genoemde "*Le Vieux Nègre et la Médaille*" van F. Oyono dateert uit hetzelfde jaar (1956) en speelt ook in Kameroen. Ook Meka is levenslang uitgebuit. Hij heeft veel verloren: zijn grond en zijn zoons die in de Tweede Wereldoorlog aan Franse zijde ge-sneuveld zijn. Hij wordt er voor be-loond en krijgt met veel tam-tam een medaille opgespeld. Aanvankelijk voelt hij zich daardoor vereerd, maar langzaam maar zeker ontdekt hij, dat hij in zijn leven nog meer is kwijtge-raakt: zijn eer en zelfrespect. Hij denkt terug aan zijn voorgeslacht, "de grote Meka's", die van vader op zoon de schedel van een verslagen Duitser hadden overgeleverd. Maar hij, Meka, had deze schedel in de rivier gegooid op de dag dat hij ge-doopt werd, "de dag waarop ik een slaaf ben geworden, zegt hij luid".⁸

Ook in de moderne Afrikaanse litera-tuur vinden we deze thema's terug. In de in 1978 gepubliceerde bundel verhalen "*The House of Hunger*" van de toen 26-jarige Zimbabweaanse schrijver Dambudzo Marechera kun-nen we midden tussen zijn uiterst on-conventionele, originele, bijtend sar-castische proza deze al bijna klassie-

ke dialoog vinden:

"Bloody missionaries!"

"Bloody whites!"

"They had the Bible!"

"We had the land!"

"Now they have the land!"

"And we have the Bible!"

"Bloody sell- outs!"⁹

Angst en onderwerping

De mentale onderwerping van de Afrikaanse volkeren voltrekt zich door middel van prediking en onder-wijs. Allereerst is er de angst. Volgens de koloniale ambtenaar Vidal hoeft de kerk de koloniale overheid geen verwijten te maken over haar schrik-bewind. Gebruikt pater Drumont zelf niet de prediking over hemel en hel als "dwangmiddel"?¹⁰ Is voor veel mensen de angst niet de eigenlijke drijfveer om christen te worden?

De Kenyase schrijver Ngugi wa Thiong'o schildert in "*The River Be-tween*"¹¹ het portret van Joshua. Hij is de eerste bekeerling van de berg-rug Makuyu, aan de ene kant van de rivier. Als bange vluchteling zoekt hij zijn toevlucht op de zendingspost Siriana. Daar brengen "the white man's power and magic" hem onder de indruk van de ene God. "Had he not given the white man power over all?"¹² Daar hoort hij, dat zij die Jezus afwijzen "will burn and burn for ever more, world unending".¹³ Pas als hij zich laat dopen houdt zijn angst op en hij wordt op zijn beurt een ge-vreesd prediker in Makuyu. Ook zijn vrouw Miriamu en zijn dochters zijn bang voor hem. Gehoorzaamheid en "submission" kenmerken hun hou-ding. Van Miriamu lezen we: "Her faith and belief in God were coupled with her fear of Joshua. But that was religion and it was the way things we-re ordered".¹⁴

"And so a sin it had to be"

Deze "submission" blijkt onder an-dere uit het breken met eigen tradi-ties en het aannemen van een door de kerk opgelegde levensstijl. Zo worden Afrikaanse christenen dupli-

caten van westerse christenen. In diverse romans wordt dat op velerlei terreinen uitgewerkt. Als pater Drumont aan een vrouw vraagt of Rafaël een goed christen is, antwoordt ze bevestigend, want hij biecht twee maal per week, gaat elke dag ter communie en bidt alle gebeden mee. In haar ogen beantwoordt hij aan het door de kerk gestelde vroomheidsideaal. Maar de kerk eist meer; de totale traditionele vorm van samenleven moet op de helling: initiatieriten als de besnijdenis, muziek, dans en drank, gebruiken rond het huwelijk zoals de bruidsschat, polygamie, leviraatshuwelijk, enzovoort.

In *"The River Between"* trekt de kerk ten strijde tegen de Kikuyu-traditie van de vrouwenbesnijdenis. "Blind customs"¹⁵ is het oordeel van Livingstone, het hoofd van de missiepost Siriana. Joshua neemt klakkeloos de normen van de blanke zendeling over: "All the tribe's customs were bad. That was final. There could never be a compromise".¹⁶ Persoonlijk ziet hij niet in waarom bijvoorbeeld polygamie verkeerd zou zijn, "But the man at the mission had said this was a sin. And so a sin it had to be".¹⁷ Zijn dochter Muthoni, die wel naar een compromis zoekt en zich in het geheim laat besnijden sterft aan de complicaties. Dat leidt tot verheving van de strijd. "The war was now on".¹⁸ Kerklidmaatschap en besnijdenis zijn onverenigbaar. Kortom: confrontatie, "war".

Sexuele moraal

Pater Drumont eist zelfs van niet-christenen, dat ze in zijn nabijheid hun feest staken en als ze daar niet op ingaan, verniet hij eigenhandig hun xylofoons. Met alles wat Afrikaan heilig is: pythons, maskers, bomen, enzovoort, rekenen zendelingen genadeloos af. Opmerkelijk is ook, dat christendom sterk geassocieerd wordt met de seksualiteit. Afgezien van de vele grappen over het celibaat en hints als "Catholics are not allowed to kiss like that" bij een

al te intieme kus,¹⁹ zien we een dergelijke associatie bij de Zairese schrijver Henri Lopes. In *"Le Pleurer-Rire"*²⁰ maakt hij amper melding van kerk of christenen, maar de ik-figuur herinnert zich dan zijn opleiding bij de paters en zijn catechismuslessen als hij zich sexueel aangetrokken voelt tot een vrouw. Christendom gereduceerd tot sexuele moraal.

Uitbuiting

Niet alleen in het koloniale verleden, maar ook in de post-koloniale Afrikaanse samenlevingen heeft het christendom volgens sommige auteurs bijgedragen aan de onderdrukking. Ngugi wa Thiong'o schrijft in *"Petals of Blood"*²¹ en *"Devil on the Cross"*²² over de situatie in Kenya na de onafhankelijkheidsverklaring. Het volk wordt uitgebuit door een kleine rijke bovenlaag. Maar boeren, arbeiders, werkelozen, gesteund door geëngageerde studenten, organiseren en verzetten zich. En de kerk? In *"Petals of Blood"* houden inwoners van het door droogte getroffen dorpje Ilmorog een protestmars naar Nairobi. Als één van hen, een kind, ziek wordt, kloppen ze in een luxe villawijk aan de rand van Nairobi aan bij een voorganger van de Anglicaanse kerk. Ze vragen om voedsel en medische zorg. Maar ze krijgen een gebed, een bijbeltekst en een preek. "Do you know the Reverend holy bastard could only offer us the food of the spirit, the bread and the fish of Jesus?"²³

Als Ilmorog later "ontwikkeld" wordt, verrijst er een kerk waar de rijken met hun auto's heengaan om te luisteren naar preken over drankmisbruik, echtscheiding, te hard rijden en geven aan de kerk. In deze spiritualiteit en ethiek blijven de grote sociale vragen buiten beschouwing.

Ook de charismatische groepen werken de bewustwording van de armen tegen, doordat ze een nieuwe aarde verkondigen "that levelled the poor and the wealthy".²⁴ Hun nadruk op persoonlijk geloof, het aannemen

van Christus, liefde en zich onthouden van "the strife and struggles of the world" en hun verkondiging "in very egalitarian terms" brengt de vakbondsleider tot de overtuiging "that religion, any religion, was a weapon against the workers".²⁵

Navrant

Nog navranter werkt Ngugi deze visie op het christendom uit in de allegorische roman "*Devil on the Cross*". Kapitalistische uitbuiting en christendom vloeien hier in elkaar over. Op het "*Devil's Feast*", de verkiezing van de grootste dief en rover, de grootste uitbuiting van het volk, wordt de politieke en economische gang van zaken in Kenya sinds de onafhankelijkheid beschreven in termen van de gelijkenis van de talenten uit Matth. 25:14-30. Buitenlandse ondernemingen laten hun bezit beheren door "loyalist slaves and servants".²⁶ Net als hun "imperialist friends" gebruiken ze daarbij de bijbel. "Do you think that they were being foolish when they urged workers and peasants to close their eyes in prayer and told them that earthly things were vain?"²⁷ Het socialisme van Nyerere, naar Chinees model wordt afgewezen met de woorden: "We don't want Chinese ways in our country. We want Christianity..."²⁸

Bevrijding

Toch wordt het christendom niet uitsluitend verbonden met kolonialisme en uitbuiting. We zien ook, dat het kan bijdragen tot bevrijding. Bevrijding voor individuen en voor hele samenlevingen. Allereerst kan het christendom bevrijding inhouden voor mensen die de traditie als een last ervaren. In "*Things Fall Apart*" beschrijft Achebe, hoe moeders van tweelingen (die volgens gebruik verstoten werden) en "osu", de paria's van de samenleving, als eersten tot het christelijk geloof overgingen. In het door apartheid gekenmerkte Zuid-Rhodesië in de koloniale tijd speelt "*The Mourned One*" van Stan-

lake Samkange.²⁹ Muchemwa, een jongetje van een tweeling, wordt door een zendeling gered "from primitive death in childhood", maar, voegt de schrijver er cynisch aan toe: "only to hang him, in a civilised fashion, in manhood".³⁰ Als kind gered van een wrede adat; als overtreder van de apartheidswetten opgehangen!

Ook vrouwen voor wie het huwelijk met een polygame man onacceptabel of ondraaglijk geworden was, gebruikten het nieuwe geloof "om haar vrijheid op te eisen, door middel van het doopsel".³¹

Bijbel versus Christendom

Hier en daar zien we mensen die zich voelen aangesproken door de bijbel en die tegen de verdrukking in naar een eigen weg zoeken. Los van het door het kolonialisme gestempelde christendom. Vooral in de eerste romans van Ngugi wa Thiong'o komen we zulke mensen tegen. Muthoni is zo iemand. Ze is de dochter van de predikant Joshua en zelf wil ze ook christen zijn. Maar als een echte Kikuyu-vrouw. Daarom laat ze zich besnijden: "I see Jesus. And I am a woman, beautiful in the tribe".³² En Waiyaki, die zich geroepen voelt, de tweespalt in de samenleving te helen. Hij ziet in de godsdienst van de blanke "some good, some truth... But the religion, the faith, needed washing, cleaning away all the dirt, leaving only the eternal. And that eternal that was the truth had to be reconciled to the traditions of the people".³³ Zijn geliefde Nyambura, Muthoni's zuster, kiest tegenover "Joshua's own religion" voor "the religion of love",³⁴ "the faith, that would give life and peace to all".³⁵

Ook Stanlake Samkange ziet hier en daar "a brand of Christianity that was different from that commonly practised by the West and much more like that which was propagated by Christ".³⁶ Het gedrag van zendingen, onder andere gekenmerkt door "rejecting brotherhood",³⁷ het steunen van de apartheid, wordt door

hem afgeschilderd als ontrouw aan de essentie van het Christendom.

Vrijheidsstrijd

In "*Weep Not Child*"³⁸ wordt het exodus-verhaal van de bevrijding van Israël uit Egypte toegepast op de door blanke settlers van hun grond verdreven en onderdrukte Kikuyu. Jomo Kenyatta wordt voorgesteld als de "black Moses, empowered by God to tell the white Pharaoh 'Let my people go!'"³⁹ Ngugi werkt dit thema verder uit in "*A Grain of Wheat*",⁴⁰ de bijna klassieke roman over Kenya's onafhankelijkheidsstrijd. Hoewel zending, kerk en Revivalbeweging onmiskenbaar aan de kant van de onderdrukkers staan, komt de bijbel in dit boek veel positiever naar voren. Met bijbelse beelden en begrippen beschrijft en fundeert Ngugi de vrijheidsstrijd: kruisdragen en offer, sterven en vruchten dragen, bevrijding uit Egypte, recht voor ellendigen en armen, een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. De bijbel is de zending uit handen genomen en aan de vrijheidsstrijder als een wapen in handen gegeven. De "held" van het verhaal, Kihika, heeft de revolutionaire passages in zijn bijbel onderstreept. Deze zelfstandige, kritische rol van de bijbel tegenover kerk en christendom, heeft Ngugi in zijn latere werken opgegeven.

Conclusie

Volgens Ngugi wa Thiong'o moeten Afrikaanse auteurs een bijdrage leveren aan de dekolonisatie van de Afrikaanse geest. Veel auteurs doen dat door te beschrijven, hoe de kolonisatie in een bepaalde cultureel-sociale context in zijn werk gegaan is en welke rol het Christendom daarbij speelde. Sommigen hebben het aangedurfd om Bijbel en Christendom, ontdaan van het koloniale "vuil", vanuit hun eigen Afrikaanse achtergrond opnieuw te taxeren, een kans te geven. Daardoor heeft het Christendom in de Afrikaanse literatuur niet slechts het gezicht gekregen van onderdruk-

king en uitbuiting (dat vooral!), maar ook (soms) van bevrijding. Overigens zij herhaald, dat vele auteurs helemaal niet in Bijbel en Christendom geïnteresseerd te zijn. Het thema ontbreekt in hun werk gewoon. In dat opzicht geeft dit artikel dan ook een "vertekend beeld".⁴¹

1. Heinemann, London, 1958.
2. Het grotendeels islamitische Noord-Afrika en de door apartheid getekende Republiek Zuid-Afrika heb ik vanwege de eigen problematiek buiten beschouwing gelaten.
3. René Julliard, Paris, 1956.
4. "l'Huissier du Tout-Puissant", a.w. p.16.
5. Robert Laffont, Paris, 1956.
6. a.w. p.40.
7. a.w. p.338.
8. F. Oyono, *Le Vieux Nègre et la Médaille*, p.152.
9. Heinemann, London, 1978.
10. "...une contrainte pire que toutes les contraintes du monde". M. Beti, *Le Pauvre Christ de Bomba*, p.66.
11. Heinemann, London, 1965.
12. a.w. p.29.
13. a.w. p.29.
14. a.w. p.34.
15. a.w. p.55.
16. a.w. p.84.
17. a.w. p.99.
18. a.w. p.57.
19. Chinua Achebe, *No Longer At Ease*, Ballantine Books, New York, 1960, p.113 (geciteerd uit 5e druk, 1988).
20. Nouvelle Présence Africaine, 1982.
21. Heinemann, London, 1977.
22. Heinemann, London, 1982.
23. Ngugi wa Thiong'o, *Petals of Blood*, p.149 (herdruk 1987).
24. a.w. p.298.
25. a.w. p.305.
26. Ngugi wa Thiong'o, *Devil on the Cross*, p.82.
27. a.w. p.123.
28. a.w. p.86, 87.
29. Heinemann, London, 1975.
30. a.w. p.4.
31. F. Oyono, *Le Vieux Nègre et la Médaille*, p.45.
32. Ngugi wa Thiong'o, *The River Between*, p.53.
33. a.w. p.141.
34. a.w. p.134.
35. a.w. p.135.
36. S. Samkange, *The Mourned One*, p.41.
37. a.w. p.146.
38. Ngugi wa Thiong'o, *Weep Not Child*, Heinemann, London, 1964.
39. a.w. p.58.
40. Ngugi wa Thiong'o, *A Grain Of Wheat*, Heinemann, London, 1967.
41. Een aantal van de hierboven genoemde romans zijn in Nederlandse vertaling verschenen bij Corrie Zelen, Maasbree (Afrikaanse Bibliotheek); in de Knipscheer, Amsterdam; en Novib, 's-Gravenhage/Het Wereldvendster, Bussum (Derde Spreker Serie).

N. Jansse-van Zessen (1952), *studeerde theologie aan de Rijks Universiteit van Utrecht. In januari 1989 deed zij kerkelijk examen; hiervoor schreef zij voor het afstudeervak missiologie de scriptie "Ngugi wa Thiong'o. Op zoek naar de derde wereld. Zending, kerk en bijbel in de spiegel van de romans van een Kenyaanse auteur"*.

Drie reflecties bij de voorafgaande artikelen

Mpho Ntoane

Afrika: beelden en waarnemingen, een Afrikaans antwoord

De voorafgaande artikelen geven alle redenen tot verwerking en bezinning vanuit verschillende invalshoeken, omdat de relaties tussen Afrikaanse en Westerse christenen vanuit het verleden en in de huidige omstandigheden door allerlei invloeden worden bepaald en op allerlei manieren gestalte krijgen. Achtereenvolgens een antwoord van de Afrikaanse predikant Mpho Ntoane die sinds 1983 werkzaam is in het oecumenische project "kerk en racisme" in Rotterdam, een theologische reflectie door Wiel Eggen en kanttekeningen uit de kring van Nederlandse zendings/missie-organisaties door Pier Magré.

Ntoane voelt en kent de beladen relaties uit eigen leefkring in Afrika en maakt alle spanningen ervan weer mee als Afrikaan in Nederlandse omstandigheden. Relaties krijgen bepaalde woorden van hen die de macht hebben. Vervreemding van zichzelf komt voor bij zeer vele betrokkenen; een aantasting van zuivere relaties. De Afrikaanse en Nederlandse auteurs van voorgaande artikelen staan nog midden in de beladen relaties. Ntoane bepleit: van assistentie naar verbond-relaties.

Afrika en zijn volken zijn eeuwenlang voor mensen van Europese afkomst een bron van fascinatie en aantrekkingskracht geweest. Naast het feit dat typisch Afrikaanse factoren degenen die kwamen min of meer aantrokken, moet niet worden vergeten, dat de redenen en motieven om naar Afrika te komen, scholen in deze Afrika-reizigers. In het vervolg van dit "Afrikaans antwoord" komen deze externe motieven om naar Afrika te komen direct en indirect aan de orde. Er is intussen veel veranderd. We leven over en weer in deze moderne tijd, maar die aantrekkingskracht van Afrika is in al die jaren niet veranderd. De voorafgaande artikelen zijn hiervan een bewijs. Zo lang Afrika en zijn volken bestaan, zal het wel noodzakelijk zijn, dat anderen moeite moe-

ten doen om ons te begrijpen. De productie van publicaties over Afrika zal blijven toenemen. Afrika zal daarin een onderwerp voor speculatieve discussies worden en op die manier verdwijnen achter de ondoordringbare en wollige wolken van eindeloze uitwisseling van woorden. Om te vermijden, dat ik het slachtoffer word van deze manier van omgaan met Afrika, zal deze reflectie zo veel mogelijk kort en direct zijn.

1. Algemeen oordeel

Allereerst wil ik opmerken, dat mijn kanttekeningen alleen maar enige waarde kunnen hebben, wanneer wordt erkend en vastgesteld, dat de auteurs van de voorgaande artikelen de tijd hebben genomen om diep na

te denken over hun visies op Afrika. Bovendien zijn hun visies kundig en de moeite waard. Ofschoon de meeste auteurs geen Afrikanen zijn, blijkt uit hun artikelen, dat zij ooit persoonlijk contact met Afrika hebben gehad. Juist hierdoor kunnen zij waarschijnlijk over Afrika schrijven in termen van betrokkenheid, solidariteit, waardering en natuurlijk ook een zekere mate van onthutsing. Dit moge zo zijn, maar zij behoren tot een wereld waarin zij als het ware worden gedwongen tot een gespleten bestaan, omdat zij zowel Afrika als hun geboorteland willen omhelzen. Als ik de waarnemingen in de artikelen zie, is mijn conclusie, dat zij sterk door deze gespletenheid zijn beïnvloed.

2. Macht om te definiëren

De vormen van beelden en waarnemingen zijn een zaak van definitie, omschrijving, maar ook van taal. En taal is altijd contextueel. Als men de factoren niet serieus neemt, is het moeilijk, het soort van beelden en waarnemingen, zoals bij de auteurs aanwezig, te begrijpen. Afrika wordt gezien als een werelddeel dat niet in staat is, zichzelf naar de wereld te definiëren en te presenteren. Daarom moet er assistentie worden gegeven of de instrumenten ervoor. Dit verklaart ook enigszins de zogeheten "ontwikkelingssamenwerking".

Afrika moet assistentie ontvangen, zo blijkt, om een taal te ontwikkelen waarmee anderen de mogelijkheid wordt gegeven, toegang tot Afrika te verwerven.

Hoeveel gewicht men ook geeft aan "Afrika ontwikkelen", één vaak toegedekd ding is het feit, dat Afrika's positie niet een toevallige is. Afrika is bewust onderontwikkeld gemaakt door dezelfde mensen die zich nu zo betrokken tonen. Om in staat te zijn, eigen beelden te presenteren en daarmee geaccepteerd te worden zoals het is, heeft Afrika macht nodig; macht om zichzelf te definiëren en de kennis over Afrika inhoud te ge-

ven. Zonder macht zal Afrika altijd het speelterrein blijven van allen die de kunst van het definiëren of van het maken van begrippen willen leren.

Twee begrippen

Om te illustreren wat de macht van definiëren kan betekenen, moeten de begrippen etniciteit en nationalisme worden geanalyseerd. Wanneer men discussieert over de problemen van Afrika, wordt etniciteit beschouwd als een factor die bijdraagt tot sommige conflicten die zich in Afrika afspeelen. In deze manier van hanteren van het begrip etniciteit steekt een verborgen manier van manipuleren. Wat voor Afrika wordt gezien in termen van etniciteit en daardoor conflict veroorzakend, wordt in de context van Europa beschouwd als een zaak van nationaliteit. Dit verklaart, waarom een groot conflict dat gezien kan worden als een etnische oorlog toch een wereld-oorlog wordt genoemd. Dit is nu wat de macht tot definiëren kan betekenen voor Afrika en zijn volken.

3. Posities

Goede communicatie met, maar ook waardevol begrip voor anderen vereist erkenning van iemands eigen positie. De voorgaande artikelen lezend, lijkt het af en toe, alsof de auteurs zich nauwelijks bewust zijn van het feit, dat zij een positie innemen die hen inzake de dingen waarover zij zich uitspreken feitelijk ongeschikt maakt of diskwalificeert, hoe goed zij het ook bedoelen.

Triomfalisme is zowel voor conservatieve als progressieve groepen van de christelijke gemeenschap een serieus probleem. Dit probleem wordt onderkend en op een of andere manier wordt dan gesteld, dat geëngageerde christenen voorzichtig omgaan met succes. Verwijzingen naar het gedrag van missionaire werkers/sters in hun relaties met de mensen en hun nood en strijd komen zeer dicht bij triomfalisme.

Verlegenheid

Wat lijkt te ontbreken is het toelaten van wat de Nederlanders zo mooi aanduiden als "verlegenheid". Er niet in slagen, deze houding van "verlegenheid" aan te nemen, doet iemand geloven, dat de betrokkenheid van missionaire werkers/sters in de strijd van het volk voor rechtvaardigheid hen ook de middelen en het recht geeft, zich te begeven in het proces van bewustwording.

Volgens mij is er voldoende reden, bescheiden te zijn, omdat de posities zo diametraal tegengesteld zijn: boven-beneden, veilig-onveilig; ik denk hierbij aan de politieke veiligheid, verzekerd aan missionarissen/zendelingen en andere ontwikkelingswerkers/sters, omdat zij vreemdelingen zijn en onder de bescherming staan van hun ministeries van buitenlandse zaken. De kern van de zaak is hierbij, dat bewustwordingswerk verrichten onder mensen die er later de prijs voor moeten betalen (terwijl de bewustwordingswerker zelf betaald door verklaard te worden tot persona non grata) eigenlijk gevaarlijk is, omdat men dat werk verricht in een voor zichzelf optimale veilige situatie. Dit kan misbruik zijn van zijn positie. Tegelijkertijd kan het een aanwijzing zijn van de mislukking om de gevaarlijke aspecten van de positie van anderen te analyseren en te begrijpen.

4. Relaties

Zoals reeds werd opgemerkt, zijn de auteurs mensen die op een of andere manier te maken hebben gehad met Afrika. Afgezien van de functie van waaruit zij met Afrika te doen hadden, is het zonneklaar, dat het kernpunt van wat zij beschrijven de (meestal zo genoemde) Noord-Zuid relatie is. Als men alles wat in de artikelen over Afrika wordt gezegd nauwkeurig nagaat, kan men als conclusie zien, dat de kern van deze relatie in termen van afhankelijkheid wordt aangegeven. Als het om relaties gaat, lijkt er sprake te zijn van een tegenspraak.

Deze ziet men, bijvoorbeeld, in het feit dat de missionaris/zending of ontwikkelingswerker/ster een relatie wenst op basis van gelijkheid maar intussen vergeet, dat de hele bagage die hij/zij meedraagt de afhankelijkheid alleen maar groter maakt.

Verbond-relatie

De wil om afhankelijkheid uit te roeien voert naar de strategie van identificatie. Men maakt, in andere woorden, een keuze voor een proces, een Afrikaan onder de Afrikanen te worden. Bij de uitvoering van deze strategie bestaat er echter een probleem, veroorzaakt door het punt van zichtbaarheid, uiterlijkheid, het letterlijke "zicht" op elkaar. Hoe intens men zich ook wil identificeren, die zichtbaarheid blijft een struikelblok. Het valt te betwijfelen of volledige identificatie mogelijk is, omdat dit punt van zichtbaarheid onmiddellijk het probleem van emoties oproept.

Voor een onbetwistbare identificatie zou een volledige afbraak nodig zijn van de wereld waaruit men voortkomt. Omdat zulk een afbraak van de eigen wereld (bijna) onmogelijk is, lijkt een *verbond-relatie* een werkbaar alternatief. Als men dit type relatie onder de microscoop legt, blijkt het de afhankelijkheid te kunnen elimineren. Een verbond-relatie kan een omkering van relaties tot stand brengen in die zin, dat zij die van buiten komen de tweede en niet langer de eerste viool spelen.

5. Vervreemding

Het is tegenwoordig zonder aarzeling aanvaard inzicht, dat vervreemding een van de gevaren voor Afrikanen is, speciaal in hun confrontatie met de kerk en andere eurocentrische instellingen. Zwarte Afrikanen die op een of ander moment met een eurocentrische organisatie moeten onderhandelen, worden in een positie van vervreemding geplaatst. In de meeste gevallen is vervreemding geen bewuste keuze. Als ik sommige

artikelen lees, vooral de artikelen die het Afrikaanse perspectief moeten weergeven, zie ik over de schouder volop vervreemding opdoemen. Het probleem van vervreemding houdt het serieuze gevaar in, dat Afrikaanse mensen het vermogen verliezen om Afrikaanse gevoelens onder woorden te brengen.

6. Zelfverstaan

Laat niemand zich vergissen: Afrika verstaat zichzelf. Zijn zelfverstaan wordt beschreven in wat wordt genoemd de "bottomline". (artikel van Donders) Afrika probeert door het begrip "bottomline" de centrale plaats die *leven* inneemt, over te dragen. Voor Afrikaanse mensen wordt leven niet bepaald door de materiële zaken of, zo je wilt, door de dictaten van de markt. Afrika heeft in mijn visie een totaal verschillend verstaan van humaniteit. Humaniteit is een zaak van relatie waarin de bevestiging van de ander tot stand komt. Hiermee wordt bedoeld, dat de mens pas mens is in het gezicht van de ander of in relatie met anderen. Als zulk een relatie afwezig is, betekent dat automatisch de ontkenning van je persoon als man, als vrouw. Voor de meeste Afrikanen is dat Afrika. Afrika is niet armoede, ellende of pijn. Afrika is niet de minerale rijkdommen, maar de mensen met hun verlangens, allen die zij ontmoeten diep in de ogen te kijken.

7. In beweging

Afrika wordt soms gezien als een grote, luie reus. Voor hen die dit beeld nog steeds vasthouden is dit de boodschap: Africa is up and going, Afrika is er en volop in beweging! Ja, er bestaat geen twijfel over, dat het enige tijd zal duren, dat de Afrikaanse mensen hun eigen doelen zullen bereiken. Zij die hun oor tegen de grond houden, zullen nu wel enkele geluiden van de drum hebben opgepikt. Ik denk hier aan activiteiten die te maken hebben met pogingen om de boodschap van het evangelie te verstaan op een manier die beantwoordt aan de ervaringen van onderdrukking, armoede, enzovoort. Wegens de afhankelijkheids-structuren van Afrika's internationale relaties met de kerken wordt Afrika nog vastgehouden in het netwerk van meesters en eigenaars van het evangelie, van de financierende kerken. Ontwikkelingen die voeren naar onafhankelijkheid zijn in mijn visie van vitale betekenis voor het voortbestaan in de toekomst van het christelijk geloof zowel in Afrika als in Europa.

Dr. L.R.L. Ntoane (54) werd geboren in Soweto/Johannesburg in Zuid-Afrika. Als predikant was hij in meerdere gemeenten werkzaam. Voor een promotiestudie in Kampen kwam hij naar Nederland. In 1983 promoveerde hij en sindsdien is hij werkzaam in Rotterdam in het oecumenische project "kerk en racisme" in het Oude Wijken Pastoraat.

Vertaling uit het Engels door A. Kramer.

Wiel Eggen

Afrika en ons religieuze zelfbeeld

Want als zijn beeld heeft God de mens gemaakt

Genesis 9,6

Ideeën over ontwikkelingswerk worden meestal op fraaie humanitaire wijze verwoord. Maar vaak wordt ons ontwikkelingshandelen veel meer bepaald door het beeld dat we van onszelf hebben dan door die ideeën. Eggen meent, dat vooral ons religieus zelfbeeld ons westerse dwingende optreden in ontwikkelingswerk nog steeds stuurt. We zien onszelf sinds eeuwen als beeld van God om te heersen over de aarde. Tegenwoordig vertalen wij dit milder als een taak om te waken over de aarde met het bedreigde milieu. Maar vraagt de Schrift niet veel meer, dat wij als beeld van God waken bij de onschendbaarheid van aarde, natuur en medemensen. "Heidense" zending/missie kan dan christelijke evangelisering worden.

Hulprelaties met Afrika. Dat is het hoofdthema van de artikelen in dit themanummer. Maar wij beseffen vaak te weinig, dat het in die relaties eigenlijk gaat over onze "beeldvorming". Voordat wij het doel van onze projecten kunnen definiëren, is er in ons een proces van beeldvorming actief langs lijnen die ver in onze geschiedenis teruggaan.

Beelden komen en gaan. Zoals muren worden ze opgericht en weer omvergestoten. Beelden van Lenin of Ceausescu; wereld-, mens- en Godsbeelden. Over het opkomen en verdwijnen ervan heeft de theologie op basis van de Schrift iets te zeggen. Immers, zonder tot beeldenstomers te worden, kunnen en moeten we erkennen, dat de Schrift fundamentele vragen stelt bij die beeldvorming. Tegelijk is de theologie zelf steeds doende beelden op te richten en weer als gouden kalveren om te smelten. Deze bundel van artikelen over Europa's hulprelaties met Afrika schildert de complexiteit van het beeldenspel, dat onze relaties beheerst en vërgaande vragen stelt aan onze theologische bezinning.

Ideeën en beelden

Rita Rahman zet de toon haarscherp met een oproep voor vernieuwde vormen van omgang met de partners in Afrika, waarin eerbied voor hun zienswijze centraal moet staan. Opvallend is immers, dat onze politieke en bureaucratische greep op hun doen en laten sterk is toegenomen in een tijd waarin langs andere wegen de erkenning van hun culturele identiteit groeide. Dit impliceert een vreemdende tegenspraak. Is er een mechanisme, dat ons handelen doet afwijken van onze inzichten? Heersen er in ons denkpatroon soms ideeën die afwijken van de beelden waardoor ons handelen wordt gestuurd? Zo ja, is het grootste probleem in onze hulprelaties dan wellicht minder, dat deze te weinig efficiënt zijn bij het behalen van het voorgegeven doel dan dat ze juist veel te doeltreffend zijn in het bevestigen van onze beelden over de bestaande verhoudingen? Oftewel: de vraag is, door welke beeldvorming ons handelen gestuurd wordt en hoe de theologie daarbinnen staat.

1. Hulp dubbel aangevallen

Een nieuw verstaan van elkaars identiteit moet volgens Rahman en Elsie Aye de basis vormen voor een juiste hulpverlening. Zoals bekend, komt die oproep niet onverwacht. In het afgelopen jaar zijn er fundamentele vragen gesteld bij de gang van zaken op het punt van ontwikkelingshulp. Op indringende wijze heeft P. Hoebink de praktijk onder het mes gelegd.¹ Hij laat zien, hoe er naast het humanitaire denken (waarmee hij de "dominee" associeert) een drietal andere motieven de ontwikkelingshulp heeft gestuurd. Het politieke en militaire denken in machtsblokken stond zelf weer in dienst van de economisch-commerciële belangen, zodat hulp vaak meer als smeergeld diende om de toegang tot de grondstoffen en handelsposities te bevorderen. Cijfers over de transacties zijn dan verhelderend over de aard van de ontwikkelingshulp. Maar ook is het belang van de bemiddelaars bij die hulpverlening als maar groter geworden, al naar gelang deze ging verlopen via banken, ontwikkelingsorganisaties en ministeries. Publicitair steunde dit politieke, commerciële en bureaucratische aspect echter in grote mate op een humanitaire argumentatie. En juist die staat nu ter discussie, omdat ze met een beeldvorming gepaard gaat die veel bedenkingen oproept.

Aangevallen inzet

De motieven voor die humanitaire solidariteit worden thans immers aangevallen van twee verschillende kanten, die nauw met elkaar in verband staan. De scherpste kritiek wordt geuit op de oki-noki-mentaliteit (Aalbersberg) die aan zoveel hulpprogramma's een paternalistische tint geeft. Maar onlangs is de hulpverlening ook onder kritiek gekomen, doordat veel media vonden, dat al te naïef steun was verleend aan diverse bevrijdingsbewegingen in hun strijd tegen de politieke en economische

onderdrukking. De strijd in Zimbabwe, in Namibië en in Zuid-Afrika had veel sympathie en steun gekregen; maar nu Mugabe bleek uit te zijn op een éénpartij-stelsel en nu zowel SWAPO als ANC in hun kampen mensenrechten geschonden bleken te hebben, kon schampere kritiek niet uitblijven. Het geeft echter wel te denken, dat Nederland weer eens te klein is, omdat enkele journalisten besluiten, hun minachting te spuien over de steun aan groepen, die – onder de dagelijkse dreiging van dood en verraad – onmenselijk wreed met hun vermeende tegenstanders waren omgegaan. Toch is de vraag nu niet, hoe we ons in de toekomst kunnen vrijwaren tegen zulke 'missers', maar veeleer hoe wij onszelf zien bij de strijd die geleverd moet worden. Zien we ons als ontheven van die strijd in bloed en slijk, als mensen die, met een platonisch geheel van idealen voor ogen, de wereld naar zijn volmaaktheid dirigeren? Van haar kant gaat de Songor-coöperatie anders met de pijn van ontrouw om. Kate Akrofi die haar strijd en de relatie tussen haar dorp en de zoutlagune intens doorleeft, betreurt het verraad van een der leiders diep, maar niet haar eigen inzet of het geld dat ze in de strijd heeft gestoken!

Afhaken

Er is een vorm van streven naar efficiëntie in de hulpverlening die noch tegen falen noch tegen succes bestand is, zoals ons door de christenen uit Zimbabwe wordt getoond. (Dewolf) Religieus leiderschap uit de bevrijdingsstrijd is "op de dorsvloer van het dagelijkse leven" gaan afhaken, omdat het vanuit voorgegeven idealen meende te weten, waarheen de samenleving op weg diende te zijn. Daarbij kon het noch in zichzelf noch in de medemens voldoende vertrouwen opbrengen om verder te zoeken, nadat het eerste succes bevochten en de ruimte ontstaan was voor een eigen inbreng van Afrikanen in nieuwe kerkstructuren.

Knelpunt

Leiderschap wordt hier gedefinieerd vanuit de eigen visie op een wereld van idealen. De christenen van Esizeni voelen scherp aan dat het knelpunt ligt in de eigenaardige taak- en roepingsvisie die onder het westerse denken ligt. En die kan zelfs meeklinken in de lovende uitspraken over Afrika's rijke cultuur en traditie. Zonder de tekst van Sjef Donders zelf te willen betichten van een paternalistische benadering van Afrika, wil ik signaleren, dat bij de eerste presentatie ervan in Breda de reactie bij toehoorders allerminst verschoond was van zo'n roepingsgedachte, als zou het voortaan onze taak zijn om de rijke tradities in Afrika te gaan beschermen als één van de ons in beheer gegeven wonderen Gods.

2. Waken over, waken bij

De tradities bewaren en de eigenheid van Afrikaanse creativiteit beschermen. Alom in missie/zendingskringen klinkt die oproep; tot verbazing van veel buitenstaanders. Gaat het zendelingen dan niet langer om bekeren of beschaving (welvaart) brengen? Een recent symposium was gewijd aan de vraag of missionarissen en antropologen niet lijnrecht tegenover elkaar staan als mensen die de tradities of bestreden of beschermde.² Al eerder heb ik erop gewezen, dat de missie, ondanks haar uitdrukkelijke bekeringsopdracht, gewerkt heeft als een kanaal waarlangs Europa in de 19e eeuw een directe kennis van en respect voor de andere samenlevingen heeft kunnen opbouwen.³ Maar ondanks die langzaam veranderde houding is het zaak te beseffen, dat er juist daarin een constante bleef, die van doen had met het westers zelfbeeld.

Religieus zelfverstaan

Hoewel het voor velen wel duidelijk is, dat de humanitaire argumenten voor onze hulpverlening steunen op diepgewortelde beelden, toch beseff-

fen weinigen, dat het niet zozeer de beelden over de ander (de Afrikaan) zijn die ons denken sturen, maar vooral juist ons zelfbeeld. Hoewel het indringende artikel van Roel Aalbersberg op het eerste gezicht inderdaad over ons beeld van de Afrikaan lijkt te handelen, vraagt het in feite aandacht voor ons zelfverstaan. De vraag is namelijk waarom de oki-noki-mentaliteit in ons denken overheerst. Dat "belangen" daarbij een rol spelen spreekt voor zich. Maar het belang voor de oude koloniale encyclopedie om de Afrikanen af te schilderen als hulpbehoevend en onbeschaafd ligt verder dan het direct politiek-economische veld. Er speelt daar een religieus zelfverstaan mee, dat aan de christenheid thans een serieuze plicht tot zelfonderzoek oplegt.

Beeld van God

Toen de late Middeleeuwen uitmondten in een wereldverkenkende en -veroverende heersersdrang, waarin Noordwest-Europa al snel de leiding nam en die nog steeds verdergaat, werd dat minder gedragen door racistische minachting voor andere volken dan door een typisch zelfbeeld, dat sinds de elfde eeuw gegroeid is vanuit een sterk geïndividualiseerd besef van roeping. Het is bekend dat in het beeld van Afrika door de eeuwen heen veel veranderd is.⁴ Men beseft echter onvoldoende, dat hiermee een eigen zelfverstaan gepaard ging, dat vanuit de christelijke geschriften werd verwoord en waarin steeds sterker de bijbelse uitspraak over de mens als beeld Gods ging domineren. Toegepast op de individuele mens, die zich te verantwoorden had tegenover de Almachtige Rechter, werd "beeld Gods" steeds meer vertaald in termen van capaciteiten en plichten. Door een groeiende greep op de wereld en de verbinding van een toekomst-gerichte visie met de filosofieën van Plato en Aristoteles ging men de menselijke eigenschappen van kennis en vrije

wil steeds meer zien als afschaduwingen Gods en als teken van verantwoordelijkheid voor de (eschatologische) voltooiing van de kosmos.

Gods beeld zijn betekende steeds meer: de waakzame, scheppende en beherende rentmeester zijn over deze wereld en van die opdracht rekening afleggen. Zowel voor de mens zelf als voor de schepping als geheel gold, dat ze schaduw waren van een ideaal, dat "buiten" lag en met veel strijd en moeite gerealiseerd moest worden. Een zware druk kwam op iedere mens te liggen: hij diende zich elke imperfectie in deze wereld aan te rekenen, omdat hij immers beeld Gods en rentmeester van diens schepping was.

Waakzaam beheer

Al dan niet in geseclariseerde vorm werkt dit zelfverstaan nog door en geeft ons de opdracht om te strijden voor een Godsrijk, dat in de toekomst ligt en om te waken over de erfenis die ons is toevertrouwd. Waken over dat erfgoed en creatief strijden om de voltooiing nabij te brengen, zijn eigenschappen die wij de goede mens toeschrijven, de mens die zich richt naar het ideaal dat de Heer hem voorhoudt (al dan niet in de Schrift). De onderwerping en overheersing van de aarde is lang als hoofdtaak geschetst; nu is er meer een nadruk op het waakzame beheer, hetzij van milieu, hetzij van eeuwenoude culturen. Maar ook dit "waken over" lijkt nog vanuit eenzelfde beeldvorming voort te komen. Dit wordt met name duidelijk, als die roeping zich gaat vertalen in de besteding van ons "goede geld". Wee degene die een cent uit geeft aan zaken waarbij vragen gesteld kunnen worden!

Nabije God

Dit soort "waken over" moge wellicht eigen zijn aan een mens die zich concentreert op Gen.1,26-27. Maar zodra "beeld van God" gelezen wordt volgens Gen.9,6 daagt er een ander

inzicht. Meestal wordt God vooral gezien als een grootheid buiten onze wereld, die dient als een ideaal waarop ons beheer van de wereld gericht moet zijn, – het Godsrijk dat wij naderbij moeten brengen via onze sociale, politieke, koloniale, missionaire en humanitaire inzet. Gen.9,6 laat ons God echter verstaan als een realiteit in de wereld. Of anders gezegd, terwijl de christenheid in de laatste eeuwen meer en meer in het teken is gaan staan van Nietzsche's leeuw, – als de figuur die uit onvrede strijdt voor een metafysisch ideaal – blijkt nu, dat juist daardoor een zelfbeeld kon ontstaan dat ons verhinderde, Gods aanwezigheid in het vlees en bloed van mensen te onderkennen. Er wordt thans een echte omkeer in ons zelfverstaan gevraagd, die we met E. Levinas kunnen omschrijven als een omkeer van het "waken over" naar "waken bij".⁵ Een waken dat zich niet beschermend over de ander buigt en daarbij vergeet naar zichzelf te kijken, maar een waakzaamheid die begrijpt, dat de eigenheid van de ander steeds geplaatst is in een strijdvlak met de wereld waarvan wijzelf onderdeel zijn.

3. Oog voor God "Ik ben"

Waar Gen.1 lijkt te spreken over de mens als heerser en producent, daar gebruikt Gen.9 een ander argument om de mens beeld Gods te noemen: de onschendbaarheid van zijn levensbloed. God is het "Ik ben" dat uit de mond van de ander klinkt en dat voor geen enkele prijs gedood of gekleineerd mag worden. De Schrift spreekt ons niet aan op onze leeuwenmoed, die alle gebrekkigheid op aarde wil bevechten, maar veeleer – om nogmaals met Nietzsche te spreken – op het kinderoog dat in staat en bereid is om beelden beelden te laten en alle leven leven te noemen.⁶ Zonder dat er ontkennd kan of mag worden, dat het mensbeeld van Nietzsche's leeuw tot grote prestaties heeft geleid, door zo'n goddelijk

ideaal buiten de wereld na te streven, is het toch nodig de praktische en vooral theologische gebreken te erkennen die tot een koloniseringsdrang en een hautaine taakstelling geleid hebben, zowel in de liberale als in de collectivistische stelsels.

Vervormend invullen

In het interview met Sam Abrahams staat een regel, die wellicht als een schrijf- of vertaalfout kan overkomen, maar die een diepe zin heeft: wie met of zonder geld zending bedrijft blijft sowieso behoren tot de wereld der heidenen. Maar zending, zo zal iedereen antwoorden, kan toch alleen gedaan worden door iemand die bekeerd "kind van het licht" is? Ik versta het zó, dat zending dermate met beeld-vorming verbonden is, dat ze als zodanig steeds het oordeel over zichzelf afroept, als overtreding van het oeroude verbod om beelden te maken en te vereren. Beelden van onszelf, van anderen of van God staan hoe dan ook in een gespannen verhouding tot het geloof in Israëls God, die elke benaming en identificatie afwees en zichzelf aan Mozes openbaarde als "Ik ben". Van die God is de mens een afbeelding, niet door eigenschappen zoals creativiteit of intelligentie, maar enkel door het in verdrukking en (wan)hoop geroepen "Ik ben", waardoor hij zich aan het bestaan hecht, met dezelfde moed die de vervolgte Jezus deed zeggen: alleen geloof in dit "Ik ben" kan toegang tot het heil geven. Inzoverre zending en missie hun beelden oprichten en hun idealen nastreven zijn zij niet "evangeliserend" bezig. Dit is een vreemd dilemma. Weliswaar moeten steeds beelden opgericht worden om de richting te duiden, maar zoals religieuze symbolen, van welke aard ook, behoren ook de idealen van de zending tot het rijk der heidenen (zoals K. Barth onweerlegbaar heeft aangetoond). Dit omdat ze de schreeuw van God "Ik ben" vervormen en zelf gaan invullen wat de behoeftige tot heil strekt, zichzelf

daarbij als beeld Gods plaatsend tussen de roepende en diens "Ik ben".

Ontwikkeling en wereldbeeld

We weten hoezeer projecten voortdurend ertoe neigen een "mentale erosie" te bewerken door stelselmatic de ontvanger te dwingen om zichzelf te wantrouwen. De aanbevelingen over de relatie tussen Afrikaanse en Europese NGO's (in "Image of Africa") wijzen de weg om hier iets aan te doen. Maar die aanbevelingen gaan nauwelijks in op de hoofdzaak die zich aftekent. Immers het beeld van Afrika in het Westen is slechts een derivaat van ons zelfbeeld en van het Godsbeeld dat daarmee gepaard gaat. Dit zal omver moeten, ook al hoeft dat niet te betekenen, dat alles uit de twintig eeuwen christelijke traditie verworpen moet worden. Wat sinds de elfde eeuw ons roepingsbesef is geworden dient grondig herzien; en onze zendingsrelatie met Afrika zal eerst en vooral tot taak moeten hebben, dat westerse mensen wereldbeeld te bevragen. Projecten zullen daarom minder bevroegd moeten worden op hun haalbaarheid of rentabiliteit, of zelfs op de deelname van de doelgroep, maar vooral op hun kritische waarden ten opzichte van het wereldbeeld en het ontwikkelingsmodel dat onder het expansieve koloniale denken gelegen heeft en nog ligt. Elk project dient erop bevroegd te worden, in hoeverre het in staat is de hulpverlener zelf tot een bezinning te brengen op het eigen mens- en maatschappijbeeld. Pas dan is er hoop dat we vanuit een "heidense" zendingstraditie tot een christelijke evangelisering kunnen komen.⁷

W.M.G. Eggen

1. P. Hoebink, Tussen militair, dominee en koopman; hulpbeleid van Westerse Landen. In: *Internationale Spectator* 44 (1990) 3, p.126-139. Zie id., *Geven is nemen: de Nederlandse ontwikkelingshulp aan Tanzania en Sri Lanka*, Nijmegen, 1988.

2. Zie het verslagboek, red. R. Bonsen e.a. *The ambiguity of approach, reflections of anthropology*

gists on their controversial relationship with missionaries. Uitg. Focaal, Nijmegen 1990.

3. W. Eggen: De moeilijke weg terug naar 'de ander'. In: *Wereld en Zending* 15(1986)3, p.228-235. Die ongebruikelijke interpretatie van de missiegeschiedenis is uiteraard niet triomfalistisch bedoeld, alsof de oki-noki-denkbepelden over Afrikanen niet de dominante tendens zouden zijn. In deze spraken missionarissen de goegemeente thuis naar de mond, zeker als het erom ging geld voor hun werk te krijgen! Maar ongemerkt sprak er uit hun toewijding ook een ander verhaal.

4. Zie: F. de Medeiros, *L'Occident et L'Afrique (XIII-XVe siècle)*, Karthala, 1988.

5. *Veiller à* in plaats van *veiller sur*. Het waakzaam zijn bij het voortgaande leven, dat zich niet als een te beheersen ruimte om ons heen bevindt, maar als een steeds onverwachte stem uit het gelaat van de ander tot ons klinkt, is Levinas' hoofdthema, waardoor hij zich meer nog dan een Nietzsche of een Heidegger post-modern opstelt.

6. Een boeiende analyse van Nietzsche's trits kameel-leeuw-kind in hedendaags perspectief geeft I. Bulhof in haar artikel "Over vrede en onvrede" in: *Weerstand tegen vrede* (KTHU-Reeks "Theologie en samenleving") Hilversum, 1984.

7. Het thema van "waken bij de eigenheid van de ander" als het evangelie van de God "Ik ben" wordt verder uitgewerkt in een UTP-katern over evangelisering, thans ter perse.

Drs. W.M.G. Eggen (1942) werd in 1967 priester gewijd als lid van de missiecongregatie SMA. Aan de universiteit van British Columbia te Vancouver in Canada studeerde hij godsdienstwetenschappen en culturele antropologie, afgerond met een M.A. graad. Van 1973-1985 deed hij onderzoeken in de Centraal Afrikaanse Republiek en in Ghana. Sinds 1980 docent aan de UTP te Heerlen. Sinds 1989 secretaris Afrika bij de Nederlandse Missieraad te 's-Hertogenbosch.

Pier Magré

Elkaar kritisch bevragen om bergen te verzetten. Kanttekeningen uit de kring van zendings/missie-organisaties

Christelijk schuldbesef over koloniale overheersing is een loos gebaar zonder recht doen vandaag. Maar fanatisme met de evangelische idealen van een rechtvaardige wereld is een nieuwe vorm van overheersing. Magré bepleit een kritisch delen van ervaringen tussen kerkelijke ontwikkelingsorganisaties en Afrikaanse partners. Experimenten als resultaat ervan roepen dan spanningen op. Eigen bevrijding van mensenwaardige ellende in de Derde Wereld en eigen bevrijding van mensenwaardige overdaad bij ons zijn toetsstenen voor elkaar op weg naar rechtvaardige structuren in de wereld.

1. In eigen huis

We moeten thuis, in "Jeruzalem", beginnen, zegt Sam Abrahams. Verbeter de wereld en begin bij jezelf. Het beeld dat we in bovenstaande artikelen van onszelf krijgen is geen opwekkend beeld. Ik ga hier niet herhalen wat daar zo allemaal over "ons" in het Noorden wordt gezegd. We weten het wel en het is iedere keer weer schokkend om het je te realiseren, diep schokkend. Het ergste vind ik altijd, dat het nog steeds doorgaat. "Op de keper beschouwd is het Zuiden donor van het Noorden" ...! We hebben ook nog wel eens iets goed gedaan, gelukkig! Maar dat ontnemt het vorenstaande zijn schokkende werking niet.

"De hulpverlening heeft de organisaties in het Noorden te lang afgehouden van strijd voor gerechtigheid en voor een nieuwe internationale sociale en economische orde", stelt Frank Rwakabwohe. Die strijd moet m.i. thuis gevoerd worden. Dat is in het eigen land, immers onze zendings-

en missie-organen zijn functies van onze nationale kerken.

Schuld

Maar daaraan gaat vooraf, het onder de ogen zien van onze schuld. We moeten daarbij niets ontkennen of verontschuldigen. (R. Rahman) We moeten ook niet gaan onderscheiden binnen onze wereld tussen zij en wij. Handel en industrie, de politiek enerzijds en wij van de kerk anderzijds.

Er is hier sprake van onze collectieve schuld in het Noorden. Net zo min als je de individuele soldaat of werknemer bij een wapenfabriek of multinational individuele schuld mag aanwrijven, mag je sommigen van deze collectieve schuld vrij spreken.

Dat is wel even een ander zelfbeeld dan dat wat we oproepen door ons beeld van "de domme, wilde en hulpeloze Afrikaan". (R. Aalbersberg) Dit bewust op te roepen beeld gaat er echter niet zomaar in. Er bestaat veel afweer zoals er van nature afweer is tegen schuld.

Onrecht

Toch zouden we in de kerk daarmee beter raad moeten weten dan blijkt. Het probleem is natuurlijk dat schuldvergeving onvermijdelijk gepaard behoort te gaan met bekering. Daar zitten we weer bij de strijd. Als immers de schuld collectief is, dan zal de bekering dat ook moeten zijn. Zelf tot bekering komen is al niet eenvoudig. Onze samenleving tot omkeer brengen zal een hevige strijd zijn.

Van het Kairos-document hebben we geleerd, dat het zinloos is om van vergeving en verzoening te spreken als het onrecht niet wordt weggedaan. Het is ook duidelijk, dat wij onszelf niet kunnen vergeven, maar dat ons vergeven moet worden door hen tegen wie wij hebben gezondigd... en nog zondigen. Dezen, zo is wel enige malen gebleken, stellen niet zo zeer prijs op openbare schuldbelijdenissen, als wel op structurele veranderingen in onze economie en onze hele houding tegenover hen, die hun ruimte geven. Ze moeten weer kunnen ademen.

Hemelhoge bergen van problemen rijzen nu op. Het materiaal waaruit deze bergen zijn samengesteld heet wereldhandelsstructuren, wereldgeldhandel, IMF, Wereldbank, het beeld van de Afrikaan dat de noorderlingen en hun media uitzaaien, en wat heb je nog meer: vragen naar de ethische en sociale verantwoordelijkheid van bedrijven, naar het doel van handel.

Bergen verzetten?

Verzetten is een heel groot woord in dit verband. Maar kunnen we doorgaan en doen alsof onze neus bloedt? Nee! We moeten met deze problematiek echt aan de gang. Gelukkig zijn er al velen mee bezig, al zal het op veel grotere schaal moeten gebeuren. We zullen ons niet door onze drukke bezigheden in verband met ons dagelijkse routinematige hulpverleningswerk mogen laten afhouden van deze strijd.

Hoe zijn we daar mee bezig? De Raad

van Kerken van Afrika heeft ons tijdens de vijfde algemene vergadering in Lomé opgeroepen om de wortels van het onrecht op wereldschaal, voor zover die bij ons liggen, niet alleen bloot te leggen, maar onze mensen daarvan ook te doordringen, opdat er een draagvlak kome voor politieke verandering. Tijdens de volgende algemene vergadering worden we uitgenodigd om verslag uit te brengen van onze activiteiten en de resultaten ervan.

De werelddiakonale en missionaire activiteiten van de kerken proberen er wat aan te doen. Het schuldenvraagstuk is in verschillende kaders aan de orde gesteld en dat gaat door. Ook het beleid van het IMF, de Wereldbank en de banken wordt kritisch bevestigd. Allerlei alternatieve mogelijkheden voor beleggen, sparen, koopgedrag zijn "op de markt" gebracht. We hebben ons aangesloten bij en verbonden met niet-kerkelijke organisaties die dit soort zaken ook nastreven. Onze activiteit en creativiteit zal nog verder ontwikkeld moeten worden om echt iets te kunnen bereiken. Er zal nog meer gestudeerd moeten worden en er zullen meer bondgenoten gevonden moeten worden, met name in de wereld van handel, bankwezen en politiek. Lobby-activiteiten moeten worden ontwikkeld, terzake kundig en strategisch slim.

Geen fanatisme en verlamming

Als iemand dit zo zegt gaan er direct allerlei rode lampjes branden. De gevaren van drammen, fanatisme, farizeïsme en zelfs totalitarisme doemen op. Het verheffen van idealen tot systemen is ons in de geschiedenis slecht bekomen. Het in de gaten houden van deze spoken en ze tijdig onschadelijk maken zal dus een integraal deel van de strijd moeten uitmaken.

Er is nog meer. Somberheid bedreigt velen van ons, zelfs depressiviteit bij een dergelijke immense taak. Hoe houden we de moed erin?

We hebben wel een hele lange adem nodig. We moeten realistisch zijn zonder onze idealen en hoop te verliezen. Met de illusie dat wij een betere wereld tot stand kunnen brengen komen we niet verder, zeggen velen. Dit leidt alleen maar tot teleurstelling en *défaitisme* op den duur. Ik stel daar tegenover zonder dit te ontkennen, dat we toch minstens moeten kunnen hopen, dat hier en daar zodanige verbeteringen zullen kunnen worden bewerkstelligd, dat groepen mensen meer ruimte en adem krijgen. Dat dit kan, leert de geschiedenis ook.

Uitleven van het verhaal

Sam Abraham stelt, dat hij in plaats van zending liever de term "getuige-zijn" gebruikt. Dat houdt in, er op te rekenen, gelijkgeschakeld te worden met de gekruisigde en alle risico – en belofte? – die daarmee gepaard gaat.

In een reactie op de herderlijke brief van de katholieke bisschoppen in de USA "*Economic justice for all*", heeft Timothy F. Sedgwick er kritiek op, dat "het christelijk geloof wordt verstaan als een moreel ideaal... zo wordt de roeping van het christelijk leven, in dit ideaal te delen en aan de verwerkelijking ervan te werken in deze wereld. Het christelijk geloof houdt daarom de belofte in dat het ideaal niet ijdel is". Deze opvatting versimpelt de zaak waarvoor we staan, meent hij. "De kerk van het christelijk geloof is de ervaring van de genade, van het leven zelf als genade... de beweging van de zonde naar de gerechtigheid is de beweging van de ziel, weg van het bezig zijn met zichzelf – van opgaan in jezelf, zelfverdediging, zelfgerechtigheid – naar het aanvaarden van de genade en daarbij de schepping omhelzen... Beking en verlossing zijn absoluut gegeven – in plaats van afhankelijk van hun verwerkelijking in of buiten de geschiedenis – ook al moeten ze voortdurend worden toegeëigend in geloof, hoop en liefde...

De zending van de kerk is niet afhankelijk van de verwerkelijking van een moreel ideaal, maar wordt vervuld door het proclameren van het verhaal van Jezus Christus, omdat dit het verhaal van God is dat verzoening bewerkst... Het vertellen van dat verhaal kan nooit worden losgemaakt van het uitleven van het verhaal in de wereld, zodat van het geloof wordt getuigd en het wordt verdiept en op deze manier geproclameerd en bewerkt in deze wereld".¹ Het doet me denken aan een versregel van een van de liederen van Huub Oosterhuis: "...en die in weelde zwelgen en van niets weten, wie zal hen naar gerechtigheid doen verlangen?" Misschien wordt hier iets gezegd waar we in de strijd tegen de teleurstelling en de somberheid iets aan kunnen hebben.

Bevrijding naar armoede

Naar aanleiding van Shirley Dewolf's verhaal: het unieke van onze situatie in het Noorden vergeleken met die in de Derde Wereld en die van de bijbelse tijden, is de mate van onze materiële welstand en de mate van de spreiding ervan in onze maatschappij. Het Evangelie van bevrijding klinkt anders bij ons. Elders is bevrijding van armoede geïmpliceerd. Is een van de consequenties van het Evangelie voor ons niet materiële achteruitgang? Realiseren we ons dat voldoende? Voelen onze mensen dat onbewust aan en lopen ze daarom gemakkelijker weg, verliezen ze zich in theo(en ander)logische haarkloverijen? Weten we daarom niet zo goed, hoe een "bevrijdings-theologie voor het Noorden" eruit moet zien, en beperken we ons ertoe te constateren, dat die het elders zo goed doen?

"Wat moeten wij in de kringen van zendings- en missieorganisaties met de gegevens van de voorgaande artikelen?" We zullen de aangeduide strijd aan moeten gaan, er tijd voor maken en er veel energie in steken. We zullen onze kerken, maar ook on-

ze organisaties en onszelf, kritisch moeten bevragen op ons "getuige-zijn". Met name onze levensstijl, thuis en in onze kantoren, als uitbeelding van het verhaal, zal kritisch onder de loupe genomen moeten worden.

2. De relaties Noord-Zuid

"We moeten onze relaties schonen in het licht van de bewustwording van een geschiedenis van vernedering en bedrog, die tot een diepe kloof heeft geleid", zegt R. Rahman.

Ik denk dat er reden is om opnieuw en fundamenteel kritisch te kijken naar het beeld dat wijzelf hebben van "de Afrikaan" en met name dat beeld dat we onbewust (?) doorgeven. Hoe diep fnuikend het beeld is dat onze vaders en moeders en wijzelf erin gebracht hebben en dat door veel Afrikanen is geïnterioriseerd, is duidelijk. De wijze waarop in onze kringen nog vaak wordt gesproken over "de Afrikaan" is echt toe aan herziening. De vrucht van een schoningsoperatie in deze kan zijn, dat een groter respect onze relaties zal gaan beheersen; respect voor andere zienswijzen, andere waarden, andere prioriteiten. Daarmee zal er ruimte kunnen komen voor wat we theoretisch zo belangrijk vinden "selfdevelopment": de ontwikkeling van "het vermogen van mensen in een gemeenschap om hun eigen materiële en immateriële situatie te verbeteren". (Elsie Ayeh) Dat materiële vooruitgang van Afrika ook in deze van groot belang is, blijkt uit het voorbeeld van de verandering van beeld dat "de Japanner" in de laatste decennia bij ons heeft ondergaan.

Attitude

We moeten onze relaties uiteraard altijd kritisch bekijken, evenals onszelf. De criteria daarvoor zijn belangrijk en worden onder andere bepaald door het beeld dat we bij ons hebben van de anderen. Maar we kunnen niet op iedere wind van ons (snel) veranderend inzicht weer nieuwe partners

kiezen. Het zal er vooral om gaan, binnen de bestaande relaties tot een andere "attitude" te komen. Wederzijds vertrouwen moet daaruit groeien. "Control" en ook "remote control" zullen uit de relaties verdwijnen, althans in die zin dat zij – eenzijdig – door ons worden gecontroleerd en dat dus proberen te ontduiken.

"Transparency and accountability" zullen wel hoog gehouden moeten worden. Het inzicht van de noodzaak ervan en de roep erom zijn aanwezig in Afrika. Dat kan worden versterkt. Tegelijkertijd zullen deze zaken er waarschijnlijk bij hen anders uitzien dan bij ons, vanwege andere waarden, zoals de verplichtingen tegenover familie en andere verwanten, omdat het (over)leven van de groep een waarde en plicht is waar je niet omheen kunt. Hoe zich dat zal moeten verhouden tot de waarde en de noodzaak van de efficiëntie zullen zij moeten uitmaken.

Verantwoordelijkheden

In bepaalde moeilijke situaties heeft het mij geholpen om onderscheid te maken tussen eerste en tweede verantwoordelijkheid. De eerste verantwoordelijkheid voor wat daar gebeurt ligt bij hen. Voorzover zij die verantwoordelijkheid realiseren en gestalte geven kunnen wij ook gestalte geven aan onze tweede verantwoordelijkheid. Kunnen zij het daar niet, dan – zo lijkt het mij – is ook onze verantwoordelijkheid verlamd. Het lijkt eenvoudiger dan het is. Dat blijkt als we zouden stellen: de eerste verantwoordelijkheid voor wat er gebeurt met het geld dat wij voor hen beschikbaar hebben, ligt bij hen!

Voetangels

Onze macht ligt onder andere, maar voor een belangrijk stuk, in het al of niet beschikbaar stellen van geld. Dat gebeurt naar onze inzichten, naar ons beleid. Het delen van onze macht zal dus moeten inhouden: inspraak in ons beleid, invloed op de vorming van onze inzichten, kortom gedach-

tenwisseling op basis van respect en waardering. Beiderzijds zullen we dat respect en die waardering moeten verwerven in wat we samen bespreken en doen. Ieder die dagelijks over deze dingen nadenkt, weet hoeveel voetangels en klemmen op deze weg zitten. Het mag ons – aan beide zijden – er niet van weerhouden om deze weg te gaan, door schade en schande wijsheid lerend. (Het zal overigens ook veel werk betekenen van uitleg en motivatie van onze achterbannen, kerkvolk, regering, waar men er zo dol op is om "eigen" projecten te "hebben").

Praktijk

In concreto proberen wij – de Presbyterian Church of Ghana en haar partners die jaarlijks bijeenkomen in het zogeheten Ghana-committee – zoiets met het kerkelijk medisch werk in Ghana. Op grond van de bevindingen van een internationaal team, dat de gezondheidszorg en de plaats daarin van het kerkelijk medisch werk in kaart heeft gebracht, proberen we nu zover te komen, dat de kerk daar een goede beheersstructuur kan opbouwen om zelf geheel verantwoordelijk te kunnen zijn. Het bleek dat nog altijd veel van die verantwoordelijkheid werd overgelaten aan de "expatriates" en op een plaats waar de zorg voorbeeldig vorm kreeg er helemaal geen inheemse beheersstructuur was. Het bleek ook, dat het in de huidige economische toestand onmogelijk is om van de gezondheidszorg daar te vragen zelf voor de lopende kosten te zorgen, laat staan voor onderhouds- en vervangingskosten, tenzij de prijzen worden verhoogd of de kwaliteit verminderd. Wij trekken daaruit de consequenties, dat wij vanuit het Noorden dus moeten zorgen voor een deel van de lopende kosten, een deel van het structurele tekort zullen moeten dragen. Tegelijkertijd werken we er samen aan, dat tekort zo mogelijk tot nul te reduceren. Bij de partners stuitte deze opvatting op het tot nu gevolgde

beleid – wel wordt bijgedragen aan investeringen en vernieuwbouw, niet aan onderhoud(!) – en op de grote vrees, dat zo'n proefpolder een precedentwerking gaat krijgen... en waar blijven we als zoiets in heel Afrika nodig zal blijken te zijn. Ja, waar zullen wij blijven en zij? Ik weet het nu ook niet, maar vind dit uitproberen in Ghana een interessante poging om tot gezamenlijk plannen en verantwoordelijk-zijn te komen.

Te veel partners?

Mogelijke consequenties van het genoemde experiment overziende, komt de vraag op of we wel zoveel partners kunnen/moeten hebben als nu vaak het geval is. Wat zit er precies achter onze behoefte, in zoveel landen werkzaam te willen zijn? Vlucht in de breedte om niet in de diepte te hoeven? Kruipt ons imperialistische bloed toch nog waar het niet kan gaan? Zijn we bang door een te sterke band en te grote financiële inbreng al te dominant te worden in een relatie? Dat is niet ondenkbeeldig, maar zou een te dominante positie niet anders te ondervangen zijn? Zouden de kerken en organisaties in Afrika ook niet gediend zijn met minder partners en dus minder correspondentie? Ik denk van wel. Maar misschien kunnen ze dan ook minder partijen tegen elkaar uitspelen en zo enige macht behouden? Is dat een wenselijke sfeer? Veel relaties ontstaan natuurlijk door min of meer toevallige contacten en het inzicht dat de nood overal zo groot is.

Uitgezonden

Ik wil graag nog iets zeggen over de rol van uitgezonden. "Er zijn goed begrijpenden en onbruikbaren (!)", zegt Ayeh. "Oversympathetics" zijn eigenlijk ook niet goed bruikbaar. Waar gaat het om? Om de relatie van mens tot mens, waartussen zich geen telex of telefax moet wringen. Het gaat om een rol als die van een katalysator in een scheikundig proces: deze bevordert het proces. Maar

ook dit beeld gaat mank, want – in tegenstelling tot de katalysator die zelf niet verandert – moet de uitgezondene bereid zijn zelf "van identiteit" (!) te veranderen. Dat is nog weer even anders dan eigen identiteit bewaren of vinden! Ik denk, dat Ayeh enig recht heeft van spreken in zoverre zijzelf, een zuiderlinge binnen Ghana, in het noorden van Ghana als een "uitgezondene", als een vreemdelinge, werkt en als katalysator of beter "enabler" werkt.² Zij moet ook zoiets waarmaken en ervaart ook hoe wij, vragenderwijs, ogen kunnen helpen opengaan.

Geen assistentie

Ik denk dat het beter zal zijn wanneer uitgezondenen, over en weer, niet meer in eerste instantie uitgaan onder de noemer van assistentie. Liever zie ik ze gaan en komen om diepergaande werk- en levenservaring in elkaars werelden op te doen. Deze ver-

schillen immers zo sterk van elkaar, dat we over en weer mensen nodig hebben om de signalen uit die andere wereld voor ons te vertalen. Ze kunnen dat alleen op basis van een diepergaande ervaringskennis daar/hier opgedaan. Kortere uitwisselingen en bezoeken wil ik daarmee bepaald niet uitsluiten als nutteloos.

1. In: "*Prophetic visions and economic realities*", edited by Charles R. Strain, Grand Rapids, Michigan 1989.

2. In dit verband is het interessant, de scriptie van E. Ayeh voor het postgraduate diploma aan het Institute for Social Studies (ISS) te Den Haag te lezen: "*Participation as a strategy and its effect on the adoption of innovations. A study of women in the Bawku East Area of Ghana*", 1990. Aanwezig in de bibliotheek van de Raad voor de Zending van de Ned. Hervormde Kerk, Oegstgeest.

P. Magré (56) is sinds 1982 Afrika-secretaris bij de Raad voor de Zending van de Nederlandse Hervormde Kerk. Hij werkte van 1963-1972 in Kameroen als zendingspredikant in het kader van de Eglise Evangélique du Cameroun en van 1972-1982 als wijkpredikant in Schiedam-Noord (Kethel).

Kroniek De Wereldconvocatie in Seoul Mislukking en/of nieuw begin?

- Hoogtepunt** Van 6 - 12 maart vond in Seoul de wereldconvocatie over "Gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping" plaats die het (voorlopige?) hoogtepunt moest vormen van het conciliair proces.
In veel perspublicaties, zeker in Nederland en Duitsland, is het woord mislukking opgedoken.
Nederlandse afgevaardigden dachten daar soms anders over: "geen zweem van mislukking" (Wim van der Zee volgens Trouw); "onzin dat Seoul mislukt is" (Laurens Hogenbrink in Hervormd Nederland). Omdat ik vanuit een pers-invalshoek in Seoul aanwezig was en mij als lid van de Stuurgroep van het conciliair proces ook nauw met de gedelegeerden verbonden voel, wil ik op beide lijnen wat doordenken.
- Dialectiek** In het christendom en vanuit het christelijk geloof is er een ingewikkelde dialectiek van "succes" en "mislukking". Successen kunnen hier mislukkingen zijn, bijvoorbeeld omdat triomfalisme zich moeilijk verdraagt met het christelijk geloof. En mislukking kan vanuit het geloof moeilijk anders zijn dan de uitdaging tot een nieuw begin.
- Verbond** De wereldconvocatie was een oecumenische bijeenkomst met het duidelijke doel om vanuit de gehele christenheid een woord te spreken "dat de wereld wel moest horen", (naar een woord van Bonhoeffer). En om aan het eind van de conciliaire weg van gebed, beraad en bezinning tot een verbondssluiting te komen. Een verbond om aan te geven, dat de kerken zich wat betreft vrede, gerechtigheid en heelheid van de schepping verplichten om "meer dan het gewone" te doen.
- Model** Dat doel is duidelijk niet bereikt. Om de rooms-katholieke kerk maar ook om de oosterse orthodoxe kerken mee te krijgen, verdween het woord "conciliair" en daarmee ook het woord "proces" (wat een doelgerichtheid impliceert) naar de achtergrond. Het Vaticaan had slechts 18 "consultants" afgevaardigd en wilde zich verder niet binden. Overigens waren ook de protestantse gedelegeerden meer op persoonlijke titel aanwezig en konden ze hun kerk niet binden. Wie zich uitspreekt voor een verbondssluiting moet bij thuiskomst proberen zijn of haar kerk daarin mee te krijgen en er warm voor te maken. Het zou voor de rooms-katholieke kerk en voor r-k organisaties als Pax Christi en Justitia et Pax een uitdagend model kunnen zijn, dat de hervernieuwing ten goede komt. Het overstijgt het diplomatieke ten gunste van het profetische.
- Te westers** Aan de voorbereiding had ook van de kant van de Wereldraad het een en ander ontbroken. Over het algemeen was het "Zuiden" pas laat bij het proces betrokken geraakt. Gelukkig hadden veel vrouwengroepen hier het voortouw genomen. In de voorbereiding leek het Europese aandeel, en de belangrijke impuls van Bazel, bewust naar de achtergrond gedrongen om het "Zuiden" niet verder te vervreemden. Aan het, overigens veel te uitgebreide, voorbereidingsdocument had een breed samengestelde groep gewerkt. Dat het stuk toch te

sterk westers theologisch overkwam, had te maken met het feit dat een oecumenische eenheidstaal overheerste die weinig ruimte liet voor contextuele nuanceringen.

Sommigen zullen in deze taal (soms jargon) al te veel de invloed van bevrijdingstheologie ontwaren, bijvoorbeeld in de nadruk op de prioriteit van de armen, of er teveel "noordelijke" schuldbelijdenissen in terug vinden.

Anderen, zoals de wereld van veel Derde Wereld volken, herkennen zich er niet in, omdat het, zoals een Noord Amerikaanse Indiaanse theoloog het uitdrukte, te vol is van "gerechtigheids-taal" en te weinig een uitgangspunt neemt in een scheppingstheologie die mens en natuur verbindt.

Begrippen

Door de veranderingen in Oost-Europa wordt het nog moeilijker om te begrijpen, wat begrippen als gerechtigheid en vrede konkreet voor verschillende groepen en volkeren betekenen. Blijft in het woord "gerechtigheid" een socialistisch ideaal meeklinken of valt het samen met een georiënteerde markt economie? Soms merkte ik, hoe men het op gaf om nog te communiceren. Zoals een Filippijnse vrouw die ik diep teleurgesteld aantrof omdat haar protest tegen een volgens haar te gemakkelijk belijden van geweldloosheid om reglementaire redenen niet meer gehoord kon worden.

Opgave

De Wereldraad staat de komende jaren voor de grote opgave om met alle erkenning van contextualiteit toch naar onderling verstaan en consensus te blijven streven. Daarvoor is waarschijnlijk een geheel andere manier van voorbereiden en vergaderen nodig. Er zal gestudeerd moeten worden op methoden voor interculturele communicatie en naar een vergader-techniek en reglement die zoveel mogelijk stemmen tot hun recht doen komen.

Luisteren

Het "Noorden" zal nog zorgvuldiger moeten luisteren naar het "Zuiden", mannen naar vrouwen en sociale activisten naar inheemse volkeren. Misschien moet ook erkend worden, dat bepaalde kerkleiders uit Zuid, Noord en Oost meer met elkaar gemeen hebben, zoals ook basis-georiënteerde afgevaardigden onderling meer gemeen hebben dan hen scheidt.

De Wereldraad heeft niet alleen de context van de verschillende werelddelen erkend, maar ook de belangen van groepen. De risico's die daarmee verbonden zijn moeten echter ook worden erkend. Er kan een geïnstitutionaliseerde rivaliteit ontstaan waarin men, vanuit zeer goede motieven, wil scoren, zonder zich af te vragen of de "anderen" het ook innerlijk geaccepteerd hebben. Dit is waarschijnlijk een van de redenen waarom zoveel oecumenische uitspraken papier blijven.

Vernieuwing

Als de oecumene deze vragen durft aan te gaan in een tijd van grote historische veranderingen en daarbij de goede communicatievormen weet te vinden, zal dit de noodzakelijke vernieuwing van de oecumene bevorderen. De nieuwe vragen liggen er. Als de evaluaties van Seoel dat achteraf duidelijk maken, kan deze conferentie als belangrijk – en in die zin als een succes – de geschiedenis ingaan. Dat het mogelijk is om grensoverschrijdende visies te beantwoorden, bewees Frank Chikane in zijn indrukwekkende openingstoespraak. Hij ging

Discussie

daarbij ook in op de grote historische veranderingen. In sommige opzichten lijkt het conciliair proces door de geschiedenis ingehaald, zoals wat betreft de enorme dreiging van kernwapens in een wapenwedloop tussen Oost en West. De nieuwe situatie en verhoudingen vragen om een nieuwe plaatsbepaling van de kerken die alleen kan voortkomen uit een open discussie. Als het conciliair proces daarop inspeelt en zich ook flexibel door de gang van de geschiedenis laat bepalen, is het een onmisbaar oecumenisch instrument.

H. Schraevande

Het Derde Oog Afscheidscollege van prof.dr. Arnulf Camps

Nijmegen

In een bomvolle aula van de Katholieke Universiteit Nijmegen gaf dr. Arnulf Camps o.f.m. op 16 maart, na 28 jaren hoogleraar-
schap in de missiologie zijn afscheidscollege "Het Derde Oog. Van een theologie in Azië naar een Aziatische theologie".

Domein

Het begrip Derde Oog komt van de Taiwanese theoloog Choan-Seng Song. In het betoog van Camps is het van centrale betekenis. De bijbel is het verhaal van Gods pogen om het menselijk hart terug te winnen. God lijdt aan het verlies van de menselijke liefde en God blijft liefdevol proberen die oorspronkelijke liefde te herstellen. Deze liefde culmineert in het Kruis. Indien theologie ergens op moet inhaken, dan is het op deze liefde. In de tweeduizend jaar christendom hebben westerse theologen dit gegeven echter maar zeer partiëel uitgewerkt. Hun twee ogen keken alleen maar naar wat er gebeurd was binnen het door henzelf ingeperkte domein van het christendom. Zij bemerkten niet, dat God ook buiten dat domein en vooral in Azië, de bakermat van alle wereldgodsdiensten, altijd op zoek is geweest en nog is naar dat verloren hart.

Derde Oog

Om dit te begrijpen hebben theologen een Derde Oog nodig, namelijk het vermogen om de betekenis, die ligt onder de oppervlakte van de dingen en de verschijnselen, te kunnen waarnemen en begrijpen, de erkenning dat andere godsdiensten werkelijk een eigen soteriologie bezitten of dat het geheim van de verlossing zich zeker ook in de grote godsdiensten voltrekt. We moeten niet vanuit de in het Westen geïnterpreteerde verlossingsleer toenadering zoeken tot de Aziatische verlossingsleren. Voor Aziatische theologen zijn de Aziatische verlossingsleren de eerste kennisbron en daarvan uitgaande wordt de vraag gesteld: welke is de betekenis van Gods verhaal in de bijbel, eventueel zoals geïnterpreteerd door westerse theologen.

Vanuit Azië komt ook een Derde Reformatie of ecclesiologische revolutie op, waarin ons een hervonden heelheid en harmonie in ons bestaan wordt voorgehouden en waarin godsdienst en vrijwillige armoede en onthechting bevrijding en menswaardig leven geven.

Dialogoog

Tegen deze achtergrond van wat het Derde Oog ontdekt en van wat de Derde Reformatie hoopt te brengen, gaf Camps een aantal karakteristieken van de Aziatische theologieën. Het gaat om een drievoudige dialoog. Ervaring gaat vooraf aan dialoog. Dialoog moet altijd een dialoog van het leven zijn, drievoudig, met de godsdiensten, met de armen en met de cultuur. In deze dialoog met het leven beleeft de christen zijn of haar missionaire identiteit. Past daarbij het belaste woord missie nog wel,

Incarnatie

Men wijst een beperkte inculturatie af, die vertwijfelde poging, aan de kerk een Aziatische façade te geven. De lokale kerk moet uitgangspunt zijn. Men spreekt liever van incarnatie. Dit kan niet zonder interreligieuze dialoog, zonder contact met de levenswijze van het volk, zonder deelname aan de strijd van het volk voor gerechtigheid en boven alles zonder een creatief beleven van de boodschap van het Koninkrijk.

Dubbele loyaliteit

Het gaat om een dubbele loyaliteit. Binnen het Aziatische denken vanuit een en-en houding, van een veelsortige, tegenstrijdige waarheid, wordt een eigen theologie van de godsdiensten ontwikkeld. Het gaat niet om ware en valse godsdiensten, om een christendom als vervulling van de andere godsdiensten. Het verschijnsel godsdienst is een samenspel tussen de vrijheid van God die roept en de menselijke persoon die in gemeenschap antwoord geeft. Dit geldt voor alle godsdiensten, van het begin tot aan de voltooiing van de wereld. Daarom is er een heilsmogelijkheid binnen alle godsdiensten, daarom zijn de geschriften van alle godsdiensten heilig, daarom zijn de stichters, zieners en profeten van alle godsdiensten leiders op de weg van de mens naar verlichting, verlossing, bevrijding of eenwording. Des te sterker wordt dan de vraag naar de juiste inhoud van absolute of uniciteit. Met deze vraag worden christenen, moslims, hindoes en boeddhisten gelijkelijk geconfronteerd. Aziatische theologen trekken geen rigoreuze grenzen tussen de godsdiensten. In de feitelijke religieus-pluralistische situatie openbaart God, het Absolute of het Goddelijke zich aan mensen. Noch relativisme, noch fundamentalisme hebben toekomst. Dat heeft wel de houding van dubbele loyaliteit. De Aziatische christen hoort, met behoud van eigen identiteit, thuis binnen de eigen cultuur en godsdienst.

Uitdaging

Deze visies van Aziatische theologen betekenen ook een opgave en uitdaging aan de lokale kerken en theologieën in het Westen. Theologie is per definitie contextueel en eenvoudige terugkoppeling van ginds naar hier kan niet. De opgave van een dubbele loyaliteit bestaat ook bij ons, nu in Europa ook een religieus-pluriforme situatie is ontstaan. Steeds vaker kunnen wij mensen ontmoeten die tegelijk christen en boeddhist, christen en taoïst, christen en hindoe of christen en volgeling van een nieuwe godsdienst willen zijn. Dit is geen naïeve houding, maar een teken van oecumenische praxis. In theologische kringen en bij kerkelijke leiders heeft men er moeite mee. Het gaat niet om syncretisme of het ontkennen van verschillen, maar of men een dialogische dialoog wil, waarin ik zelf mij bekeer tot een uiterste poging de ander van binnenuit

te verstaan en waarin ik mijn eigen geloof veel dieper ga doorgronden en beleven. Dan wordt missie zinvol voor alle godsdiensten.

Discussie

Dit afscheidscollege van Camps riep tijdens de drukke receptie na afloop al pittige discussies op. Het zijn niet de slechtste discussies die opgebloeid zijn tijdens zulke gevarieerde bijeenkomsten als recepties. Camps zal het zeker welkom zijn, als de discussies ook in de kolommen van *Wereld en Zending* worden voortgezet.

A. Kramer

Via de Derde Wereld naar één wereld. Afscheidscollege van dr. Julio de Santa Ana

Amsterdam

Dr. Julio de Santa Ana hield op 23 maart zijn afscheidsrede aan de VU te Amsterdam. Drie jaar lang was hij bijzonder hoogleraar op de leerstoel Gerechtigheid en Bevrijding, vanwege de Stichting Dom Helder Camara Leerstoel. Hieronder volgt een korte impressie.

UNCTAD

Na de hoopvolle gebeurtenissen van de jaren zestig (UNCTAD) is de communicatie tussen de Westerse en de Derde Wereld slecht verlopen. De Derde Wereld werd gedwongen om accoord te gaan met een politiek die uiteindelijk betekende om af te zien van het recht op zelfbeschikking. Een Nieuwe Internationale Economische Orde is er nooit gekomen. De toenadering tussen Oost- en West-Europa is niet genoeg om een nieuwe, inclusieve wereldgemeenschap te vormen.

Vier zaken

Het is een kwestie van interpretatie. Twee denkwijzen staan tegenover elkaar. Een wordt geformuleerd vanaf een positie van macht, terwijl de ander de claims en de potentiële macht van de armen in de geschiedenis in beschouwing neemt. Volgens velen bevindt de wereld zich in een proces van eenwording. Sommigen spreken al over de definitieve overwinning van de culturele krachten van het Westen in de wereldgeschiedenis, waarbij ze wijzen op de bijna universele aantrekkingskracht van de ideologie van de "vrije markt". Toch zijn er vier zaken waar zij geen rekening mee houden: 1. de markt is een plaats van enorme ongelijkheid en daarom is het spreken over een proces van eenwording een simplificatie van de werkelijkheid; 2. de "wealth of nations" van het liberale model staat in schril contrast tot de behoefte aan offers van dit model, zoals de buitenlandse schuld; 3. de wereldhandel is na vijf eeuwen verschoven van de Atlantische invloedssfeer naar de Pacific en de komst van Azië op dit toneel vraagt om een nieuwe synthese; 4. de ideologie van de "vrije markt" draagt een sterk religieus karakter, dat laat zien dat de markt tot een afgod is geworden en is geperverteerd, waarbij de armen zijn geworden tot zondebok van de rijken.

Onderkant

Nauw verbonden met dit proces van eenwording is het perspectief van de onderkant van de geschiedenis. De mensen die gemarginaliseerd worden, kunnen niet deelnemen aan die

markt. Zij moeten andere wegen zoeken om hun identiteit uit te drukken, op symbolische en metaforische wijzen. Drie van die manieren zijn:

1. In het marktsysteem benadrukt men snelle informatie-uitwisseling, maar mensen en culturen worden gereduceerd tot koopwaar of objecten. Het opzetten van netwerken van communicatie in de vorm van bewegingen en organisaties, nationaal en internationaal, beoogt een wezenlijker vorm van uitwisseling. Mensen kunnen er delen met elkaar op een meer persoonlijke manier, in dialoog en solidariteit.

2. De overheersende logica van de markt is die van de instrumentele rede. Maar men heeft er geen oog voor niet-geplande effecten van het handelen. Tegen deze achtergrond kan men de zogenaamde "terugkeer naar religieuze symbolen en waarden" verstaan, die in sommige gevallen belangrijke politieke processen in het recente verleden heeft beïnvloed. Het is niet zomaar een reactionaire beweging. Het is bovenal een daad van zelfbewustzijn en een bevestiging van eigen waarden.

3. Op de markt is sprake van een dodelijk realisme. Maar de volken van de Derde Wereld zijn hardnekkige dromers. In het beoefenen van de "utopische rede" introduceren de armen het onverwachte: nieuwe krachten in de geschiedenis, die kunnen zijn als het zuurdesem dat het hele brood doordringt.

De ene wereld die we willen bouwen zal niet het resultaat zijn van een proces van eenwording rond een hegemonistische en homogene cultuur. Integendeel, zij zal de vrucht zijn van intensieve wederzijdse culturele betrekkingen.

Vernieuwing

De geschiedenis heeft laten zien dat een vernieuwing van de sociale werkelijkheid simpelweg niet kan zonder een zekere mate van creatieve wanorde, zonder een breuk met de bestaande sociale orde. Als daarvoor geen ruimte wordt gegeven in een samenleving, dan kan dat omslaan in vernietigingsdrang. De ongeregelheden van de volken van de Derde Wereld (chaotische metropolen, bevolkingsgroei, hyperinflatie, religieuze opstanden) bevatten alle het zaad van de vernieuwing van de wereld.

De economische en politieke machten zullen niet vrijwillig overgaan tot werken aan een nieuwe wereld. Toch is het mogelijk om zich in te denken, dat netwerken van internationale solidariteit gebouwd kunnen worden. De ene wereld waar we naar verlangen kan alleen opgebouwd worden *door* en niet over of langs de Derde Wereld.

Carnaval

In Brazilië is Carnaval het grote feest van de mensen. Het is een tijd van wanorde, een moment waarop fantasie de werkelijkheid nieuw leven inblaast. Tot één wereld proberen te komen via de Derde Wereld kan zijn als het Braziliaanse Carnaval: een groot risico, maar ook een grote sensatie. Het is wel degelijk de weg voor de vernieuwing van de wereldsamenleving.

R. Cornelisse

Het spannende werk van DISK

- Blut** "DISK is blut!" luidde onlangs een krantekop in het landelijk ochtendblad, dat veel kerkleden lezen voor het kerknieuws. Ik keek er verbaasd van op, want ik had niet de indruk, dat ik aan het hoofd stond van een failliete kerkelijke onderneming. Wel kampt het bedrijfspastoraat met financiële problemen en daarom is onlangs een Steunfonds DISK opgericht. Hoewel het landelijk bedrijfspastorale werk ook elk jaar moet zoeken naar mogelijkheden om de eindjes aan elkaar te knopen, liggen de financiële zorgen vooral op het plaatselijke vlak en dan met name aan protestantse kant. Op deze manier zijn al verschillende formatieplaatsen voor industriepredikanten verdwenen, zoals in Groningen en de IJmond. Weliswaar zijn er daartegenover een paar parttime-posten bijgekomen (Den Helder en Amsterdam), maar daar moest hard aan getrokken worden en zonder landelijke steun gaat het niet.
- Prioriteiten** Als kerken aan het bezuinigen slaan, wordt duidelijk waar zij hun prioriteiten leggen. En dan verliest het bedrijfspastoraat het al gauw van het gemeentepastoraat. Want dan kiest de kerkleiding, zeker plaatselijk, voor het in stand houden van de plaatselijke gemeente of parochie. Het 'gewone kerkleven' moet immers zo lang mogelijk doorgaan?
- Geldkraan** Cynisch kun je zo stellen, dat langs de weg van de geldkraan helder wordt wat onder zending en kerk wordt verstaan. De eigenlijke missiologie komt boven tafel. Op een recente conferentie hoorde ik het iemand zo zeggen: "Maintenance, not mission is the choice of the church". Maar je kunt je met recht afvragen wat er van de kerk overblijft als zij taken die naar 'buiten' gericht zijn als van tweede orde beschouwt.
- Voorpost** Het bedrijfspastoraat stelt het schema "binnen-buiten" zelf ter discussie in een recente beleidsnota "*Netwerken van Bondgenootschappen opbouwen*" voor de jaren 1990-1995. Het is een voorpost in de wereld van arbeid en werkloosheid.
- Kerk-zijn** Landelijke bureau DISK, opgericht in 1972 als een samenwerkingsverband van protestants en room-katholiek bedrijfspastoraat, verstaat zichzelf als missionair, diakonaal en pastoraal: "Het is missionair, omdat het de boodschap van de Messias tracht te concretiseren in de wereld van bedrijf en arbeid, waar zo dikwijls andere maatstaven worden gehanteerd dan die van het Evangelie. Het is diakonaal, omdat het concreet ingaat op de nood van mensen, die tussen de raderen van onze economie zijn of dreigen te worden gebroken. Pastoraat staat voor alles wat te maken heeft met het bezig zijn van mensen om de evangelische boodschap en hun leven, werken, geloof en ongeloof met elkaar te verbinden." De identiteit van DISK wordt dus omschreven met drie functies, die het wezen van kerk-zijn vormen.
- Stemversterker** Elders legt de nota de nadruk op het bedrijfspastoraat als vorm van kerk-zijn in en temidden van werkenden en werklozen. Het wil de stemversterker zijn van de meest kwetsbaren in de wereld van de arbeid: "DISK verstaat zichzelf ook als kerk: als gemeenschap van gelovigen aan de basis, die samen

Ongeloofwaardig

met allen, die wetend van heil en onheil in de arbeidswereld, zich inzetten voor rechtvaardiger verhoudingen." Deze keuze van DISK levert spanningen op met de gevestigde machtsverhoudingen, bedrijfsleven en overheid, maar ook met de institutionele kerken. Op alle terreinen, waar de gerechtigheidsvraag tot zo'n keuze oproept, duikt die spanning op. Als de instituten de geldkraan dan mede hanteren, omdat ze van die spanning afwillen, snijden ze vitale levensaders af voor hun functioneren als zout en licht in de wereld. Als ze wèl kritische basisgroepen in de zogenaamde Derde Wereld ondersteunen, maar een soortgelijke beweging in eigen land, die ze trouwens ook zelf hebben opgericht, beknotten, zouden ze zich bovendien volstrekt ongeloofwaardig maken. Naast een scharnier of brug naar en van de kerken is DISK de kerk-zelf-in-actie. Die laat je dus niet failliet gaan.

Henk Koetsier

Rouwen in Afrika

- Berg en Dal** Tot 21 oktober is er in het Afrika Museum te Berg en Dal een thematische expositie over het thema "Rouwen in Afrika". Het is een uitbreiding met voorwerpen uit eigen collectie van de tentoonstelling die eerder onder de titel "De tweede begrafenis" te zien was in het Museum voor Volkenkunde te Rotterdam.
- Afscheid** De tentoonstelling handelt over begrafenisrituelen die in Afrika een zeer belangrijke plaats innemen. De begrafenis is een belangrijker gebeurtenis dan het huwelijk en men neemt voor het afscheid van de overledenen vaak veel meer tijd dan wij in het Westen. Na de eerste, feitelijke begrafenis volgt een tweede ceremonie die het moment aangeeft waarop de nabestaanden het definitieve afscheid beleven en de overledene overgaat naar de wereld van de voorouders.
- Hereniging** Deze rituelen hebben het karakter van een feest, met muziek, dans en drama. Ze vormen de definitieve afsluiting van de rouw en een feestelijke hereniging van de nabestaanden in de gemeenschap.
- De catalogus "*De Tweede Begrafenis, Rouwen in Afrika*" kost f 15,00.
- Afrika Museum, Postweg 6, Berg en Dal.
Openingstijden: maandag t/m vrijdag 10.00-17.00 uur; zaterdag, zon- en feestdagen 11.00-17.00 uur.

Van San Antonio aan Manilla. Een brief met belangrijke evangelikale aandachtspunten

Nummer 4 (1989) van "Wereld en Zending" was gewijd aan de twee wereldzendingconferenties in dat jaar, te San Antonio bijeengeroepen door de Wereldraad van Kerken en te Manilla bijeengeroepen door de Lausanne Commissie voor Wereld Evangelisatie. De aandacht werd gericht op enkele deelthema's in beide conferenties. Door zeer velen werd betreurd, dat het blijkbaar onvermijdelijk was, twee zulke wereldzendingconferenties naast elkaar te organiseren. Zijn de vragen en opgaven vanuit evangelie en wereldsamenleving niet zo urgent, dat "oecumenikalen" in de Wereldraad van Kerken en "evangelikalen" van de Lausanne-Beweging bij alle verschillen gezamenlijk om tafel moeten kunnen komen? Onder de evangelikaal geïnteresseerde deelnemers te San Antonio was een groot aantal verontrust door deze vraag. Aan het einde van de conferentie publiceerden zij een brief, een appèl, aan de deelnemers van de Manilla-conferentie. Het is een document van verontruste christenen die bruggen willen slaan over verschillen die geen scheiding moeten oproepen maar verrijkende variatie zichtbaar maken in een gezamenlijke opdracht. Op de conferentie in Manilla ondervond de brief gehoor, niet officieel maar wel in de wandelgangen; ook daar waren bruggenbouwers. De brief "Van San Antonio aan Manilla" is een document dat we onder handbereik moeten houden. Daarom publiceren wij hier de volledige tekst in een eigen vertaling, te meer omdat in het pas verschenen officiële "The San Antonio Report"¹ slechts delen van de brief zijn afgedrukt.

Broeders en Zusters in Christus,

1. Via deze brief brengen wij groeten van al uw broeders en zusters in Christus, tezamen gekomen op deze conferentie van de Wereldraad van Kerken over het thema "Uw Wil geschiede - Zending in de geest van Christus" hier op de Trinity Universiteit te San Antonio, van 21 tot 31 mei 1989.

2. Wij hebben deelgenomen aan deze conferentie volgens de bedoeling van de Commissie voor Wereld Zending en Evangelisatie (CWME), waar wij achter staan, en wel "de christen ge-

meenschap in woord en daad bij te staan in de verkondiging van het Evangelie van Jezus Christus aan de gehele wereld, opdat allen in Hem mogen geloven en worden gered" (Uit de Constitutie van de CWME).

3. Wij zijn bemoedigd om deel te nemen aan de besprekingen van deze conferentie door hetgeen in 1982 (door de CWME) werd gepubliceerd in het document "Zending en Evangelisatie - een Oecumenisch Akkoord".² Dit is de eerste conferentie van de commissie CWME geweest sinds de publicatie daarvan.

4. In dit CWME-document wordt gesteld: "De kerk wordt in de wereld gezonden om mensen en volken op te roepen tot berouw, om vergeving van zonden aan te kondigen en een nieuw begin van onze verhouding tot God en de naaste. Deze evangelische oproep is vandaag weer opnieuw urgent".

5. Wij verwelkomen de verschijning van dat Oecumenische Akkoord aangaande Zending en Evangelisatie en bevelen aanschaffing en gebruik ervan aan de lidkerken van de Wereldraad aan. Wij bevelen het Oecumenisch Akkoord ook aan het Lausanne-Comité ter studie en beantwoording aan. Wij zouden ook graag zien dat uit een dergelijke studie authentieke modellen van evangelisatie worden bijeengebracht waarin alle delen van de wereldkerk hun zorgen tot uitdrukking kunnen brengen.

I. Wij willen veel van de goede zaken die we op deze conferentie hebben geleerd en waardoor we zijn verrijkt, met u delen.

6. We hebben waardering gehad voor de rijke verscheidenheid in de opzet van de conferentie. De Wereldraad heeft getracht een weerspiegeling van het wereldwijde volk van God weer te geven. Van de afgevaardigden zijn 43 procent vrouwen, 70 procent komt uit de Derde Wereld en 15 procent bestaat uit jonge mensen. De Wereldraad heeft ook naar een evenwicht gezocht tussen leken en kerkelijke bedienaren en evenzeer geprobeerd gelijkelijk gebruik te maken van de begaafdheden van vrouwen als van mannen en dit zouden we ook graag zien bij de Lausanne-Beweging.

7. We zijn verrijkt door de eredienst en door de bijbelstudie. De eredienst heeft het Woord Gods nabij gebracht; er werd gebruik in gemaakt van verbale en niet-verbale activiteiten en er werden gebeden en devoties uit vele culturen en verschillende

talen gebruikt om onze toewijding aan God tot uitdrukking te brengen. Een vroege ochtend-wandeling al mediterend over lijden, dood en verrijzenis van Jezus maakte met name diepe indruk. Onze zes bijbelstudies over het Evangelie van Lukas zijn een middel geweest om vriendschappelijke verhoudingen, kennis en vertrouwen te leren delen en opbouwen met die mensen waarvan we gescheiden zijn door denominaties of ras en een gemeenschap rond het Woord van God op te bouwen. We hebben de kans gehad te luisteren naar en te leren van andere christelijke tradities die er evenals wij naar streven Jezus na te volgen.

8. We waren blij met het belang dat er werd gehecht aan het kruis van Jezus Christus op deze conferentie. Er is nadruk gelegd op de waarde van het lijden als wij delen in de blijde boodschap van Jezus. Het kruis moet de kern zijn van elk authentiek christelijk getuigenis, zowel in onze woorden als in onze daden.

9. We hebben waardering gehad voor de openheid van het conferentiegebeuren. Door het werk in groepen heeft de conferentie ruimte geschonken om alle gezichtspunten te laten horen en vertegenwoordigen. Deze openheid heeft ruimschoots gelegenheid gegeven om evangelikale zorgen kenbaar te maken en tot uitdrukking te brengen in de conferentie-verslagen. Sinds we erkennen, dat de wereldwijde evangelikale familie een rijke verscheidenheid aan inzichten kent, onderworpen aan het gezag van de Schrift, zouden we een dergelijke werkwijze ook verwelkomen in conferenties van evangelikalen.

10. We zijn uitgedaagd door de bezorgdheid van de conferentie voor eenheid in zending, zowel op het niveau van de lokale kerk als in processen van de kerkelijke eenheid; om van Hem die ons uitzendt te getuigen,

gen, de verrezen Christus, die onze vrede is, die alle scheidingsmuren van vijandigheid afbreekt en allen verzoent in één lichaam door het kruis.

11. Bezoeken aan kerken en christelijke missie-activiteiten door heel Texas en Mexico hebben ons in staat gesteld onze ervaringen, het werk van vergaderingen en bezinningen een vaste grond te geven in levende zendingssituaties.

12. Op deze conferentie hebben we de bezorgdheid voor gerechtigheid voor alle volken op aarde alsook een speciale zorg voor de hulpbronnen der aarde op waarde leren schatten. Het is een bijzonder voorrecht en een aanbeveling voor het getuigenis van de kerk, dat veel mensen uit lijdende en onderdrukte groeperingen een luisterend oor vinden en een platform om hun noodkreten te laten horen. Het feit dat de conferenties van de Wereldraad van Kerken plaats bieden om hun bezorgdheden tot uiting te brengen moet worden gezien als een zeer positieve bevestiging van de wijze waarop de armen de kerk zien.

13. Van de andere kant omvat de zendingsoopdracht die de armen op zich nemen in veel gevallen een krachtige evangelische reikwijdte door Jezus te verkondigen. Indien en wanneer men deze dimensie uit hun zending wegfilt, betekent dit een verdere onderdrukking van de armen.

14. Wij beseffen, dat het uitdrukken van bezorgdheid voor de rechten van de armen niet misverstaan moet worden als zou de Wereldraad van Kerken de centrale zorg voor toewijding en getrouw getuigenis van Jezus hebben losgelaten. Want deze zorg is de ware grondslag voor medelijden en gerechtigheid die erom vraagt dat de stem van de armen wordt gehoord. Maar voorzichtigheid is geboden, opdat deze nadruk niet wordt

misbruikt om het centrale christelijke getuigenis opnieuw te omschrijven in de meest schrille kreten tegen onderdrukking. Jezus was inderdaad profeet en Hij oefende een profetische bediening uit. Maar als Jezus ook niet wordt erkend als de Verlosser die werd gekruisigd voor de zonde van de wereld en als de Heer die als overwinnaar van alle kwaad is verrezen, dan zijn we zonder hoop en zonder God in de wereld. Samen met anderen hebben we getracht getuigenis hiervan af te leggen door onze bijdragen aan de uitspraken van de conferentie.

15. Wij zijn bemoedigd door de wijze waarop christenen uit velerlei tradities hier elkaar gevonden hebben in de belijdenis van Jezus Christus als Heer en Verlosser van de wereld en in de bevestiging dat ze geen andere weg tot verlossing zien dan die in Jezus Christus. Wij vragen u om tezamen met ons te weigeren, de verklaringen van de Wereldraad van Kerken omtrent de schreeuw om gerechtigheid van de onderdrukten gelijk te stellen met een afzien van de erkenning van de centrale en uiteindelijke betekenis van Jezus Christus.

II. Wij willen u aanmoedigen, u te blijven inzetten voor een aantal zorgen die u met u meedraagt als een gave en een teken van hoop voor het wereldwijde lichaam van Christus.

16. In de eredienst hebben wij evangelikalen een sterke traditie in het vertolken van het Woord van God met betrekking tot het leven van de toehoorders. Behalve een geloof dat wordt beleefd is ons geloof een *gepredikt geloof* dat verheft en inspireert. We zouden meer hiervan in onze erediensten hier hebben willen terugzien en we zijn van mening, dat dit een terrein is waarop de Lausanne-Beweging haar bijdrage kan leveren.

17. We hebben waardering gehad voor de bijdragen van Afrikanen in San Antonio, maar we hebben gemist de volle omvang van de ervaringen van de *door zwarten geleide kerken en kerkgenootschappen* in het Westen. Ze hebben vaak hun weg niet kunnen vinden naar de grote (mainline) kerken of hun genootschappen. We hebben veel geleerd van deze door zwarten geleide kerken en van immigranten-kerken in het Westen. We misten een uiting van hun sterke gevoel voor zending/missie en evangelisatie en van hun machtige combinatie van prediking en eredienst. Wij bevelen hun bijdragen aan de bijeenkomsten van de Lausanne-Beweging aan.

18. Een hele traditie in de christelijke zending handelt speciaal over Jezus als *genezer en bevrijder* van bezetenheid door de duivel. In deze conferentie hebben we serieuze bezinning daarover gemist en we geloven, dat er binnen de Lausanne-Beweging mensen zijn die dit kunnen bijdragen in de zending van de bredere kerk.

19. We maken ons grote zorgen waar het gaat over de verhouding van *evangelisatie en sociale verantwoordelijkheid tot getuigenis in de context van mensen met andere geloofsovertuigingen*.

20. *Evangelisatie en sociaal-politieke betrokkenheid* maken beide deel uit van onze plicht als christen, zoals het Lausanne-Verbond van 1974 opnieuw bevestigde. Vele duizenden evangelikalen hebben allerlei nieuwe wegen gevonden om de uitnodiging, Jezus Christus te volgen, te presenteren in de context van engagement in sociale actie. Aangemoedigd door hetgeen we God daardoor tot stand hebben zien brengen, zeggen wij Hem dank en sporen u aan, een nauwere relatie tot stand te brengen tussen verkondiging en uitdragen van de Blijde Boodschap en de sociale en politieke dimensies van het leven.

21. De zorg om verzoening tussen verdeelde groeperingen en gerechtigheid voor onderdrukte volken tot stand te brengen, vormt de context en de agenda waarbinnen het werk van Jezus Christus om het kwade te overwinnen en nieuwe verhoudingen in het leven te roepen met God en tussen de mensen, op authentieke wijze kan worden gedeeld en de uitnodiging om Hem te volgen kan worden gedaan. Degenen binnen de Lausanne-Beweging die zich op dergelijke wijze met evangelisatie bezighouden moeten worden aangemoedigd en hun ervaringen moeten duidelijk bekend worden gemaakt, zodat de christengemeenschap over de wereld moge weten waar evangelikalen staan inzake hun getuigen in de context van zorg voor sociale gerechtigheid.

22. Al te lang is de Wereldraad gezien als een instelling die zich inzette voor gerechtigheid zonder dat ze zich bezighield met de rechtvaardiging van de zondaar. De Lausanne-Beweging zag men als een beweging die zich interesseerde voor persoonlijke rechtvaardiging die niets te maken had met persoonlijke of gemeenschappelijke zonde als wortel van ongerechtigheid. Zonder een bevestiging van Jezus' uitnodiging tot berouw, geloof en volgelingenchap kan zending voor gerechtigheid onder de armen worden tot iets dat niet langer te onderscheiden is van het uitroeien van de armoede uit het oogpunt van economische ontwikkeling, zonder eerbied voor de culturele en menselijke waarde van arme gemeenschappen.

23. De Lausanne-beweging maakt ernst met de *exclusieve eisen die in de Bijbel gesteld worden voor Jezus* als de uiteindelijke openbaring van God en de enige redder van de hele mensheid. "Zending en Evangelisatie - een Oecumenisch Akkoord" van CWME zegt, dat "christenen de boodschap van Gods Verlossing in

Jezus aan elke mens en aan alle mensen schuldig zijn". (paragraaf 41) "De verkondiging van het evangelie houdt een uitnodiging in om in een persoonlijke beslissing de reddende heerschappij van Christus te erkennen en te aanvaarden. Het is de aankondiging van een persoonlijke ontmoeting, door bemiddeling van de Heilige Geest, met de levende Christus, waarin vergeving wordt ontvangen en waarin de mens voor zich persoonlijk de roeping aanvaardt om Zijn discipel te zijn en een leven van dienstbaarheid te leiden". (paragraaf 10).

24. De verklaring van de Wereldraad van Kerken op de Conferentie van Stuttgart over Evangelisatie in 1987 (waaraan evangelisten in grote getale deelnamen) zei: "Een dergelijke verkondiging kan gezien worden als het expliciet maken van een impliciete kennis; ofwel verzekering en zekerheid van verlossing te brengen aan al degenen die zonder eerdere expliciete kennis van Jezus Christus, de enige Redder en Heer, zich desondanks bewust geworden zijn van hun eigen onvolkomenheid en zondigheid en zich hebben overgegeven aan de barmhartigheid van God. Terwijl de verkondiging van het evangelie bepaalde aspecten van de eerdere godsdienstige ervaring van een persoon of volk zal bevestigen en bekrachtigen, zal het ook een uitdaging en een beoordeling van andere aspecten van een dergelijke ervaring betekenen. Daarom is het altijd een oproep tot berouw en tot nieuw leven". (paragraaf 27)

25. Wij voelen dat het van belang is, dat de Lausanne-Beweging wegen bewandelt waarlangs velen uit andere godsdienstige tradities tot het geloof in Jezus Christus zijn gekomen en hoe het evangelie in zijn geheel wordt gedeeld door mensen van een andere geloofsovertuiging. Dit zou een belangrijke bijdrage betekenen aan het leven van de Wereldraad van

Kerken en van de wereldwijde kerk.

26. Er bestaat een speciale behoefte voor de Lausanne-Beweging, de authentieke evangelisatie in de context van sociale zorg te verbinden met getuigenis bij mensen met andere geloofsovertuiging. Vooreerst zijn velen van hen die nooit van Jezus hebben gehoord zowel arm als aanhangers van een ander geloof. Onze betrokkenheid bij de evangelisatie eist van ons, dat we hun opvattingen serieus nemen. Ten tweede is er sprake van een ambivalente christologie in bepaalde vormen van christelijk getuigenis. Sommigen beweren, dat Christus' zaligmakende geest in alle godsdiensten aanwezig is en maken aldus een scheiding tussen Christus en Jezus van Nazareth. Anderen beweren, dat Jezus de profeet en slachtoffer is die de kant van de armen kiest met uitsluiting van Zijn rol als transcendente Heer, Verlosser en Koning. Terwijl ze ontkennen, dat Jezus de enige weg tot zaligmaking is, beweren sommigen dat gerechtigheid voor de armen de enige weg voor zending is. Evenals u aanvaarden wij dit niet.

III. Wij durven een aantal gebieden voor te stellen waarop nieuwe en creatieve initiatieven genomen zouden kunnen worden.

27. Op de conferentie van de Wereldraad van Kerken te San Antonio waren ongeveer 300 afgevaardigden en 400 andere deelnemers aanwezig. De eerste vier dagen vielen samen met de "Encuentro", een Noordamerikaanse conferentie die door de Wereldraad van Kerken over hetzelfde onderwerp werd gehouden. Beide conferenties maakten gebruik van dezelfde campus, kwamen bijeen bij maaltijden en eredienst en hadden een aantal gezamenlijke zittingen, waar de Noordamerikaanse conferentie aan onze plenaire bijeenkomsten deelnam. Voor dit model is veel te zeggen.

28. Wij zijn ons bewust van de druk die wordt uitgeoefend op christelijke hulpbronnen en personeel en van het beeld dat de wereld wordt gegeven door het feit, dat er twee afzonderlijke wereldconferenties over zending worden gehouden in één jaar in San Antonio en in Manilla.

29. Wij zijn er ons ook van bewust, dat een der doelstellingen van de Lausanne-Beweging is, katalysator te zijn bij het aanmoedigen van pogingen tot evangelisatie en het voorzien in programma's daarvoor. Daarom vragen wij u, ernstig de mogelijkheid te overwegen, de volgende Wereldconferentie van de Lausanne-Beweging te doen plaatsvinden tegelijk met de conferentie van de Wereldraad van Kerken over Zending en Evangelisatie op dezelfde wijze als de Encuentro- conferentie en de conferentie van de Wereldraad van Kerken hier; dat wil zeggen dat ze gelijktijdig worden gehouden, op dezelfde plaats en gezamenlijk een aantal sessies houden.

30. De drie officiële waarnemers van het Lausanne-Comité werden hartelijk verwelkomd te San Antonio. Er was een opmerkelijke overeenstemming in aandachtspunten van velen die zichzelf allereerst identificeren als zogenaamde "oecumenikalen" en diegenen van ons die "evangelikale" zorgpunten hebben. Maar deze overeenstemming is niet zo duidelijk in vele van de openbare presentaties,

platforms en publicaties van de Wereldraad. Wij dringen erop aan, dat zowel de Lausanne-Beweging als de Wereldraad weerstaan aan de verleiding, elkaars aandachtspunten op openbare platforms en presentaties wederzijds uit te sluiten. Dit doet afbreuk aan de werkelijkheid van de inzet en zorgen van velen van Gods Volk die vinden, dat authentiek christelijk volgelingenchap van hen vraagt, dat ze de zorgen van beide bewegingen tot de hunne maken.

31. Wij bidden dat door de dit jaar gehouden conferenties God de hele kerk de kracht zal schenken, het hele Evangelie aan de gehele wereld te brengen, om vurig te bidden "Uw wil geschiede", zending te verrichten in de geest van Jezus en Jezus Christus te verkondigen totdat Hij komt.

1. In F. Wilson (ed.) *The San Antonio Report. Your Will be Done. Mission in Christ's Way*, WCC Publications, Geneva 1990, 214 blz., SFr 22,50 staan alle documenten en teksten van de San Antonio-conferentie in volledige versie. "Wegens ruimtegebrek" wordt van de brief "Van San Antonio aan Manilla" slechts een aantal belangrijke delen gepubliceerd. Men kan de volledige tekst in Genève opvragen. "Wereld en Zending" geeft de volledige tekst.

2. Voor de volledige tekst met bijlagen van "Zending en Evangelisatie - een Oecumenisch Accoord", aangenomen door de Assemblee van de Wereldraad van Kerken te Vancouver 1983, zie het themanummer van "Allerwegen" jrg. 14(1983)no. 3, 64 blz., in 1989 herdrukt (Uitg. NZR, Prins Hendriklaan 37, 1075 BA Amsterdam).

Vertaling uit het Engels door Th. de Koning en A. Kramer.

Boekbesprekingen

Ed de Moor e.a. (vert.) Een benauwde tijd. Verhalen en gedichten uit Marokko, Amsterdam, De Balie, 1988, 128 blz. f 12,50.

De aanwezigheid van ongeveer honderd-duizend Marokkaanse moslims in Nederland deed de behoefte ontstaan hen beter te leren kennen. Vandaar dat het Nederlands Bibliotheek- en Lektuur Centrum reeds in 1984 een brochure publiceerde over *Literatuur in Marokko en andere Arabische landen* (64 blz.). Een aantal van de in die publikatie besproken auteurs komen we in deze verhalen- en gedichtenbundel weer tegen, zoals Mubarak Rabi en de onconventionele auteur Mohammed Shoekri. Shoekri werd bekend door zijn rauwe, ook in het Nederlands vertaalde, roman *Hongerjaren* (1983). Het verscheen eerst in Engelse vertaling, omdat de Arabische editie in Marokko werd verboden. Het is inmiddels daar ook weer te krijgen.

Behalve de genoemde auteurs droegen nog vijftien anderen een verhaal of gedicht bij voor deze eerste kennismaking in ons taalgebied met vooral jongere Marokkaanse schrijvers. Ik zou het toejuichen, wanneer er dergelijke bundels zouden verschijnen uit meer landen waar mensen vandaan zijn gekomen om onder ons te wonen, bijvoorbeeld uit het Oerdoe (Pakistan), Hindi of Turks. Behalve de Balie worden als uitgevers genoemd El Hizra (Arabische boekhandel in Amsterdam) NOVIB en NBLC. Dankzij een subsidie van het Ministerie van WVC werd het een spotgoedkope uitgave.

J. Slomp

P. Freire and A. Faundez, Learning to Question, A Pedagogy of Liberation, WCC Publication, Genève 1989, vertaald uit het Portugees, 1989, 142 blz., SFr. 15,-

"Learning to Question" (in het Nederlands te vertalen als "Bevragen moet je/kun je leren") is geen gewoon boek. Het is een "gesproken boek", de op papier gezette registratie van een twee dagen durend gesprek of dialoog tussen de bekende pedagoog Paulo Freire uit Brazilië en diens collega Antonio Faundez uit Chili over het leerproces, dat een mens of een groep mensen in staat stelt om de eigen werkelijkheid steeds nieuw en steeds dieper te bevragen. Dit gesproken boek is een poging tot overstijging van de conventionele

vorm van intellectuele productie, namelijk het individuele schrijven van teksten. Hier zetten twee taalopvoedkundigen zich samen aan een gemeenschappelijke opgave: ze willen elkaar helpen kritisch te herdenken en te verhelderen wat ze aan het doen zijn en de wijze waarop ze hun opvoedkundig werk zien en doen. Juist deze wijze van uiterst fijnzinnig de lezer als het ware direct aanwezig doen zijn bij het gesprek leent zich uitstekend om het onderwerp van het gesprek – de vele aspecten van het bevrijdende bewustwordings- en leerproces van overheerste mensen in een pedagogie van het vragen oproepen en in twijfel trekken van gegeven vanzelfsprekendheden – al lezende bijna lijfelijkelijk reëel te doen beleven.

H. Groenen

M. Carpenter, Carlos - H. Nissen, Chayna - B. Alex, Chebet - D. Blackwood, Li Hua, Serie: Kinderen Wereldwijd, Voorhoeve/Kampen en St. Kinderwerk Timotheüs/Eindhoven 1988, 32 blz., f 14,90 per stuk.

M. Zak en B. Arne-Runneström, Red mijn Oerwoud, BijEEN Den Bosch 1988, 32 blz., f 19,90.

De boeken uit de serie "Kinderen Wereldwijd" hebben alle ongeveer dezelfde strekking. Een arm meisje uit een Derde Wereld-land leidt een moeizaam bestaan. Wanneer echter Jezus in haar leven komt verandert alles. De oude religie wordt afgezworen en het hele gezin leeft nog lang en gelukkig. De verhalen zijn geïllustreerd met prachtige foto's, hetgeen voor kinderen de suggestie wekt, dat het een reportage van een waar gebeurde geschiedenis betreft. In deze boeken wordt een opvatting van missie/zending ten beste gegeven die spreekt van weinig engagement en tolerantie. Als educatief materiaal noch als ontspanningslectuur zijn deze boeken een aanrader. Heel anders is het gesteld met de uitgave van BijEEN.

In 32 pagina's wordt het verhaal verteld van het Mexicaanse jongetje Omar, dat met zijn vader een voettocht door Mexico onderneemt om de politici duidelijk te maken, dat ze moeten stoppen met het kapen van het oerwoud. Omar ontdekt, dat hij in z'n eentje het oerwoud niet kan redden, maar wel samen met anderen. Omar's verontwaardiging en enthousiasme zullen voor veel kinderen herkenbaar zijn. Tegelijk geeft het boek inzicht in de structurele kant van de problematiek. Het is geïllustreerd met mooie tekeningen.

M. Milder

A. Houtepen (red.) Secularisatie: noodlot of opdracht. Perspectieven voor zending en oecumene in de context van de secularisatie, IIMO Research Publication 24. Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecumenica 1989, Leiden/Utrecht, 134 blz., f 18,75. Verspreiding door de Prot. Stichting tot bevordering van het Bibliotheekwezen en de Lectoraat voorlichting Parkweg 20 A, NL 2271 AJ Voorburg.

De in dit boek verzamelde studies zijn bewerkte lezingen gehouden in 1987. Ze hebben gemeen, dat ze goed illustreren dat "secularisatie (een) gemeenschappelijke uitdaging" is. L. Laeyendecker schrijft over de secularisatie als socioloog, wijst op de differentiëring van cultuurpatronen met als keerzijde een toenemende individualisering. Op religieus gebied zien de kerken zich steeds meer teruggedrongen. In de rooms-katholieke culturele context waarin ik leef is de door Laeyendecker geschreven paragraaf over de relatie reformatie/secularisatie van bijzondere interesse. H. de Krijff schrijft over secularisatie als een mogelijkheid voor de theologie, voor wetenschap, economie enzovoort. Onontkoombaar dwingt zij kerk en theologie over werkelijk wezen en doel na te denken. A. Camps komt op voor een eigen ontwikkeling, het harmonisch mensbeeld in de Derde Wereld, de idee dat de westerse export ook de secularisatie noodzakelijkerwijs mee omvat, verwerpt hij.

A. Houtepen pleit in het slotartikel voor een theologie "beyond secularisation" (91) en stelt "Een presente God, die de cultuur van onze emoties zuiver houdt, voor wiens aangezicht wij leven en die ons genadig doet leven in verlangen, verzet, vertrouwen, vergeving in pure kwaliteit en gratuititeit, laat zich denken en bovenal danken" (125), want in ons leven wordt uitzicht op God telkens weer gegeven in de levensvormen van het verlangen, het verzet, het vertrouwen, de vergeving.

P. Bouman

Franz J. Hinkelammert, La deuda externa de América Latina. El automatismo de la deuda, DEI, San José, 1988, 110 blz. Een indringend en helder analyserend boekje van deze bekende auteur op het gebied van de economische theologie, ditmaal op zijn oorspronkelijke vakgebied de economie. Centraal staat zijn analyse van het automatisme van de buitenlandse schuldontwikkeling in Latijns-Amerika. "Vandaag neemt de schuld niet toe, door-

dat het bankwezen nieuwe kredieten verschaft, maar het bankwezen verschaft nieuwe kredieten omdat de schuld toeneemt". Niet eens de crediteur voert nog beleid. De schuld is oorzaak van een geheel nieuwe structuur van de afhankelijkheid van de Derde Wereld jegens het centrum. Hij is grotendeels fictief, want onbetaalbaar. Ieder "schuldenplan" dat een "reductie" beoogt, doet deze debiteurlanden onrecht; bereikt kan immers alleen worden, dat er meer wordt betaald dat *de markt zelf voor mogelijk houdt*, gezien de geringe "tweede-hands" waarde van de vorderingen. De onbetaalbaarheid van de schuld is echter – juist zoals voor de prekapitalistische woekeraar – essentieel. Zijn dwingt tot een *maximum* overmaking van debiteur naar crediteur.

De ontwikkelingspolitiek van de jaren vijftig en zestig heeft plaats gemaakt voor de politiek van de zo groot mogelijke handelsbalans, waarvan de deviezenopbrengst voor een maximaal deel moet dienen voor schuldbetaling. Uit ontwikkelingsoogpunt is dit een anomalie: een "ontwikkelingsland" dient een negatieve handelsbalans te hebben, teneinde productieve importen te kunnen doen.

De tol die op deze wijze van het volk wordt geheven is nog des te zwaarder, doordat het beperkte importvolume van consumptiegoederen in feite dient ter bevrediging van behoeften van de elite. De mate waarin het belang van de volkseconomie wordt gediend is een functie geworden van het repressieve systeem, dat voor de handhaving van dit anti-ontwikkelingsmodel een voorwaarde vormt. Zeer aanbevolen leetuur met het oog op de kerkelijke bestudering van het schuldenvraagstuk.

R. Haan

C.D. Affourtit en C.J. van den Broek (red.), De Daad bij het Woord, Een bundel opstellen aangeboden aan het zendingartsenrechtspaar Helms-Ter Weel, Van Wijnen, Franeker, 1989, 160 blz., f 25,-.

Evert Helms en Leida Helms-Ter Weel werden in 1961 door de Zending van de Christelijke Gereformeerde Kerken uitgezonden naar Vendaland in de Republiek Zuid-Afrika. Zij werden als zendingartsen verbonden aan het toen 140 bedden tellende Siloam Ziekenhuis. Vijftien jaar later was het Ziekenhuis uitgegroeid tot een instelling met 400 bedden en vijf artsen. Bij het 25-jarig jubileum van het echtpaar Helms werd het idee geboren hun een

bundel opstellen in boekvorm aan te bieden. In 1989 werd deze bundel uitgegeven.

De bundel bevat behalve twee artikelen van dokter E. Helms zelf 12 opstellen van 14 andere auteurs. De opstellen zijn van zeer uiteenlopende aard, maar wel geconcentreerd rond problemen, die zendingen- en ontwikkelingswerk, speciaal in Zuid-Afrika, ontmoeten.

Wie in deze bundel naar een éénduidige reactie op de context van de apartheid zoekt zal die niet vinden. In sommige opstellen in die reactie kritisch en geëngageerd. In andere uiteindelijk gedistancieerd. Als Helena Faul en Elizabeth Nombayane Mokotong over het kind in de samenleving schrijven, dan vertellen zij, dat "het Afrikaanse kind al snel ontdekte, dat het onderwijs, dat hij kreeg, een ideologisch bepaald middel was om zijn ondergeschikte positie in stand te houden". (99) Gert Kruger houdt een pleidooi voor zendingenwerk in de thuislanden. Het heil zal niet baanbreken, als apartheid vervangen is door integratie, want ons heil is alleen in Christus gelegen. (31) Nog sterker is de distantie in de uitspraak van mr. Mashamba (Nazarener): "Apartheid is tenslotte maar een zeer tijdelijke zaak hier op aarde. In de hemel zullen we geen apartheid meer kennen". (37) Vergeefs zoekt men naar verwijzingen naar situaties in Vandaland als beschreven in T.S. Farisani's "Dagboek uit een Zuidafrikaanse gevangenis".

Heel verschillend is ook de reactie op de Afrikaanse cultuur. Aan de ene kant schrijft A.S. van Niekerk over "respekt voor de zwarte bevolking en hun gewoonten, zelfs voor hun religie (God was hier reeds vóór de zendingen)" (40). Aan de andere kant wordt er in de bundel veel gerept van het heidens karakter van levensvormen van de Venda; bijvoorbeeld "In de geneeskunde van de toverdokter klopt het hart van het Bantoe-heiden-dom" (63). Het zou goed zijn, als er in vervolg op deze bundel nog eens over een Bijbelse benadering van de sporen van Gods aandacht in de Venda-religie geschreven zou worden.

De bundel is niet duidelijk over de structuur en het leven van de partnerkerk in Vandaland. We lezen van de Mutale-gemeente van 1500 leden. We lezen van de "Dopperkerk". We lezen veel over de zendingenwerkers. Zij staan in het middelpunt. En ds. Rabali schrijft, dat er zendingenwerkers zijn, die het "niet waarderen, dat jon-

geren van het zendingensveld een universitaire studie aanvragen" (54). Ik had wat meer over de Gereformeerde Kerk in Vandaland willen horen. Verrassend zijn de artikelen van Helena Faul/Elizabeth Nombayane Mokotong over "De rol van het kind in de Afrikaanse samenleving" en van Lilian T. Muofhe over "Vrouw, kerk en samenleving". Lilians echtgenoot stierf in de gevangenis.

De bundel zal met name in Christelijk Gereformeerde kring zeker aanleiding geven tot discussie. Hij is dat zeker waard. En toegewijde christenen als Evert en Leida Helms verdienen het, dat die aandacht aan hun werk en context gegeven wordt.

L.R. Krol

Come Holy Spirit. Renew the Whole Creation. Six Bible Studies of the Seventh Assembly of the World Council of Churches (Canberra 1991). WCC Publication, Geneva 1989, 96 blz., SFr. 7.90. Dit boekje is uitgegeven ter voorbereiding van de zevende algemene vergadering van de Wereldraad van Kerken in 1991 in Canberra. Na een korte inleiding over de geschiedenis van de Wereldraad en de bedoeling en opzet van de algemene vergadering volgt een inhoudelijke beschrijving van het thema en de vier subthema's. Deze subthema's zijn:

1. Geest van leven - Onderhoud uw schepping!; 2. Geest van waarheid - Maak ons vrij!; 3. Geest van eenheid - verzoen uw mensen!; 4. Heilige Geest - Verander en heilig ons!

De korte omschrijvingen van deze thema's geven met elkaar een belangrijke indicatie voor de concrete vertaling en uitwerking van het thema. De zes bijbelstudies beginnen en eindigen met gebedsteksten. Ook zijn er gespreksvragen toegevoegd. De keuze van de tekst is weinig verrassend: Hand. 2, Luk. 1 (Magnificat), Gen. 1, Jes. 61, I Cor. 12 en Markus 1 (de doop van Jezus). De korte uitleg is meestal helder, ter zake en uitnodigend voor gesprek. Wat deze bijbelstudies zeer waardevol maakt zijn de toegevoegde reflecties en commentaren - ongeveer zes per bijbelstudie - van mensen uit alle delen van de wereld. Het zijn meestal indrukwekkende teksten die een rol kunnen spelen bij het gesprek en die de deelnemers uitdagen om zichzelf - en met elkaar - open te stellen voor de werking van de tekst.

Dit boekje zou wel eens het belangrijkste voorbereidende materiaal kunnen zijn

voor de Algemene Vergadering. Het is te hopen, dat dit boekje spoedig in het Nederlands wordt vertaald. Ook als voorbeeld van en hulp bij interconfessionele en interculturele bijbelstudie is het heel waardevol.

H. Schraevesande

Come Holy Spirit. Themanummer van "The Ecumenical Review" Vol. 41 (1989) no. 3, juli 1989, WCC Publications, Geneva 1989, 168 blz., Sfr. 7,90.

Dit themanummer van de "*Ecumenical Review*" is bedoeld als een theologische uitdieping van het thema van de komende Algemene Vergadering van de Wereldraad van Kerken in Canberra 1991. Over dit thema zullen in 1990 nog twee nummers van "*The Ecumenical Review*" worden uitgegeven.

Dit theologisch funderende nummer laat stemmen uit verschillende theologische tradities aan het woord. Daarbij zijn de oosters-orthodoxen met vier bijdragen duidelijk oververtegenwoordigd (Clapsis, Bobrinskoy, Matsoukas en Lemopoulos). Er zijn twee artikelen vanuit rooms-katholieke kring (Rosato en Primavesi). Primavesi heeft het artikel samen met een anglicaanse geschreven (Henderson). Zij verbinden de epiklese, de bede om de Heilige Geest in de eucharistie, met actuele vragen over democratisering binnen de kerk. Vanuit de protestantse theologie zijn er vooral bijbels theologische bijdragen (Hübner en Schweizer) en een artikel van Raiser over de Heilige Geest in het moderne oecumenische denken. Dit laatste artikel geeft duidelijk de stand van zaken aan van de oecumenische discussie over de Heilige Geest.

Tegelijk wordt hier duidelijk, hoe moeilijk deze discussies voor niet-theologisch geschoolden te volgen zijn. Het is te hopen, dat na dit theologische nummer er ook artikelen komen die duidelijker de relatie leggen met de problemen waar de kerk nu voor staat. De Heilige Geest moet ook handen en voeten krijgen. Sommigen binnen de Wereldraad vrezen ook, dat de themakeuze, het "spirituele", de gerechtigheidsvragen wel eens naar de achtergrond zou kunnen dringen.

Ook bij de beperkte theologische opzet van het nummer is het jammer, dat bijdragen uit Afrika, Azië en Latijns-Amerika in de minderheid zijn en dan meestal ook nog weinig contextueel zijn geschreven. De meditatie van Elsa Tamez over Romeinen 8 is wat dat betreft nog het duidelijkst.

Het thema beperkt zich ook sterk tot de Heilige Geest en gaat niet of nauwelijks in op het tweede deel van het thema "Vernieuw de hele schepping". Van hieruit zouden lijnen te trekken zijn naar de ecologische problematiek en de actualiteit van het conciliair proces. Het zou bijvoorbeeld boeiend zijn geweest om op het werk van Moltmann over "God in de schepping" commentaar te vragen vanuit de Derde Wereld.

Wanneer de Geest van de Vader en de Zoon uitgaat en in de kerk werkt, kan aan de hand van dit thema bijna alles aan theologie, christologie en ecclesiologie ter sprake komen. Aan deze problemen rond afgrenzing en van de overlapping van de inhoud van de artikelen zijn de samenstellers niet geheel ontkomen. Niettemin is de inventarisatie die het nummer biedt voorlopig een goede basis voor een voortgaande oecumenische discussie over de Heilige Geest.

H. Schraevesande

Peace and Religions, themanummer van *Studia Missionalia* vol. 38 (1989), Pontifica Università Gregoriana, Roma 1989, 454 blz.

Elk jaar verschijnt er een livijg boekwerk met missionaire studies van de Gregoriaanse Universiteit in Rome. Het boek is in 1989 gewijd aan het begrip vrede in het Christendom en in de wereldgodsdiensten. Waarschijnlijk is het woord vrede wel het meest gebruikte woord in religieuze geschriften. In onze cultuur is het begrip vrede vervlakt, reeds onder invloed van het romeinse "pax", tot opgelegde vrede of tot afwezigheid van oorlog. Daarom wellicht ook is het hebreeuwse woord sjalom in onze bijbelvertalingen zo moeilijk terug te vinden.

Het eerste hoofdstuk laat zien, dat vrede in het Oude Testament relationeel is. Vrede is er als de mens staat in een goede relatie tot God en tot de wereld om hem heen. Dan is het wel, goed, dan is er heilheid, volheid. Het is verrassend om in het tweede deel van het boek te zien, hoeveel overeenkomst er is met het gebruik van het woord vrede in de wereldgodsdiensten. In de Islam is vrede de harmonie, die ontstaat uit het staan in de waarheid. Voor de moslim is er geen vrede, als God buiten spel staat. De kardinale deugden van het Hindoeïsme zijn waarheid, geweldloosheid, onthechting en zuiverheid. Aangevoeld wordt, dat Gandhi zich voor zijn praxis van geweldloosheid terecht op

de Bhagavad Gita beriep. Maar dan wel met het adagium: de letter doodt, maar de geest maakt levend. Verlossing in het Boeddhisme is een nieuwe oriëntatie op de werkelijkheid en leidt tot leven in vrede en inzet voor vrede. De joodse profeet, die schreef: "Niet door kracht of door geweld, maar door Mijn Geest", is een verwant van velen uit andere godsdiensten. Want overal is vrede gebaseerd op afzien van eigen macht, op bereidheid tot offerande. Wie zichzelf overwint is sterker dan wie een stad inneemt.

Weinig wordt in dit boek gezegd over geloof en religie als bron van geweld. Die kant is er ook, maar vaak wordt wel verwezen naar eigen oorspronkelijke intuïties, doch wordt in andere religies alleen de vaak misvormde praktijk gezien. De verstoring van het eigene is heel duidelijk, als het gaat over de Afrikaanse religies, waarin een sterke gerichtheid op gemeenschap en vrede aanwezig is, helaas vaak verstoord door kolonialisme en niet herkend in missie en zending. De echte dialoog met de Afrikaanse religie moet nog beginnen.

Een heel verrassend hoofdstuk in dit verband is dat over Karl Barth als vredeestichter. Zijn weg wordt getekend van Safenwill tot Basel, van verzet tegen oorlogsverheerlijking in de Eerste Wereldoorlog tot de strijd tegen kernbewapening en apartheid na de Tweede. Vrede verdraagt zich niet met ideologisch, exclusief denken. *Peace and Religions* is een boeiende studie, een naslagwerk, dat de moeite waard is. Twaalf bijdragen zijn geschreven in het Engels, de overige zes in Frans, Duits en Italiaans.

H.J. Zeldenrust

Ans J. van der Bent, Vital Ecumenical Concerns, Sixteen documentations Surveys, Genève, Wereldraad van Kerken, 1986, 333 blz. Prijs Sfr. 25,-.

Van der Bent is al vele jaren bibliothecaris van de Wereldraad. Dat hij de documenten niet alleen maar ordent en rubriceert, maar ook leest blijkt uit dit boek. In 16 hoofdstukken maken we kennis met het werk van de Wereldraad. Documenten, sommige vrij ontoegankelijk, zijn men een abonnement heeft op alle publicaties van de Raad, worden geïntroduceerd, uitgelegd en van soms zeer kritisch commentaar voorzien. Ik noem de onderwerpen: I. Christianity and Culture; II. Mission and Evangelism; III. The Dialogue with People of Living Faiths; IV. Church Unity;

V. The Bible, the Church, Tradition, Confessions, Creeds and Unity; VI. Peace and Justice in the Ecumenical Movement; VII. Ecumenical Perspectives on Power; VIII. Ideology and Ideologies; IX. Worship, Prayer and Spirituality; X. The Role of Women in the Ecumenical Movement; XI. Inter-Church Aid, Refugee and World Service; XII. Ministry to the Poor and Ministry of the Poor; XIII. Human Rights; XIV. Development; XV. Health, Healing and Wholeness; XVI. Education.

Hij constateert terecht, dat vele hoogleraren voor "Religionsgeschiede" geen notie hebben van wat er aan interreligieuze dialoog plaats vindt. Hij bepleit dat de afdeling voor dialoog sterk betrokken wordt bij het onderwerp "Christianity and Culture". Een boek om vaak naar te grijpen.

J. Slomp

Rainer Werle/Renate Kreile, Renaissance des Islam. Das Beispiel Türkei, Hamburg, Junius Verlag, 1987, 176 blz.

Kan Turkije een tweede Iran worden, zo vragen de auteurs in hun voorwoord. Deze vraag lijkt gerechtvaardigd als men ziet, hoe de laatste jaren rechtse bewegingen, die "re-islamitatie" in het vaandel voeren, steeds meer van zich doen horen. Dit proces van re-islamisering moet gezien worden als een reactie op de politiek van Kemal Atatürk die een bewust Turks nationalistisch karakter had en de invloed van de Islam op het openbare leven zoveel mogelijk had gereduceerd.

Zo werden de gerechtshoven waar op grond van de sjari'a recht werd gesproken afgeschaft en een Zwitsers burgerlijk- en een Italiaans strafrecht geïntroduceerd. De staat werd (laicistisch) gesecculariseerd maar het volk, de Turkse natie, bleef islamitisch. Benadrukken van het Turkse karakter betekende meestal een verslechterin;g van de situatie van minderheden met name van de Koerden en de Armeniërs. (38) Ook religieuze orden vielen onder het verbod van Atatürk. Maar dit komt allemaal terug.

Wordt hierdoor de Kemalistische staatsideologie aangetast? De auteurs onderzoeken deze vraag. Ze letten daarbij niet alleen op de partijpolitieke en religieuze kant, maar ook op de sociaal-economische krachten die aan het werk zijn. Daarbij blijkt, dat de linkse partijen en vakbonden nauwelijks invloed konden krijgen in een land waar de militairen als hoeders van de Kemalistische traditie "redders in nood" worden gezien. Na elk militair in-

grijpen blijken de rechts-islamitische krachten aan invloed te hebben gewonnen. Die zien kans telkens weer een stukje voor de Islam te heroveren ook onder het vigerend regiem. "Er schijnt" zo schrijven ze (106), "een situatie te zijn ontstaan, waarin weliswaar vele Turken een hogere waarde toekennen aan de religie dan vroeger, terwijl toch het militante fundamentalistische een ondergeschikte rol speelt, ook al zijn er op zichzelf staande manifestaties met een sterke weerklank in de media, die de mening zouden kunnen doen postvatten, dat Turkije wordt overspoeld door een golf van fundamentalisme."

Velen zien in, dat renaissance van de Islam geen oplossing biedt als "Ersatz" voor een falend sociaal en economisch beleid. Bovendien zijn de partijleiders ook in de rechtse groeperingen geen geestelijken zoals in Iran. Turkije heeft na Diyanet, het bureau voor islamzaken in Ankara, zijn geestelijkheid zoveel mogelijk politiek geneutraliseerd.

In het tweede deel van het boek wordt de vraag behandeld of en in hoeverre de ontwikkeling in Turkije zijn weerslag heeft onder de anderhalf miljoen Turken in de Bondsrepubliek. Velen van hen leven in twee werelden. Overdag op het werk in Duitsland, 's-avonds en in het weekend in "Turkije". Groeperingen die in Turkije verboden waren, omdat ze ageerden tegen de Kemalistische staatsideologie, blijken in Duitsland de godsdienstvrijheid te hebben gebruikt om een flinke aanhang te verwerven onder de Turkse arbeiders. Met name de Süleymancilar met hun centrum in Keulen hebben van die vrijheid gebruik gemaakt. Intussen heeft *Diyanet*, het officiële bureau voor godsdienstsaken in Duitsland, (evenals in Nederland) de invloed van deze groeperingen weten terug te dringen onder meer door een verdrag betreffende toelating van officiële door de staat betaalde imams. Sommige politieke groeperingen verschuilen zich achter organisaties met schoon klinkende, culturele en religieuze namen. Ze maken zich vooral sterk via Koranscholen, die veelal ondemocratisch en anti-westers zijn en ook volgens in Turkije geldende normen daar illegaal zouden zijn. Verslechtering van de sociaal-economische positie, dus werkloosheid, maakt de toch al vaak gemarginaliseerde moslim-groepen ontvankelijk voor fundamentalistische propaganda. Veel westerse politici en ambtenaren zijn niet in staat om precies te volgen

wat zich in de Turkse gemeenschap afspeelt, omdat ze geen Turks kennen. Dat kan tot een naïeve en "verharmlozende" beoordeling van de situatie leiden.

J. Slomp

Marjorie Froise (ed.), World Christianity: Southern Africa. A factual portrait of the Christian Church in South Africa, Botswana, Lesotho, Namibia and Swaziland, MARC, Monrovia (Cal.), USA, 1989, 127 blz. ISBN 0-912552-63-8.

Stefan Rothe, Kerken in Zuid-Afrika. Met een inleiding van Allan Boesak, Ten Have, Baarn 1989, 164 blz. ISBN 9025943446.

Het eerste boekje is encyclopedisch van aard en biedt per land, na een algemene inleiding, met name gegevens over de verschillende kerken, hun historische achtergrond, hun maatschappelijke betrokkenheid en over activiteiten van de huidige zendingsorganisaties. Alles zeer beknopt maar informatief, al mis ik onder Botswana bijvoorbeeld de geschiedenis van de Methodistenkerk en het werk onder Hambukushu in het noordwesten. De algemene teneur is, dat de oecumenisch georiënteerde kerken nominaal zijn, de onafhankelijke kerken syncretistisch en dat een geestelijke vernieuwing nodig is. Voor het door tegenstellingen verscheurde Zuid-Afrika wordt verzoening daaraan toegevoegd. "De evangelicalen (...) weten dat Christus de enige oplossing is voor de diepe behoeften van het land en beginnen te beseffen dat zij een rol te spelen hebben." (70) Het boekje is bedoeld voor "hen die plannen en strategieën uitdenken voor evangelisatie en zending". Daarom wordt steeds een inventarisatie gemaakt van nog niet bereikte en opnieuw te bereiken (groepen van) mensen, alsook van de soorten christelijke activiteiten waaraan behoefte bestaat. Aanknopingspunten in de Afrikaanse cultuur lijken daarbij niet aanwezig. Als naslagwerkje zeer waardevol, al is het jammer, dat in de bibliografieën de titels zonder plaats, uitgever en jaar ver verschijnen zijn opgenomen.

Het boekje van Rothe over Zuid-Afrika introduceert eveneens de verschillende kerken; alsmede enkele christelijke groeperingen. Het ademt echter een geheel andere sfeer en legt het accent vooral op de theologische en maatschappelijke opvattingen van de kerken/groeperingen en hun optreden ten opzichte van het apartheidsregime. De uiteenzettingen worden on-

dersteund door een groot aantal bijlagen zoals de Theologische verklaring van de Broederkring, de Belydenis van Belhar, de visie van het ANC, de resolutie van resp. de Zuidafrikaanse Raad van Kerken en de Katholieke Bisschoppenconferentie over desinvesteringen, het Evangelicaal getuigenis in Zuid-Afrika, de verklaring "Kerk en samenleving" van de NG Kerk en een Herzien hoofdstuk Kairos-document. Statistieken en cijfers zijn in één bijlage ondergebracht. Een zeer informatief boekje en een welkome hulp voor ieder die zich betrokken voelt bij de rol van de kerken in Zuid-Afrika.

L. Lagerwerf

G.C. Erickson, Strijd en Overwinning, De uitdaging van de kerk in Portugal (Vertaald uit het Portugees, 1983), Europese Evangelische Zending, Deventer, 1989, 84 blz.

Dit uit het Portugees vertaalde boekje, de schrijver is directeur van het Portugees Bijbelinstituut, geeft een beknopte inleiding op de uitdaging voor de kerken in Portugal. Na een korte historische schets behandelt de auteur vooral de bij de Evangelische Alliantie aangesloten denominaties. De grote verbroekeling en de vele interne twisten worden diep betreurd, maar het zijn wel allemaal christenen die Portugal tot Christus willen brengen. Over de sterk-traditionele Rooms-Katholieke Kerk wordt weinig positiefs gezegd, integendeel, miljoenen in dit overwegend rooms-katholieke land hebben het evangelie nog nooit gehoord. Kennelijk wordt de Romana niet als een christelijke kerk beschouwd door Erickson...

Een groot aantal suggesties voor gebeden en voorbeden sluit het boekje af. Er zijn nogaf wat storende drukfouten blijven staan, ook namen worden niet altijd correct weergegeven.

P.M. Bouman

John D. Robb, Focus! The Power of People Group thinking, A practical manual for planning effective strategies to reach the unreached, MARC, Monrovia, California, USA 1989, 102 blz., O 5.95. Robb is directeur van het Unreached Peoples Program en zijn boekje is een pleidooi voor grotere concentratie en betere strategische aanpak en om zg. nog niet bereikte groepen het evangelie te brengen. Maar de christelijke zending is toch *meer* dan het vergroten van het aantal kerken of christenen? Het boekje wordt

inderdaad voor een deel mee-gedragen door het "church-growth" concept en anderzijds speelt ook het jaar 2000 een wat mystieke rol. Het tweede deel van het boekje maakt aan de hand van wat voorbeelden duidelijk (voor wie reeds overtuigd is!), hoe het in de praktijk werkt. Een gekozen doelgroep (52), de zending onder de Tuaregs, laat "zien", hoe in een korte tijd (augustus 1989, leer kameelrijden, tot juni 1991, een "cel" van 20 vergadert regelmatig voor Bijbelstudie) groot succes wordt bereikt. Het is nogal naïef.

P.M. Bouman

Boekaankondigingen

W. Smit, De Heerbaan. Algemeen Zendingstijdschrift. Registers, Rijks Universiteit Utrecht 1989, 51 blz.

In de serie van registers op protestantse zendingsperiodieken uit de 19e en 20e eeuw in Nederland, Nederlands-Indië, Suriname en de Nederlandse Antillen, onder redactie van dr. J.A.B. Jongeneel, verscheen dit deel 7, samengesteld door J. Smit. Het bevat drie indices: A. Auteursregister, B. Een index van artikelen over personen, en C. Een index naar onderwerpen.

Een zeer waardevolle zoekplaats in alle jaargangen van het protestantse *De Heerbaan* (1948-1971), dat in 1972 fuseerde met het katholieke *Het Missiewerk* tot dit oecumenische tijdschrift *Wereld en Zending*.

Theology in Context-Supplements, Missionswissenschaftliches Institut Misio, Aachen (Postfach 1110, D-5100 Aachen).

Dit Instituut in Aken geeft naast het halfjaarlijkse naslagwerk *Theologie im Kontext* met gerubriceerde tijdschriftartikelen, samenvattingen van artikelen, boekrecensies, verslagen van conferenties en een auteurs- en zaakregister, ook aparte thematische bibliografieën uit als Supplementen op de halfjaarlijkse uitgave. Onlangs verscheen Supplement no. 5 Bibliografie on Christology in Africa, Asia-Pacific and Latin America, 42 blz.

De voorgaande vier bibliografieën hadden als onderwerp: 1. Local Church in Africa, 127 blz.; 2. L'Eglise Local en Afrique, 135 blz.; 3. Local Church in Asia, 172 blz.; 4. Ministries in the Church in Asia-Pacific, 117 blz.

OSACI, Jaarverslag 1988, Utrecht 1989, 44 blz. (postbus 19170, 3501 DD Utrecht). In een niet altijd gemakkelijk werkveld van de combinatie van grondige studie en reflectie met praktische activiteiten, (dezelfde combinatie die *Wereld en Zending* hanteert) werkt OSACI, Oecumenisch Studietoecentrum voor Investeringsstudies. In dit jaarverslag een overzicht van de gemaakte studies en de activiteiten. Het werk van de kleine staf van OSACI dwingt bewondering af.

P. van der Veer, Ontwapende gerechtigheid. De samenhang tussen bewapening en ontwikkeling, Osaci, Utrecht 1988, 64 blz.

Gr. Witte-Rang, Achter de bank geschoven. De opstelling van financiële instellingen in maatschappelijke kwesties, Osaci, Utrecht 1989, 112 blz.

Bewapening kan een directe aantasting betekenen van sociale, economische en politieke veiligheid van mensen, vooral in de kwetsbare Derde Wereld-landen. In deze heldere, beknopte studie komt ook de rol van Nederlandse wapenproductie en wapenhandel aan de orde.

In de kringen van ontwikkelingswerk komt de rol van banken vaak ter sprake, te makkelijk als men niet goed van de zaken op de hoogte is. De brochure van Witte-Rang is een uitstekende introductie op de bankwereld, de toenemende internationalisering en concentratie en de rol van banken inzake de schulden crisis en inzake Zuid-Afrika. Voorbeelden van acties naar banken worden ook gegeven.

H. Vroom, Religions and the Truth. Philosophical Reflections and Perspecti-

ves. (vertaling van de Nederlandse uitgave 1988 door J. Rebel.) Series Currents of Encounter, Studies on the Contact between Christianity and Other Religions, Reliefs and Cultures, vol. 2, Eerdmans, Grand Rapids and Rodopi, Amsterdam 1989, 388 blz.

De oorspronkelijke Nederlandse uitgave van dit boek werd in *Wereld en Zending* 18(1989)no. 3, p.394-395 besproken achtereenvolgens door J. van Lin en M. Soeting.

De serie "*Currents of Encounter*" is het resultaat van interdisciplinair onderzoek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. De publicatie ervan in het Engels geeft er een veel wijdere betekenis aan.

Fr. R. Wilson (ed.), The San Antonio Report. Your Will be Done: Mission in Christ's Way, WCC Publications, Geneva 1990, VI en 214 blz., US\$ 14,95

In deze uitgave staan alle officiële documenten van de Wereldzendingconferentie van de Wereldraad van Kerken, te San Antonio in mei 1989, alsmede als bijlagen een aantal teksten uit het conferentiegebeuren: van enkele opvallende redevoeringen, verklaringen van groepen, delen van de "Brief van San Antonio aan Manila" en de deelnemerslijst. Samensteller Wilson geeft een informatieve inleiding, eindigend in een kritische vraag over de opzet van zulke wereldconferenties: als zoveel levende ervaringen van "mission in Christ's way" uit alle delen van de wereld als toegankelijke modellen te zien zijn, moet dan de analyse en het inzicht daarvan worden overgelaten aan "professionals"?

A. Kramer

English Summaries

THEME: Images of one another: the distinctive way of African Christians in the light of Western Church assistance

Thoughtful and balanced views of cooperation in development, partnership, equality, transfer of responsibilities, etc. always seem sooner or later to come up for reassessment. In mission circles this is a more than usually sensitive issue because of the high ideals involved; the good intentions and dedications of the workers need not be questioned. Moreover, the expertise in development affairs in such circles generally is good and often very good. But the high ideals, the deep commitment, dedication and expertise, however necessary, can also be an obstacle in discovering that other aspects can be decisive in the relations between Western and African Christians, such as the image of the one in the eyes of the other. More often than our views, the image that we have of ourselves and of others determine the content and character of our relations and dealings. It is this subject with which the present issue deals.

Rita Rahman argues that the workings of ecclesiastical organizations and ideas in Protestant circles still often prevent the Third-World partners involved from making a choice of and taking responsibility for development programs. Even plans set up on the basis of mutual consultation continue to be characterized by relationships of dependency.

Elsie Ayeh of Ghana relates, in a discussion with Rita Rahman, how many hidden gaps and discrepancies still exist in the mutually well-intentioned relations between western development and missionworkers and the African environment in which they labor.

Sam Abrahams of South Africa, in a discussion with Jaap van Slageren, leaves no doubt that those for whom cooperative development efforts are meant should bear primary responsibility for such programs. There is still too much "remote control".

Roel Aalbersberg summarizes an extensive study "Image of Africa" dealing with the formation of images of Africa in the West. It is often economic interests that appear to be determinative in the formation of these images.

Sjef Donders sketches, in an stimulating manner, the fault lines and false images on the one hand and the hopeful signs on the other that one observes in the encounter between Western and African people in Africa, Europe, and the United States.

Kate Akrofi of Ghana narrates to Joop Visser the story of the Ada people, salt-extractors in the Songor lagoon. Can age-old religious life-views ally themselves with the struggle against modern industrialisation?

Jan van Doggenaar gives an account of a study by Ugandan Frank Rwakabwohe on the development work of the Anglican Church in Uganda. The relation between powerful financier and dependent recipient is, in the eyes of Africans, a continuation of colonial relationships.

Shirley Dewolf describes the search for a distinctive African way by Zimbabwean Christians after independence in 1980. Would and could the colonial churches fully take part in the change?

Nelleke Janse-van Zessen looked into the image of Christianity in the African novel. When African authors write about the Christian faith and churches, it is often the image of oppression that appears and sometimes that of liberation.

This issue closes with **three reflections** on the foregoing articles from three perspectives: from the South African pastor **Mpho Ntoane** who has been working for a number of years in an Reformed uniting church congregation in Rotterdam, a theological analysis by **Wiel Eggen** and a comment from mission organisations by **Pier Magré**.

WERELD EN ZENDING

"**Wereld en Zending**" is een oecumenisch tijdschrift voor missiologie en missionaire praktijk voor Nederland en België. Het is een gezamenlijke uitgave van de rooms-katholieke Nederlandse Missieraad en de protestantse Nederlandse Zendingsraad en wordt geredigeerd door een Nederlands-Belgische redactie.

"**Wereld en Zending**" beschrijft levenservaringen, ontwikkelingen en visies in kerken in de Derde Wereld. Deze ervaringen en visies worden vanuit het evangelie kritisch bekeken en geanalyseerd, steeds zoveel mogelijk in samenhang met soortgelijke ervaringen en visies in onze westerse landen.

"**Wereld en Zending**" gaat uit van de overtuiging, dat missionair engagement niet kan bestaan zonder inspanning voor een betere samenleving, bestrijding van onrecht, armoede en onvrede. Christenen moeten deze strijd voeren in dialoog met mensen van andere godsdiensten en levensovertuigingen.

"**Wereld en Zending**" wil zijn een ontmoetingsplaats van mensen die zich beroepsmatig bezighouden met missionaire wetenschappen (in de Derde Wereld en in onze westerse landen) met mensen uit de missionaire praktijk. Mensen uit deze praktijk ontdekken vragen achter de drukte van de dag en staan voortdurend voor de uitdagingen van veranderingen en nieuwe ontwikkelingen. Over deze vragen en uitdagingen mogen zij kritische reflectie verwachten van elkaar en van mensen van de wetenschap. Praktijk en wetenschap hebben elkander nodig. In "**Wereld en Zending**" proberen zij elkaar te begrijpen in verstaanbare taal.

"**Wereld en Zending**" wil ook een ontmoetingsplaats zijn van mensen die in landelijke en in plaatselijke gemeenten/parochies op het terrein van missie/zending, werelddiakonaat en ontwikkelingssamenwerking een inspirerende taak hebben in begeleiding, bewustwording en actie met mensen uit de missionaire praktijk en missionaire wetenschappen hier en in de Derde Wereld.

GEPLAND VOOR 1990 e.v.

- Bijbelgebruik in de Derde Wereld - lessen voor ons
- Dialoog met andersgelovigen in Nederland en België
- Verdwijnend engagement in een verburgerlijkte kerk
- Orthodoxe kerken en missie/zending in de oost-west ontspanning
- 1492-1992 Europese christenen in Latijns-Amerika: feest of eerherstel?

Bestelbon

Wereld en Zending

Inzenden naar administratie in Amsterdam of Brussel of bestellen per giro / per telefoon. Zie adressen en telefoonnummers voorin op binnenomslag.

Ondergetekende abonneert zich op **Wereld en Zending**.

- jaarabonnement f 35,- / Bfrs 650,-
  - jaarabt. buiten Europa f 40,- / Bfrs 745,-
  - studentenabonnement f 25,- / Bfrs 450,-
- en kiest als geschenk themanummer:

bestelt (een van) de volgende

themanummers:

○ Leven en strijd met de armen (1990/1)	f 12,50
○ Van San Antonio en Manilla naar Nederland en België (1989/4)	Bfrs 210,—
○ Media en geloofscommunicatie (1989/3)	f 12,50
○ Organisaties voor missie/zending, werelddiakonaat en ontwikkelingssamenwerking en omgaan met geld (1989/2)	f 12,50
○ Eerste Nederlandse zendingsconferentie (1989/1)	f 12,50
○ Gelovig belijden in de wereldeconomie (1988/4)	f 12,50
○ Christenen en andersgelovigen (1988/3)	f 12,50
○ Missionair België (1988/2)	f 12,50
○ Wereldvoedselvraagstuk en Kerken (1988/1)	f 12,50
○ Christenen in China (1987/4)	f 12,50
○ Toekomst van zending (1987/3)	f 12,50
○ Model van kerk-zijn; basisgemeenschappen in Brazilië (1987/2)	f 12,50
○ Missionaris-cultuur	f 12,50
○ Interreligieuze dialoog	f 12,50
○ Economie, cultuur en evangelie	f 12,50

Alle prijzen zijn incl. verzendkosten.

Naam: .....

Adres: .....

Postcode/plaats: .....